Kapocs

2017/3. XVI. évfolyam 74. szám

A V4-ek családpolitika

Hol a határ?

A házasság kultúrtörténete

Család-közösség- civil társadalom

Az életvezetés etikája

Tartalom

Temesváry Zsolt
A visegrádi országok családpolitikája 3

Bögre Zsuzsa
Mit jelent a „maga módján vallásos" és a „nem vallásos" kategória a magyar fiatalok értékválasztása szempontjából? 15

Mihalec Gábor
Kultúrtörténeti vázlat a házasságról való gondolkodásunkhoz 21

Farkas Péter
Ép, egészséges és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet 27

Papp Miklós
Különböző értékrendszerekkel nem lehet egy irányba haladni 37

Abstracts 47

Szerzőink 50

Kapocs ■ XVI. évfolyam 74. szám
■ Főszerkesztő: Farkas Péter ■ Szerkesztőség: Dr. Bagi Krisztina, Baranyai Szilvia, Halász Mariann, Jakubecznè Nagy Katalin, Paksi Adrienn, Dr. Papházi Tibor, Dr. Pári András, Sebestyén Virág, Szombathelyi Szilvia Klára, Teklovics Boglárka ■ Szerkesztőbizottság: Prof. Dr. Bagdy Emőke, Domszky András, Dr. Pikó Bettina, Prof. Dr. Pusztai Gabriella, Dr. Rosta Andrea, Prof. Dr. Schadt Mária, Dr. Szabó-Tóth Kinga, Szécsi Judit, Dr. Török Péter ■ Szerkesztőségi elérhetőség: Farkas Péter peter.farkas@emmi.gov.hu
■ Kiadja: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
■ Felelős kiadó: Lebovits Gábor ■ Kiadóhivatal: 1134 Budapest, Tüzér u. 33-35.
■ Nyomás: L'Harmattan Kiadó Kft. ■ Címlapfotó: Mom Art Photo – Gabriella Kovaács
■ ISSN 1588-7227 ■ Megjelenik negyedévente ■ A folyóiratban megjelenő írások nem feltétlenül tükrözik a Szerkesztőség álláspontját ■ Meg nem rendelt kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

TEMESVÁRY ZSOLT

A visegrádi országok családpolitikája

A tanulmány célja a visegrádi országok családtámogatási gyakorlatainak összehasonlító vizsgálata. Az írás elsőként Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovákia családpolitikáinak sajátosságaival, fejlődésével, problémáival és jelenkori folyamataival foglalkozik. Ezután négy támogatási kategória, a csecsemőgondozási díj, az anyasági támogatás, a családi pótlék és a gyermekgondozást segítő ellátások összehasonlító vizsgálatára került sor. Ezen támogatási csoportok ugyanis mind a négy országban megtalálhatók, így egymással összevethetők. A cikknek ugyanakkor nem célja, hogy csupán négy ellátási kategória mentén általános következtetéseket vonjon le a V4-ek családpolitikai folyamataira vonatkozóan. Az elemzéshez szükséges adatokat elsősorban a MISSOC 2016-os adatbázisa szolgáltatta, ezt egészítettük ki a KSH, a SAMIP és az Eurostat adataival. Az írás konklúziója, hogy noha a V4-ekben egymáshoz sokban hasonló, elsősorban konzervatív családpolitikai rezsimeket találhatunk, az egyes transzferek működéséhez kapcsolódó feltételek, célzási módszerek és támogatási értékek az azonosítható hasonlóságok mellett is számos eltérést mutatnak.

Kulcsszavak: családpolitikai rezsimek, jóléti állam, termékenységi minták, családtámogatási rendszer

Bevezetés

Jelen tanulmány célja a visegrádi országok (V4) családpolitikai intézkedéseinek vizsgálata. A cikk bemutatja Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és a Cseh Köztársaság családpolitikai rendszereinek működését és az egyes pénzbeli családtámogatások legfontosabb folyamatait, különös tekintettel a 2010 utáni időszakra. A tanulmányban szereplő adatok forrását elsősorban a MISSOC 2016-os adatbázisa szolgáltatja, amely évről évre megbízhatóan követi az EU-s országok szociális támogatási rendszereinek változásait. A cikk további adatforrásai a V4-ek angolul is elérhető családtámogatási és szociális törvényeinek vizsgálata, valamint a Stockholmi Egyetem SAMIP (*Social Assistance and Minimum Income Protection*) adatbázisa, amely funkciók szerint, több háztartástípus vonatkozásában szolgáltat adatokat a különböző jóléti transzferekről.

Az egyes pénzbeli családtámogatások formáit azok funkciói szerint vizsgáljuk (anyasági támogatások, gyermekgondozást segítő ellátások, családi pótlékok és csecsemőgondozási díjak), nem pedig országonként, a könnyebb összevethetőség és az egyes ellátások közötti különbségek egyszerűbb átláthatósága érdekében. Természetesen ezeknek a támogatásoknak a neve országonként eltérő lehet, ezért a funkciók szerinti kategorizáció során mindig a magyar elnevezést vettük alapul, ugyancsak a könnyebb azonosíthatóság érdekében. Mivel az írás vállalt célja az egyes ellátások egymással való összehasonlítása, táblázatokkal segítjük a támogatások értékének, a jogosultak körének, az igénybevevők számának és az ellátások feltételrendszereinek összevetését.

Családpolitikai rezsimek Kelet- és Közép-Európában

A kelet-közép-európai családpolitikai célú intézkedéscsomagok vizsgálatánál joggal merül fel a kérdés, hogy miért érdemes ezen országok vonatkozásában a nyugat-európai modellektől eltérő jellegű intézkedésekről beszélnünk. Ahogy arra több hazai és nemzetközi szerző is felhívja a figyelmet (Inglot 2008, Haggard és Kaufman 2008, Ferge 2000, Deacon et al. 2012), a poszt-szocialista keleti blokk országai történeti korszakok által determinált módon (pl. az államszocializmus évtizedei alatt), vagy sokszor egyes társadalompolitikai intézkedéscsomagok hatására (pl. a világbanki hitelek feltételeiként) voltak kénytelenek számos esetben családpolitikai ellátásaikat újraszabályozni. Ezek a kényszeredett változtatások pedig nem tették lehetővé egy önálló, átgondolt és folyamatosan fejlődő szociális- és családpolitika kiépítését.

Mind a négy visegrádi országról elmondható, hogy a szociális állam szocialista korszakban tapasztalható általános leépítése (Inglot 2008, Tomka 2015) idején a családpolitikai szolgáltatások és pénzbeli transzferek még nyugat-európai viszonylatban is magas színvonalat képviseltek, különös tekintettel a koragyermekkori elhelyezési fotmák férőhelybőségére és elérhetőségére, valamint az univerzális családi pótlék jellegű ellátásokra vonatkozóan. A szocialista jóléti politikákat elemző és a hitelezéseket előkészítő világbanki jelentések (Világbank 1992) alapján Magyarország és más kelet-közép-európai országok GDP-jük jelentős, akár 4-5 százalékpontot is megközelítő hányadát fordították család- és gyermekjóléti célú kiadásokra a rendszerváltást megelőzően. A kivételt talán Lengyelország képezte, ahol az állam által megoldott koragyermekkori

bölcsődei és óvodai elhelyezés nem terjedt el a szomszédos országokhoz hasonló módon (Szikra és Szelewa 2010).

A közvetlenül a rendszerváltást követő lengyel, magyar és csehszlovák családpolitikai célú állami kiadásokat vizsgálva feltűnő, hogy az összes jóléti terület között (beleértve a segélyezést, az idősellátást és a fogyatékkal élők ellátását is) éppen a családokra fordított állami költségek szenvedték el a legjelentősebb költségvetési megszorításokat. Mindez a gyakorlatban az adott területen bekövetkező jelentős restrikciós intézkedéseket jelentette, amilyen a magyarországi óvodai és bölcsődei férőhelyszám radikális csökkentése is volt, amikor a koragyermekkori elhelyezések férőhelyszámait néhány év alatt közel felére csökkentették (KSH 2012). A családpolitikai ellátásokra fordított költségek drasztikus visszaszorítása központi célként szerepelt a Világbank és az IMF segélyezéssel kapcsolatos ország tanulmányaiban és a hitelszerződésekhez kapcsolódó konkrét dokumentumokban is felbukkantak (Világbank 1992, 1995, 1998).

A Világbank (1992) neoliberális politikai irányultságú érvelése szerint a magas összegeket felemésztő koragyermekkori szolgáltatások nem biztosítják a felhasználók választásának szabadságát és korlátozzák a piaci szereplők megjelenését, a pénzbeli családpolitikai támogatások pedig pazarlóak, hiszen azokból – a jövedelmi szegények mellett - a közép és felső jövedelmi csoportok is részesülhetnek (pl. GYES, családi pótlék). A Világbank javaslata szerint ezért a pénzbeli ellátásokat jövedelemteszteltté kell tenni, oly módon, hogy csak a szegénységben élők részesülhessenek azokból. Ennek leképződése volt tulajdonképpen a „Bokros csomag" néven ismertté vált jóléti megszorító intézkedés, amely – egyéb beavatkozások mellett – a korábban univerzális családi pótlékot jövedelmi feltételekhez kötötte 1995-ben. Későbbi vizsgálatok alapján az intézkedés nem váltotta be a várt költségcsökkentést, sőt a családi pótlék adminisztrációs költségeit jelentősen növelte (Ferge 2000). A koragyermekkori szolgáltatások esetén a Világbank a piaci résztvevők által fenntartott férőhelyek számának növelését és az állami férőhelyek tudatos csökkentését támogatta a régióban. A hazai eredményekből látható, hogy még az állam által fenntartott bölcsődei és óvodai férőhelyek száma valóban jelentősen csökkent, a várt piaci bővülés nem következett be. Ráadásul a legrosszabb szociális helyzetű rétegek gyermekeit érintették leginkább az óvoda- és bölcsődebezárások, az alacsonyjövedelmű családokból érkező kisgyermekek bekerülési esélyei csökkentek leginkább (Kertesi és Kézdi 2012).

Esping-Andersen (1990) jóléti állam-kategorizációja során a nyugat-európai és észak-amerikai jóléti államokat három csoportba sorolta az általuk működtetett jóléti rendszerek mentén, megkülönböztetve a szociáldemokrata, a liberális és a konzervatív jóléti államokat, utalva a jóléti struktúrákat formáló domináns politikai ideológiákra. Kevésbé ismert ugyanakkor, hogy a szerző ezen osztályozás során az adott modellben élő, férfi kenyérkereső modellt folytató munkáscsaládok számára elérhető szociális és családpolitikai támogatásokat vette figyelembe. Pontosabban azt, hogy mely ellátásokra számíthat egy család és milyen életszínvonalat képes fenntartani magának abban az esetben, ha a fő kenyérkereső elveszíti munkáját (dekommodifikációs hatás). Sajnos Esping-Andersen ezen jóléti állam tipológiája során nem vette figyelembe a kelet-közép európai országok szociális és családpolitikáit (ugyancsak kihagyta az ázsiai és latin-amerikai országokat is). Később ugyanakkor fontos kísérletek születtek a kelet és közép európai országok szociálpolitikáinak körülírására és/vagy besorolására valamelyik korábbi, Esping-Andersen által említett kategória nyomán.

Inglot (2008) és a Haggard – Kaufmann (2008) szerzőpáros a kelet-európai jóléti rezsimekkel foglalkozó munkáikban a volt szocialista blokk társadalompolitikáját egyéttelműen a konzervatív irányhoz sorolják. Különösen Inglot hívja fel ugyanakkor a figyelmet arra, hogy ez a konzervatív irány nem feleltethető meg a 21. századi modern konzervatív jóléti politikákat működtető államok jóléti konzervativizmusának. A konzervatív vonásokat Inglot sokkal inkább a második világháború előtti jóléti struktúrák újraéledésével azonosítja (pl. a társadalombiztosítási rendszer újraépítése). Ezt a véleményt képviseli Szikra (2009) is, aki az 1930-as évek végére és az 1940-es évek elejére jellemző állami munkaügyi, valamint család- és lakáspolitikai intézkedések feléledését véli felfedezni a rendszerváltás utáni magyar szociálpolitikában. Ferge (2006:59) „paleo-konzervatív" iránynak nevezi a kelet-európai országok jóléti modelljeit, mely terminussal arra utal, hogy a második világháború előtti évek szociálpolitikájára sokkal jobban hasonlít Magyarország jelenlegi szociálpolitikai irányvonala, mint a modern konzervatív jóléti államokra. Tomka (2015) hibrid jóléti államoknak nevezi a jelenlegi kelet-európai szociális jóléti politikákat, szerinte ugyanis a rendszerváltást követő számos kormányzati jóléti intézkedéscsomag egyaránt képviselt liberális (világbanki nyomás), szociáldemokrata (szocialista örökség) és konzervatív (múltbeli szociális politikák újjáéledése) irányokat. Fentiekben már tettünk említést a neoliberális és a konzervatív irányokat magyarázó történeti tényezőkről, a szocialista/szociáldemokrata modell megjelenésének magyarázatára azonban eddig nem került sor.

Az államszocializmus korabeli kelet-közép-európai országok kétségtelenül kiépítették a nyugat európaiakhoz hasonló jóléti intézményeket, sőt bizonyos területeken még túl is szárnyalták azokat az ellátások minőségét, megfizethetőségét és hozzáférhetőségét tekintve. Ilyen természetbeli és pénzbeli jóléti szolgáltatások voltak például a csa-

ládpolitikák területén működő fejlett koragyermekkori intézmények (óvodák és bölcsődék), valamint a viszonylag bőkezű pénzbeli gyermeknevelési támogatások rendszere. Kornai (2012) a szocialista blokk szociális politikáit ezért koraszülött jóléti államoknak nevezi, utalva a tényre, hogy a jólét alapvető intézményei (a segélyezési rendszer kivételével) elérhetők voltak ezekben az országokban is, noha az esetek többségében színvonalukat tekintve elmaradtak a nyugat-európai országok hasonló szolgáltatásaitól. A fentiekben számos teóriát említettünk a kelet-közép-európai országok jóléti struktúráinak meghatározására vonatkozóan. Ezen elméletek és osztályozási kísérletek nagy része egyetért abban, hogy a volt szocialista blokk országai a rendszerváltást követően – számos más hatás ellenére is - alapvetően konzervatív irányba indultak el szociálpolitikáikban, amely jelenség a térségben bekövetkező (Szlovákia kivételével) markáns konzervatív politikai fordulatot követően még inkább megerősödött.

Leitner (2003) családpolitikai rezsimeket részletező írásában három féle családpolitikai irányt definiált a fejlett világ országaiban aszerint, hogy az állam mennyire vesz részt a gyermekneveléssel járó terhek kompenzálásában. Az egyik ilyen irány az implicit családiasság (*implicit familialism*), ahol az állam egy az egyben a családokra hárítja a szociális gondoskodás terheit. Itt nemcsak a gyermekek ellátásáról van szó, hanem az idős háztartástagok gondozásáról, vagy a fogyatékkal élő és/vagy beteg családtagok ápolásáról is. Az implicit családpolitikákban tehát az ápoláshoz és gondozáshoz kapcsolódó terhek a család vállát nyomják, még akkor is ha az állam pénzbeli támogatást nyújt ezen terhek kompenzálásához. Szikra és Szelewa (2010:107) szerint a lengyel családpolitikai határozottan ezt az irányt képviseli, ugyanis Lengyelország a rendszerváltást követően meglehetősen alacsony pénzbeli támogatásokat nyújtott a családoknak, elsősorban a legszegényebb rétegekre koncentrálva, továbbá az állam által biztosított koragyermekkori elhelyezési lehetőségek is szinte teljesen hiányoztak az országban. Jelen írás későbbi fejezeteiből kiderül, hogy a 2016-ban bevezetett „Család 500+" program mennyire megváltoztatta a lengyel családpolitika súlypontjait.

Leitner második kategóriája az explicit családiasság (explicit familialism), amely során az állam kötelezően átvállal minden gyermekgondozáshoz kapcsolódó terhet a családoktól. Ilyen családpolitikákat képviselnek például a fejlett szociális politikákat működtető skandináv országok, ahol nagy, ingyenes és kiváló minőségű szolgáltatások állnak rendelkezésre a kisgyermekes szülőknek. A modell nagy előnye, hogy bizonyítottan képes integrálni a leginkább hátrányos helyzetű társadalmi csoportok gyermekeit is (Esping-Andersen 2006), hátránya viszont, hogy csökkenti a közép- és felső társadalmi rétegek választási lehetőségét a koragyermekkori elhelyezésekre vonatkozóan, egyben meglehetősen drága egy ilyen rendszer fenntartása. Leitner harmadik családpolitikai modellje az opcionális családiasság (optional familialism), amelyben a szülők – elsősorban az anyák – maguk dönthetik el, hogy az állam által biztosított intézményeket, vagy saját választásuk alapján választott (pl. a piacról megvásárolt) szolgáltatásokat vesznek igénybe. A modell nagy előnye, hogy az anyák akkor is pénzbeli támogatásban részesülnek, ha otthon maradnak gyermekeikkel, ha pedig az állami szolgáltatásokat választják, akkor ingyenes és viszonylag magas színvonalú intézményekkel találkozhatnak. Szikra és Szelewa (2010:107) Magyarországot leginkább az opcionális családpolitikát fenntartó országok közé sorolta. mivel a nők választási szabadsága meglehetősen nagy annak tekintetében, hogy gyermekükkel otthon maradjanak, vagy visszatérjenek a munkaerőpiacra.

Munkavállalási és termékenységi mutatók

Egy ország családpolitikájának fejlettségét és eredményességét általában két statisztikai mutató, a nők munkavállalási aránya és termékenységi rátája mentén szokták értékelni. Ezek az indikátorok arra mutatnak rá, hogy (1) a nők mennyire képesek a gyermekvállalást követően visszatérni az elsődleges munkaerőpiacra, (2) mennyi gyermeknek adnak életet termékenységi életciklusuk során. Kormányzati politikák oldaláról pedig arra következtethetünk, hogy mennyire sikeres a nők munkaerőpiaci integrációja (pl. megoldott-e a kisgyermekek napközbeni elhelyezése, és/vagy létezik-e egy olyan családtámogatási program, hogy a nők anyagilag is motiváltak legyenek a visszatérésben) és sikerül-e olyan társadalmi és társadalompolitikai körülményeket teremteni, amely gyermekvállalásra ösztönzi a családokat. Természetesen erős túlzás lenne csupán e két mutató alapján minősíteni a családpolitikai rezsimek teljesítményét, hiszen számos egyéb tényező befolyásolhatja mind a termékenységi rátát, mind pedig a munkavállalási mutatókat. A Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet kutatása (Temesváry 2012) alapján például mind a termékenység, mind a párkapcsolatok létrejötte szempontjából jóval nagyobb fontossággal bírnak az érzelmi tényezők (különösen a megfelelő párkapcsolat kialakításának nehézségei), mint az állami ptogramok és intézkedések jelenléte.

Az Eurostat (2017a) adatszolgáltatása során is használt termékenységi ráta azt mutatja meg, hogy egy nő élete során átlagosan hány gyermeket hoz világra. A kelet-közép-európai országok termékenységi rátája sajnos jelentősen elmarad a legtöbb nyugat-európai és észak-európai ország hasonló mutatóitól. Ugyanakkor még a legmagasabb termékenységi rátával bíró európai uniós országok

(Írország, Franciaország és az Egyesült Királyság) sem rendelkeznek a népesség számának fenntartásához szükséges 2,1-es termékenységi rátával. Az, hogy ezeknek (különösen az Egyesült Királyság és Franciaország esetén) az országoknak és más nyugat-európai országoknak a lakosságszáma mégsem fogy, az a jelentős beáramló migrációnak köszönhető. Különösen igaz ez például Németországra, amely termékenységi rátája a kelet- és közép-európai országokéhoz hasonlóan alacsony, népességszáma mégis folyamatosan növekszik.

A visegrádi országok vonatkozásában a termékenységi ráta nem éri el az EU 28 átlagát (1,58) 2015-ben. Legmagasabb termékenységi mutatóval a Cseh Köztársaság rendelkezett a V4-ek közül mind 2010-ben, mind 2015-ben. A leginkább látványos javulást Magyarország érte el az említett 5 éves periódusban, európai vonatkozásban is viszonylag jelentős, 0,2 százalékpontos termékenységi ráta növekedést mutatva. Szlovákiában és Lengyelországban a termékenységi ráták tovább csökkentek 2010 és 2015 között alulról érintve a rendkívül alacsony 1,4-es értéket. A visszaesés különösen Lengyelország esetén szembetűnő, ahol a V4-ek (és az egész EU) legalacsonyabb termékenységével találkozhatunk.

1. ábra: **Termékenységi ráta a visegrádi országokban**

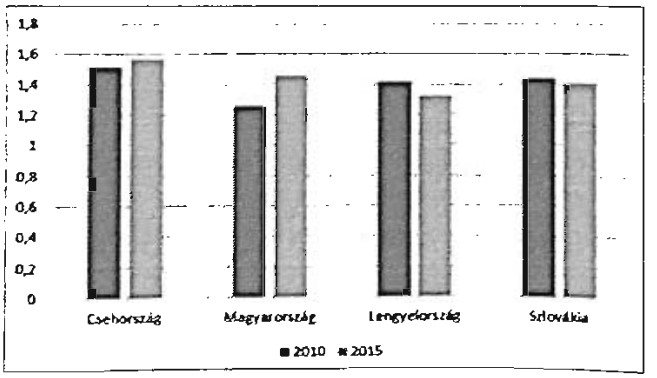

Forrás: Eurostat 2017a.

A nők foglalkoztatási mutatóiról elmondható, hogy a 2010 előtti időszakhoz képest minden visegrádi országban jelentős javulást figyelhetünk meg. Természetesen a V4-ek mutatói még így is távol vannak a skandináv országok 80 százalék körüli értéket mutató női foglalkoztatási arányszámaitól, azonban az EU átlaghoz képest (65,3%) egyáltalán nem, vagy már csak kismértékű elmaradást tapasztalhatunk. Az örvendetes foglalkoztatási fordulatnak természetesen a nők foglalkoztatását támogató családpolitikák mellett számos egyéb oka is létezik. Ezek közül talán legfontosabb a gazdaság teljesítőképességének nyugat-európai országokhoz képest is számottevő növekedése a 2008-as világgazdasági válságot követően, amely erős felszívó hatást gyakorol a munkaerőpiacra. Másik fontos tényező pedig a tömeges kivándorlás a nyugat-európai országok irányába, amely törvényszerűen az otthon maradottak foglalkozási pozícióit javítja.

A V4-ek női foglalkoztatási rátáit tekintve Csehország és Magyarország rendelkezik a legmagasabb értékekkel. Különösen figyelemre méltó a nők foglalkoztatásának magyarországi javulása, hiszen hat év alatt 10 százalékponttal növekedett hazánkban ez a mutató. Lengyelországban és Szlovákiában is megfigyelhetünk kisebb pozitív változásokat az elmúlt időszakra vonatkozóan. (Eurostat 2017b)

2. ábra: **A nők foglalkoztatási rátája a visegrádi országokban (%)**

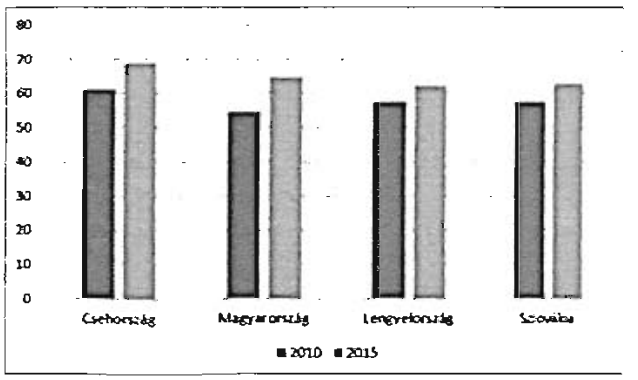

Forrás: Eurostat 2017b.

Családpolitikai transzferek a visegrádi országokban

A kormányzati családpolitikai intézkedéscsomagoknak számos formája létezhet, amelyeknek a pénzbeli családtámogatások csak egyetlen (habár talán a legfontosabb) szegmensét jelentik. A családpolitikák főbb irányaihoz tartozó beavatkozások hat intézkedéscsomag mentén csoportosíthatók: a szülői szabadság szabályozása, a családbarát vállalati gyakorlatok működése, a családoknak biztosított adókedvezmények rendszere, az univerzális és szelektív családtámogatások, a koragyermekkori szolgáltatások, valamint az egyéb célzott kormányzati intervenciós programok (Surányi et al. 2010).

A családpolitikai transzfetek tehát azokat az univerzális, vagy valamilyen feltételhez kötött pénzbeli ellátásokat jelentik, amelyeket a szülők (többnyire az anya) kapnak gyermekeik jogán. Jelen írás elsősorban azon családtámogatás-típusokkal foglalkozik, amelyek mind a négy visegrádi országban megtalálhatók, így azok jellemzői és folyamatai egymással összevethetők. Ilyen ellátások a családi pótlék, a csecsemőgondozási díj, az anyasági támogatás, valamint a gyermekgondozást segítő ellátás. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a családtámogatások és más háztartástagok száma alapján megállapított szociális ellátások (segélyek, lakhatási támogatások) között gyakotta nagyon

csekély fogalmi különbségek húzódnak. Például a cseh lakhatási támogatás rendszere érzékeny a gyermekek számára, azok életkorára, a települési jellemzőkre és még számos más tényezőre. A lakhatási támogatás Csehországban tehát egy igen jelentős, gyermekes családoknak is folyósított szociális transzfer, amely mégsem minősül családtámogatásnak, hiszen a család azt nem a gyermekek jogán kapja, a gyermekek csupán, mint egy kiemelt súlyozással bíró fogyasztási egység bukkannak fel a támogatás számításánál. Hasonló a helyzet a magyarországi aktív korúak ellátásán belül a foglalkoztatás helyettesítő támogatás és az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás között. Utóbbit (egyéb feltételek mellett) abban az esetben kaphatják a gyermekes családok, ha 14 év alatti gyermekük felügyeletét másképpen nem tudják megoldani, vagy a kiskorú valamilyen gyermekgondozási ellátásban részesül. Ez a segélytípusú ellátás jelentős jövedelemtöbbletet eredményezhet a szegénységben élő gyermekes családok esetén a gyermektelen segélyezettekhez képest, mégsem számít klasszikus értelemben családtámogatásnak, hiszen a cél ebben az esetben az anyagi szükségletek kielégítése és a szegénység enyhítése szociálpolitikai eszközökön keresztül. Ezen segély típusú ellátások szabályozása is jellemzően elkülönülten, a szociális és nem a családtámogatásokról szóló törvényekben történik.

Családi pótlék típusú ellátások

A visegrádi országok családpolitikáinak egyik legfontosabb ellátás-típusa az univerzális, vagy jövedelemtesztelt családi pótlékok rendszere, amely a gyermekekkel rendelkező családok széles köre számára biztosít támogatást a gyermekneveléssel járó terhek kompenzálása érdekében.

Lengyelországban a családi pótlék (*Zasilek rodzinny*) egy gyermekes családok számára nyújtott közvetlen pénzbeli ellátás, amelyet a családok speciális szükségleteinek megfelelő egyéb céltámogatásokkal (*Dodatki*) egészíthetnek ki. A családi pótlék kifizetésére a gyermek 18 éves koráig kerül sor, ha nappali tagozaton tovább tanul, akkor a folyósítási idő 21 éves korig meghosszabbítható. Fogyatékkal élő, vagy felsőoktatásban tanuló fiatalok még tovább, 24 éves korukig kaphatnak családi pótlékot. Az ellátás összege korcsoportonként különbözik. Az öt éves kor alatti kisgyermekek után 95 zlotyi (21 Euró) összegű támogatás jár, egy 5 és 18 év közötti gyermek után pedig 118 zlotyi (26 Euró) összegű családi pótlékot kaphat a család.[1] A 19-24 év közötti fiatalok még magasabb ellátásban (129 zlotyi/28,67 euró) részesülnek. A lengyel családi pótlék egy jövedelemtesztelt ellátás, elsősorban az alacsony és közepesen alacsony jövedelmi rétegekre koncentrálva a támogatást. A folyósítás feltétele, hogy a családban az egy főre eső jövedelem nem lehet több 754 zlotyinál (175 euró), fogyatékkal élő gyermeket nevelők esetén pedig ez a küszöb 844 zlotyi.[2] A lengyel kormány 2016 januárjától kiterjesztette az igénybe vevők körét a magasabb jövedelmű csoportokra is „Zlotyit zlotyiért" programjában. Ennek lényege, hogy az a háztartás is igénybe tudja venni az ellátást, amelynek jövedelme kevéssel meghaladja a jogosultsági küszöböt, azonban ebben az esetben a támogatásból levonják azt az összeget, amely a jogosultsági küszöb és a család tényleges jövedelme között található. További feltétel, hogy ez a különbség legalább 20 zlotyival (4,72 euró) magasabb legyen, mint a segélyezési küszöb (MISSOC 2016). A lengyel családpolitika fontos új eleme az ugyancsak családi pótléknak tekinthető Család 500+ (*Rodzina 500+*) program, amely minden legalább két, vagy több gyermeket nevelő család számára elérhető. Továbbá az ellátást az egy gyermekes jövedelmileg szegény háztartások is megkaphatják, ha az egy főre eső jövedelem nem éri el a 800 zlotyit (182 euró). A támogatás összege jelentős, 500 zlotyi (114 euró) értékű. A Család 500+ támogatást a gyermek 18 éves koráig folyósítják, a finanszírozás és utalás az önkormányzatok feladata, amelyek természetben is nyújthatják azt. A Család 500+ kiadásai igen magasak, 2016-ban 5 milliárd eurót tettek ki és összesen 3,7 millió támogatotthoz jutottak el (Sowa 2016:2). A lengyel kormány az intézkedés bevezetését demográfiai okokkal magyarázta, reményeik szerint ezzel az anyagi ösztönzővel sikerül hatékonyan támogatni a tervezett gyermekek megszületését.

Csehországban a családi pótlék (*Pridavek na dité*) szintén egy jövedelemtesztelt támogatás, amely az iskolakötelezettség végéig, a gyermek 15 éves koráig jár a szülőknek. Ha a gyerek nappali tagozaton továbbtanul, esetleg fogyatékkal él, vagy súlyosan beteg, a folyósítási időszak 26 éves korig meghosszabbítható. A jogosultság feltétele, hogy a család jövedelme ne érje el a családi jövedelmi minimum két és félszeresét. A családi jövedelmi minimum (*Zivotni minimum*) egy fogyasztói kosár, amely függ a gyermekek számától, korától és attól, hogy milyen típusú iskolába járnak. A fogyasztói kosár összege például egy két szülő-két gyermek összetételű családban, ahol a gyermekek 6 és 16 év közöttiek 10 250 cseh korona (380 euró), egy hat évnél fiatalabb gyermeket egyedül nevelő anya esetén pedig 4 880 cseh korona (181 euró). A családi pótlék összege a lengyel ellátáshoz hasonlóan a cseh modellben is a gyermek kora szerint változik: 6 év alatt 500 korona (19 euró), 6 és 15 éves kor között 610 korona (23 euró), 15 és 26 év közötti fiatalok esetén pedig 700 korona (27 euró)

[1] http://www.mpips.gov.pl/aktualnosci-wszystkie/art,5538,7217,wyzsze-swiadczenia-rodzinne-i-progi-dochodowe.html?serwis=1 (letöltés 2017. 09. 11.)

[2] 1 PLN = 0,22 euró (2017. 09. 05.)

gyermekenként. A családi pótlékot a gyermek 18 éves koráig a szülő, utána közvetlenül a fiatal kapja.

Szlovákiában a családi pótlék (*Provadok na dieta*) egy egyösszegű, minden gyermekes család számára elérhető támogatási forma, amelynek értéke 23,5 euró. Azok a munkanélküli szülők, akik részt veszek a kormányzati álláskeresési és munkaerőpiaci tapasztalatszerzést elősegítő programokon (képzések, közmunka, tanácsadás) ennél jóval magasabb ellátásban részesülhetnek (54 eurót kapnak az első és 42-t minden további gyermek után). Abban az esetben, ha a gyermekeket a nagyszülők nevelik, további 11 eurós kiegészítést kapnak minden gyermek után. A családi pótlék alap esetben a gyermek 16 éves koráig, vagyis az iskolakötelezettség végéig jár, azonban 25 éves koráig meghosszabbítható, ha nappali tagozaton továbbtanul. Beteg és fogyatékkal élő gyermeket gondozó családok a támogatást a gyermek 18 éves koráig vehetik igénybe.[3] A szlovák családi pótlék további érdekessége, hogy a magyar támogatáshoz hasonlóan iskoláztatási feltételhez kötötték annak kifizetését. Hatásvizsgálatok alapján az iskoláztatási mutatókat (óralátogatások és hiányzások száma) nem sikerült ezzel az intézkedéssel számottevően javítani, viszont a szegény és roma lakosságot az elmaradott falusi iskolahálózat elérhetetlensége miatt jelentős hátrányok érték (Friedman et al. 2009).

A hazai családi pótlék egy univerzális ellátás, amelyre minden gyermeket nevelő háztartás alanyi jogon jogosult. A támogatás két részből áll a 6 év alattiaknak nyújtott nevelési ellátásból, valamint a 6 és 16 éves kor között folyósított iskoláztatási támogatásból. Ha a gyermek nappali tagozaton továbbtanul a családi pótlék 20 éves koráig, ha sajátos nevelési igényű, 23 éves koráig adható. A támogatás összege függ a gyermekek számától, a szülő családi állapotától és a gyermek egészségi állapotától. Alapesetben a családi pótlék összege egy gyermek esetén 12 000 forint (egyedülálló szülő esetén 13 700 forint), két gyermek után 13 300 forint (14 800 forint), három vagy több gyermek után pedig 16 000 forint (17 000 forint). Ha a gyermek tartósan beteg, vagy súlyos fogyatékkal él 23 300 forint havi ellátásban részesül családja (25 900 forintban az egyedülálló szülő). A hazai családi pótlék kifizetése iskoláztatási és óvodáztatási feltételhez kötött. Egy éven belül a gyermek nem hiányozhat többet 50 igazolatlan óránál, elérő esetben a családi pótlékot 3 hónapra felfüggesztik. Óvodáztatás esetén a gyermek nem hiányozhat többet 20 óvodai napnál. A családi pótlék feltételekhez kötésének megítélése meglehetősen ellentmondásos. Még az 1998 és 2002 közötti időszak esetén hatásvizsgálatok arról számolnak be, hogy az intézkedés nem hozott számottevő eredményt (Friedman et al. 2009), addig a 2010 utáni hatásvizsgálatok azt mutatják, hogy a szankciónak vannak pozitív eredményei, elsősorban az iskolakerülés által leginkább érintett szakmunkás tanulók körében (Lantai 2011). Mivel a családi pótlék univerzális ellátás, az igénybevevők száma igen jelentős (a jogosultak 99 százaléka), amely 1,8 millió gyermeket és 1,1 millió családot jelent országosan (KSH 2015).

A családi pótlék-jellegű ellátásokat összehasonlítva elmondható, hogy Csehország és Lengyelország jövedelemteszthez köti ezen transzferek kifizetését, így az csak az alacsonyjövedelmű rétegek számára elérhető. Magyarországon és Szlovákiában ugyan univerzális, tehát minden gyermekes család számára elérhető a támogatás, azonban ezek az országok iskoláztatási feltételhez kötik a családi pótlékok kifizetését. Mivel az elsődlegesen támogatott 16 év alatti célcsoportra egyébként is vonatkozik az általános iskolalátogatási kötelezettség mindkét országban, az igénybevevők száma lényegében a feltételek hatására sem változik. Mind a négy országban a tankötelezettség fennállásáig folyósítják a családi pótlékot, kivéve, ha a gyermek tovább tanul, esetleg beteg, vagy fogyatékkal él, amely esetben a támogatás tovább adható. A családi pótlék összege Magyarországon lényegesen magasabb, majdnem kétszer akkora, mint a másik három V4 országban. Az igénybe vevők számának vizsgálatakor látszik, hogy Szlovákiában és Magyarországon, ahol univerzális a támogatás, a jogosultak közel 100 százaléka részesül is belőle. Ezzel szemben a szelektív családi pótlékot működtető Lengyel-

1. táblázat: **A családi pótlék adatai országonként**

Ország	Jogosultság	Iskoláztatási feltétel	Korhatár (min./max.)	Alapösszeg gyermekenként	Támogatottak száma (fő)
Csehország	jövedelemteszt	nincs	15 és 26 év	23 euró	424 049
Magyarország	univerzális	van	16 és 23 év	45 euró	1 796 700
Lengyelország	jövedelemteszt	nincs	18 és 24 év	25 euró	2 035 440
Szlovákia	univerzális	van	16 és 25 év	24 euró	1 093 191

Forrás: MISSOC 2016, KSH 2016, Eurostat 2016.

[3] https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/podpora-rodinam-detmi/penazna-pomoc/pridavok-dieta/ (letöltés: 2017. 01. 03.)

országban a kor szerinti célcsoport harmada, Csehországban pedig negyede részesül családi pótlékban.

Csecsemőgondozási díj jellegű ellátások

A csecsemőgondozási jellegű ellátások lényege, hogy a korábban társadalombiztosítási járulékot fizető anyák valamilyen formában támogatásban részesüljenek közvetlenül a gyermek megszületését követő néhány hónapos időszakra. A támogatás lejártát követően az anyák eldönthetik, hogy visszamennek a munkaerőpiacra és valamilyen koragyermekkori elhelyezést vesznek igénybe, vagy további családtámogatások igénybe vétele mellett inkább otthon maradnak gyermekükkel.

Lengyelországban a csecsemőgondozási ellátás (*Zasilek macierzynski*) a szülést követő 20 hétben vehető igénybe az anya, vagy ritkább esetben az apa számára. Ha a háztartásban élnek korábban született gyermekek, akkor a támogatási időszak is fokozatosan növekszik, de nem lehet több 37 hétnél (ehhez már 5 gyermek kell). Az ellátást a 14. héttől opcionálisan az apák is igénybe vehetik, ez azonban nem kötelező. A transzfer összege a korábbi, 12 havi átlagkereset 100 százaléka. Viszonylag új eleme a rendszernek, hogy a 2013 után született gyermekek után az első 6 hétre kiegészítő támogatást folyósítanak, amelynek összege megegyezik az alaptámogatáséval és általában egy összegben fizetik ki az anyának. A támogatás adó és járulékköteles, maximális összege megközelítőleg 3000 zlotyi (773 euró).[4]

A Cseh Köztársaságban a csecsemők és kisgyermekek gondozására fordított pénzbeli támogatás ugyancsak társadalombiztosítási jogviszonyhoz kötött a folyósítási időszak pedig egyaránt kiterjed a gyermek születését megelőző és az azt követő időszakra. A jogosultság feltétele, hogy az anya a szülést megelőzően két évben legalább 270 napot legyen foglalkoztatva, egyéni vállalkozó esetén 180 napot, és fizessen egészségbiztosítási járulékot. A támogatás összege a korábbi átlagbér 70 százaléka. A 28 hetes támogatási időszakból hat hetet a szülés előtt, 22 hetet pedig a szülést követően lehet igénybe venni. Abban az esetben, ha ikrek születtek 37 hét csecsemőgondozási díj jár, amelyből 31-et kell kivenni a szülés után és legfeljebb a gyermekek 8 hónapos koráig jár (MISSOC 2016). Érdekes eleme a rendszernek, hogy ha a terhes kismamát, vagy a szülés után közvetlenül visszatérő nőt munkáltatója más pozícióba helyezi állapota miatt (pl. fizikai munka helyett adminisztrációs tevékenységet kell végeznie) és ott emiatt kevesebbet keres, akkor az anya kiegészítő támogatásban részesülhet legfeljebb a gyermek 9 hónapos koráig. A kiegészítő támogatás mértéke a korábbi és a jelenlegi bér közötti különbség 30-100 százaléka. Minél nagyobb a bérkülönbség, annál kisebb ez az állami kompenzáció. Ha a különbség nem több mint 825 cseh korona (30 euró), a kiegészítés 100 százalékos, ezt követően pedig fokozatosan egyre kevesebb (MISSOC 2016).

A szlovák csecsemőgondozási díj (*Materské*) feltétele a cseh rendszerhez hasonlóan, hogy az igénybe vevő szülő a gyermek születését megelőző 2 évben legalább 270 nap munkaviszonnyal rendelkezzen és fizessen egészségbiztosítási járulékot. A támogatás kifizetése a szülést megelőző 6-8 héttel kezdődik és legfeljebb 34 hétig tart. Ez az időtartam 37 hét egyedülálló szülők és 43 hét ikerszülés esetén. A támogatás nem adható tovább a gyermek 8 hónapos koránál. Ha a gyermek esetleg meghal, a támogatást 14 hétig akkor is fizetik, ha pedig a gyermekről nem az anya, hanem más hozzátartozó gondoskodik, a folyósítási periódus 28 hét. A támogatás összege a korábbi 12 havi nettó átlagbér 70 százaléka, de nem lehet több az átlagbér másfélszeresénél (1038 euró).5 A cseh rendszerhez hasonlóan Szlovákiában is kaphatnak az anyák kiegészítést (*Vyrovnávacia dávka*) a csecsemőgondozási díj mellé abban az esetben, ha munkáltatójuk más munkakörbe helyezi őket, ahol kevesebb bért keresnek. A kiegészítés legfeljebb a gyermek 9 hónapos koráig folyósítható és rendszerint a bérkülönbség 55 százaléka, de nem lehet több, mint az átlagbér 55 százaléka (381 euró). (MISSOC 2016)

A magyar csecsemőgondozási díj egy 24 héten át folyósítható, biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátás. Összege a korábbi kereset 70 százaléka, amelyet a munkában töltött utolsó 180 nap átlagából számolnak ki. Az ellátásnak nincs jövedelmi korlátja, azonban személyi jövedelemadót, valamint nyugdíj és egészségbiztosítási járulékot kell fizetni utána. A támogatás folyósításának legkorábbi időpontja a szülést megelőző 4. hét, legkésőbbi időponrja pedig a gyermek megszületése. A támogatás nem adható tovább a gyermek 168 napos koránál. A csecsemőgondozási díj kifizetésekről még nincsenek pontos adataink, de jogelődjét a terhességi és gyermekágyi segélyt 24 753 gyermek után fizették meg 2014-ben (KSH 2015).

2. táblázat: **A csecsemőgondozási díj adatai országonként**

Ország	Szükséges biztosítási időszak (év/nap)	Folyósítás ideje	Támogatás értéke a nettó bér százalékában
Csehország	2 év 270 nap	28 hét	70
Magyarország	2 év 365 nap	24 hét	70
Lengyelország	2 év 365 nap	20 hét	100
Szlovákia	2 év 270 nap	34 hét	70

Forrás: MISSOC 2016, KSH 2016, Eurostat 2016.

[4] http://www.edziecko.pl/ciaza_i_porod/7,79331,19254275,zasilek-macierzynski-2016-ndash-komu-ile-i-jak-dlugo.html (letöltés: 2017. 09. 03.)

[5] http://www.tradingeconomics.com/slovakia/wages (letöltés: 2017. 09. 20.)

A csecsemőgondozási díj kifizetése minden visegrádi országban társadalombiztosítási jogviszonyhoz kötött, Magyarországon és Lengyelországban egy év szükséges, Csehországban és Szlovákiában ennél valamennyivel kevesebb munkaviszony is elegendő a támogatás igénybe vételéhez. A folyósítás ideje országonként eltérő, leghosszabb ideig Szlovákiában (34 hét), legrövidebb ideig Lengyelországban (20 hét) lehet csecsemőgondozási díjat igénybe venni. A támogatás összege Lengyelország kivételével (ahol 100 százalék) a korábbi átlagkereset 70 százaléka.

Anyasági támogatás-jellegű ellátások

Az anyasági támogatás-típusú pénzbeli családtámogatások célja, hogy egyösszegű ellátásban részesítsék az anyákat a szülést közvetlenül követő időszakban, annak érdekben, hogy a gyermekvállalásnál jelentkező közvetlen terheket (pl. ruházat, felszerelések, tápszer és vitaminok) mérsékeljék.

A lengyel anyasági támogatást általában közvetlenül a gyermek megszületését követően egy összegben fizetik ki az anyáknak és a gyermek 12 hónapos koráig lehet kérelmezni. A 2006-ban bevezetett anyasági támogatás jelenleg jövedelemtesztelt Lengyelországban (2012 óta), tehát csak az alacsonyjövedelmű családok számára elérhető. A támogatás összege 1000 zlotyi (222 euró). Csehországban az egyszeri anyasági támogatás (*Porodné*) azoknak a családoknak elérherő, akik jövedelme nem haladja meg a korábban említett családi minimumjövedelem 2,7-szeresét. A támogatás érdekessége, hogy csak az első és második gyermek után folyósítják, a további gyerekek után nem elérhető. A támogatás összege 13 000 cseh korona (481 euró) az első és 10 000 korona (370 euró) a második gyermek esetén. Csehországban 2016-ban 22 151 gyermek után fizettek ki anyasági támogatást. (MISSOC 2016)

A szlovák anyasági támogatás (*Prispevok pri narodeni dietata*) csak a társadalombiztosítási jogviszonnyal rendelkező anyáknak (kivételes esetben apáknak) jár. Azok az anyák, akik második, vagy harmadik gyermeküket szülik, vagy ikreknek adnak életet, 2007-től magasabb összegben részesülnek, ennek megfelelően a támogatás értéke az első és a második gyermek után 830 euró, a további gyerekek után pedig további 151 euró jár (ikertestvér után plusz 76 euró). A támogatást a gyermek születését követő 6 hónapon belül lehet kérni. A hazai anyasági támogatás a gyermek születését követően megállapított egyszeri juttatás, melynek célja a születéskor felmerülő azonnali kiadások támogatása. Szlovákiában 2016-ban 44 484 gyermek után fizettek anyasági támogatást. A magyar modellben megfigyelhetünk egy többi országnál nem tapasztalható viselkedési feltételt is, amely szerint csak azok az anyák részesülhetnek az ellátásban, akik a szülést megelőzően legalább négy alkalommal részt vettek terhes gondozáson. A támogatás összege Magyarországon a nyugdíjminimum 225 százaléka, ikrek esetén pedig annak háromszorosa. Ennek megfelelően az egyszeri ellátás alapösszege 2017-ben 64 125 forint (205 euró). Anyasági támogatást 2016-ban 88 242 esetben fizettek ki gyermekes családoknak (KSH 2015).

***3. táblázat:* Az anyasági támogatás adatai országonként**

Ország	Feltételek	Támogatás értéke	Igénybevevők (fő)
Csehország	jövedelemteszt	481 euró	22 151
Magyarország	nincs	205 euró	88 242
Lengyelország	jövedelemteszt	222 euró	117 480
Szlovákia	társadalombiztosítás	830 euró	44 484

Forrás: MISSOC 2016, KSH 2016, Eurostat 2016.

Az anyasági támogatások a többi ellátás-típustól eltérően, támogatási rendszereiket, jogosultsági feltételeiket és összegüket tekintve is meglehetősen különbözőek a V4 országok viszonylatában. Csehország és Lengyelország jövedelemteszthez köti a támogatások kifizetését, Szlovákiában pedig csak a társadalombiztosítási jogviszonnyal rendelkező anyák részesülnek a transzferből. Részben ennek köszönhetően a szlovák anyasági támogatás összege (830 euró) jóval magasabb a többinél. A támogatás összege Magyarországon a legalacsonyabb (205 euró), itt azonban minden anya megkapja azt alanyi jogon.

Gyermekgondozást segítő ellátások

Lengyelországban a gyermekgondozást segítő ellátás (*Dodatek wychowawczy*) feltétele, hogy a jogosult szülők a gyermek megszületése előtt legalább 6 hónapot dolgozzanak. A gyermekkel két évig lehet otthon maradni (ikrekkel három évig, fogyatékkal élő gyermekkel pedig hat évig) a gyermekgondozást segítő ellátás igénybe vétele mellett. A támogatás havi összege 400 zlotyi, ami megközelítőleg 94 eurónak felel meg.[6] Az ellátásnak jövedelmi feltétele is van, mégpedig az, hogy a jogosultságot megelőző egy évben a család egy főre eső jövedelme nem lehet több az átlagbér 25 százalékánál. Gyermekgondozást segítő ellátást 420 170 gyermek után vettek igénybe 2016-ban. (MISSOC 2016) A cseh gyermekgondozást segítő ellátás (*Rodicovsky prispevek*) egy központi költségvetésből finanszírozott jövedelemtesztelt családtámogatási forma, amely működését tekintve meglehetősen eltér a többi országban tapasztalt hasonló transzferektől. A támogatás mellett nem, vagy csak nagyon korlátozott időtartamban lehet munkát vállalni. A támogatás folyósításának maximális ideje a (több gyermek esetén a legkisebb) gyermek negyedik születésnapja. A gyermeknevelési segély összegét

[6] https://www.mops.katowice.pl/node/218 (letöltés 2017. 09. 11.)

a szülő korábbi keresetéből számítják ki a táppénzszámításnál is alkalmazott módon, egy referenciaösszeg hányadában megállapítva. Ez egy meglehetősen bonyolult számítási folyamat, amelynek lényege, hogy a teljes négy éves jogosultsági időszakra egy legfeljebb 220 000 cseh koronás (8 075 euró) finanszírozási keretet lehet igénybe venni, amely arányos jutatásait havonta fizetik ki. A támogatás igénybe vétele érdekében legalább az egyik szülőnek társadalombiztosítási jogviszonnyal kell rendelkeznie. Ha az anya 4 évnél rövidebb ideig szeretne otthon maradni gyermekével, akkor az ellátás havi összege is időarányosan magasabb. Az igénybevétel módját, a fizetése összegeit és az otthonmaradás tervezett időtartamát 3 havonta lehet változtatni és ezzel a támogatási csomagokat újrakalkulálni. Ha az anya nem nyújt be speciális „lehívási" koncepciót a támogatás összegére és az otthon töltött évekre vonatkozóan, akkor egy állam által optimalizált csomagban részesül, amely a gyermek 10 hónapos koráig 7 600 koronás (481 euró) támogatásban, ezt követően pedig 3600 koronás (141 euró) támogatásban részesíti a családot.[7] A két évnél fiatalabb gyermek a támogatás folyósítása mellett is járhat bölcsődébe, de nem teljes időben.

Szlovákiában a gyermekgondozást segítő ellátás (*Rodicovsky prispevok*) a gyermek három éves koráig jár, esetenként azonban hat éves korig is folyósítható (pl. fogyatékosság), összege pedig nem függ a család jövedelmétől. Ha az anya egyszerre jogosult gyermekgondozási díjra és a társadalombiztosításból finanszírozott csecsemőgondozási díjra, akkor a magasabb összegű ellátást veheti igénybe, de egyszerre csak az egyiket. A gyermekgondozást segítő ellátás havi összege egységesen 203 euró, ikrek esetén pedig ezt az összeget további 50 euróval egészítik ki. A magyarországi gyermekgondozást segítő ellátás (korábbi nevén gyermekgondozási segély) egy minden három évesnél fiatalabb gyermek szülőjét megillető univerzális ellátás, amely nem függ a szülők társadalombiztosítási jogviszonyától és korábbi jövedelmétől. Azok az anyák, akik korábban biztosítottak voltak és így a rendszeresen magasabb összegű gyermekgondozási díjra voltak jogosultak, a gyermek két éves kora után még egy évig igénybe vehetik a gyermekgondozást segítő ellátást. Azok az anyák pedig, akik nem rendelkeznek társadalombiztosítási jogviszonnyal, a gyermek születését követően három évig részesülhetnek gyermekgondozást segítő ellátásban. A támogatás összege megegyezik a nyugdíjminimum összegével, ami 2017-ben 28 500 forint (91 euró).

A gyermekgondozást segítő ellátás finanszírozásában, jogosultsági feltételeiben és összegében ugyancsak jelentős országonkénti eltéréseket figyelhetünk meg. Csehországban az ellátás társadalombiztosítási jogviszonyhoz kötött és a szülők meglehetősen nagy szabadságot élveznek a támogatási konstrukciók összeállításánál. Lengyelország jövedelemteszthez köti a kifizetéseket, így csak a szociálisan rászoruló csoportoknak elérhető a támogatás. Magyarországon és Szlovákiában a gyermekgondozást segítő ellátás univerzális transzfer, minden 3 év alatti kisgyermeket nevelő család részesülhet belőle. A folyósítás ideje Csehországban a legmagasabb (4 év) és Lengyelországban a legalacsonyabb (2 év). A támogatások havi összege meglehetősen eltérő képet mutat, Szlovákiában és Csehországban jóval magasabb összegeket láthatunk, mint Lengyelország és Magyarország esetén. Az igazsághoz azonban feltétlenül hozzátartozik, hogy a magyarországi (ezen íráson belül nem részletezett) GYED rendszer jóval magasabb színvonalú ellátást biztosít a társadalombiztosírási jogviszonnyal rendelkező kisgyermekes családoknak, mint a gyermekgondozást segítő ellátás. Lengyelországban pedig a Család 500+ program keretein belül kapnak igen jelentős (több, mint 100 eurónak megfelelő) további támogatást a gyermekes családok, amely a gyermekgondozást segítő ellátás mellett is igénybe vehető.

Záró megjegyzés

Jelen tanulmány célja volt a visegrádi országok családtámogatási rendszereinek rövid bemutatása, majd egyes családtámogatások (családi pótlék, csecsemőgondozási díj, gyermekgondozást segítő ellátás, anyasági támogatás) részletesebb ábrázolása. Az írásban bemutatott négy támoga-

4. táblázat: **A gyermekgondozást segítő ellátás adatai országonként**

Ország	Feltételek	Folyósítás ideje	Támogatás havi értéke	Igénybevevők (fő)
Csehország	társadalombiztosítás	4 év	168 euró	277 342
Magyarország	nincs	3 év	91 euró	163 375
Lengyelország	jövedelemteszt	2 év	94 euró	420 170
Szlovákia	nincs	3 év	203 euró	139 199

Forrás: MISSOC 2016, KSH 2016, Eurostat 2016.

[7] http://www.penize.cz/kalkulacky/rodicovsky-prispevek (letöltés: 2017. 09. 03.)

tási forma azért került kiválasztásra a számos egyéb családtámogatás közül, mert ezek mind a négy vizsgált országban megtalálhatóak, így működésük, folyamataik és legfrissebb adataik egymással összevethetők. Azon ellátások esetén, ahol a vizsgált támogatás kiegészítő, annak értékét növelő párhuzamos, vagy alternatív transzferek is léteznek (pl, a lengyel családi pótlék mellett működő Család 500+ program, vagy a hazai gyermekgondozást segítő ellátás alternatívájaként működő gyermekgondozási díj), igyekeztünk jelölni ezek meglétét és hatását az eredeti transzferre, azonban az említett támogatások részletes elemzésére nem tértünk ki ebben az írásban.

Összefoglalás

Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Csehország egymáshoz hasonló földrajzi adottságai, történelmi hagyományai, gazdasági lehetőségei és társadalmi értékrendszere következtében egymáshoz hasonló jóléti rendszereket épített ki a rendszerváltást követő években (Inglot 2008, Haggard és Kaufman 2008). A V4-ek családpolitikái tekintetében is számos egymáshoz meglehetősen hasonló intézkedéscsomagot és felhasználói csoport-specifikus transzfert találhatunk. A családtámogatási rendszerek 2010 utáni újragondolását szükségessé teszik a visegrádi országok EU-s összehasonlításban is rendkívül alacsony termékenységi mutatói, illetve a rendszerváltás előtti évektől jóval elmaradó, a termelékenység javítását hátráltató alacsony női foglalkoztatási ráta. Az állami családtámogatások széleskörű eszköztárához sorolható koragyermekkori szolgáltatások, adókedvezmények és célzott családtámogatások közül írásunkban az utóbbi kategóriával foglalkoztunk a MISSOC 2016-os adatbázisának és egyéb adatforrások felhasználásával.

A családi pótlék jellegű ellátások tekintetében Csehország és Lengyelország jövedelemtesztelt, Szlovákia és Magyarország pedig univerzális támogatásokat alkalmaz. Utóbbi két ország ugyanakkor iskoláztatási feltételhez köti a támogatások kifizetését. A családi pótlék összege Magyarországon jóval magasabb, mint a másik három országban. Az igénybevevők számáról elmondható, hogy az univerzális transzfert működtető Magyarországon és Szlovákiában a célcsoport közel 100 százalékához eljut az ellátás, a szelektív támogatást alkalmazó Csehország és Lengyelország esetén az érintett korosztály harmada, illetve negyede jogosult családi pótlékra. A csecsemőgondozási díj kifizetése mind a négy országban társadalombiztosítási jogviszonyhoz kötött. A támogatások folyósítási ideje meglehetősen eltérő, 20 (Lengyelország) és 34 hét (Szlovákia) között váltakozik. A támogatás összege a korábbi átlagbér 70 százaléka Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon, Lengyelországban pedig annak teljes összege.

Az egyösszegű anyasági támogatás-típusú ellátások jogosultsági kategóriáiban igen nagy különbségek mutatkoznak országonként. Csehországban és Lengyelországban társadalombiztosítási hozzájáruláshoz kötött ez az ellátási forma, Magyarországon univerzális, Lengyelországban pedig jövedelemteszthez kötik. A kifizetett összegek ugyancsak eltérőek, Szlovákia és Csehország jóval magasabb értékű anyagági támogatásokat fizet, mint Magyarország és Lengyelország. Igaz, Magyarországon csaknem minden kismama megkapja ezt a transzfert. A gyermekgondozást segítő ellátásoknál országonként ugyancsak eltérő feltétel-rendszereket találhatunk. Magyarországon és Szlovákiában univerzális ellátásként működnek ezek a támogatások, Csehországban társadalombiztosítási jogviszony szükséges a jogosultsághoz, Lengyelországban pedig csak a legrászorulóbbak részesülnek belőle. A folyósítás ideje 2 (Lengyelország) és 4 év (Csehország) között váltakozik. Érdemes megemlíteni a cseh rendszert, ahol egy több mint 8 ezer eurónak megfelelő értékű pénzmennyiséget oszthatnak el a támogatott családok a 4 éves (vagy annál rövidebb) időtartamra, amelynek összege arányosan növekszik, ha az anya hamarabb visszatér a munkaerőpiacra.

Felhasznált irodalom

Deacon, B. – Hulse, M. – Stubs, P. (2012): A nemzetközi szervezetek szociálpolitikája, in: Nyilas Mihály (szerk.): *Globális szociálpolitika*. ELTE, Budapest, pp. 136-170.

Esping Andersen, Gösta (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton

Esping-Andersen, Gösta (2006): Ismét a jó társadalom felé?, *Esély* 2006/6, pp. 3-27.

Eurostat (2017a): Fertility rates by age, FoFrrás: http://appsso.eurostar.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en (letöltés: 2017. szeptember 25.)

Eurostat (2017b): Employmenr rate by sex (%), Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tesem010&language=en (letöltés: 2017. szeptember 25.)

Ferge Zsuzsa (2000): *Elszabaduló egyenlőtlenségek*, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest

Ferge Zsuzsa (2006) „...Mindig más történik: a jóléti állam lehetséges jövőképei Magyarországon 2015-ig," in: Tausz Katalin szerk. *A társadalmi kohézió erősítése*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 54-67.

Friedman E., Kriglerová E., Herczog M. és Surdu L. (2009): Assessing Conditional Cash Transfers as a Tool for Reducing the Gap in Educational Ourcomes between Roma and Non-Roma, Roma Education Fund, Budapest

Haggard, Stephan – Robert F. Kaufman (2008): *Development, Democracy, and Welfare States: Latin America, East Asia, and Eastern Europe*, Princeton University Press, New Jersey

Inglot, Tomasz (2008): *Welfare States in East Central Europe 1919-2004*, Cambridge University Press, Cambridge

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2012): Az óvodáztatási támogatásról. Egy feltételekhez kötött készpénz-támogatási program értékelése, *Közgazdasági Szemle*, LIX. évf. október, pp. 1045-1085.

Kornai János (2012): *A szocialista rendszer*, Pesti Kalligram Kft, Budapest

KSH (2012): Kisgyermekek napközbeni ellátása, forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xfrp/statrukor/kisgyermnapkozbeni/kisgyermnapkozbeni.pdf

KSH (2015): A családtámogatási és gyermekgondozási ellátások, forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp006.html (2017. 09. 03.)

Lantai Csilla, dr. (2011): Iskoláztatási támogatás a gyermekvédelem rendszerében, PPT bemutató, NEFMI, Gyermekvédelmi és Gyámügyi Főosztály, Budapest

Leitner, Sigrid (2003): Varieties of Familialism: The caring function of the family in comparatice perspective, *European Societies* 5 (4), Routledge, pp. 353-375.

MISSOC (2016): Missoc comparative tables on family benefits, Forrás: http://www.missoc.org/INFORMATIONBASE/COMPARATIVETABLES/MISSOCDATABASE/comparativeTableSearch.jsp (leröltés: 2017. szeptember 25.)

Sowa, Agnieszka (2016): „Family 500+": A new family income-supporting benefit in Poland, ESPN Flash Report No. 45.

Szikra Dorottya (2009): A szociálpolirika másik arca, Élet és Irodalom, LII. évf. 15. szám

Szikra Dorottya – Dorota Szeleva (2010): Do Central and Eastern European countries fot the „Western" picture? The example of family policies in Hungary and Poland. in: Christina Klenner – Simone Leiber (szerk.): *Welfare States and Gender Inequality in Central and Eastern Europe. Continuity and Post-socialist Transformation in the EU Member States*, European Trade Union Institute (ETUI), Brussels, pp. 81-117.

Surányi Éva – Danis Ildikó – Herczog Mária – Posch Eszter (2010): A családpolitika eszközrendszere és hazai gyakorlata, in: Surányi É. – Danis I. – Herczog M. (szerk.): *Családpolitika más-más szemmel*, Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest

Tárkányi Ákos (1998): Európai családpolitikák: a magyar családpolirika története, KSH-NKI hrtp://hexa.hcbc.hu/meh/eucsp.htm#csaladi (2017. szeptember 8.)

Temesváry Zsolr (2012): Magasan képzett fiatalok gyermekvállaláshoz és házasságköréshez kapcsolódó attirűdjei, Kapocs XI. évf. 3. szám, 8-20.

Tomka Béla (2015): *Szociálpolitika*, Fejlődés, formák, összehasonlírások, Osiris, Budapest

Világbank (1992): Hungary - Reform of Social Policy and Expenditures, A World Bank Country Study, The World Bank, Washingron D.C.

Világbank (1995): Hungary - Structural Reforms for Sustainable Growth, A World Bank Country Study, The World Bank, Washington D.C.

Világbank (1998): Loan Agreement on the „Social Protection Structural Adjustment Loan" between Republic of Bulgaria and International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank 20. November 1998

BÖGRE ZSUZSANNA

Mit jelent a „maga módján vallásos" és a „nem vallásos" kategória a magyar fiatalok értékválasztása szempontjából?

A tanulmányban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a különböző vallásossági kategóriák mennyiben felelnek meg a mai, posztmodern kor fiataljainak jellemzésére. A kérdés megválaszolásában az EVS európai értékrend vizsgálat adataira támaszkodtam. Új kategóriákat használtam fel a „kvázi maga módján vallásos" és a „kvázi nem vallásos" csoportok jellemzésére. Hipotézisem szerint e két kategória olyan átmenetet képez a vallásosság szempontjából, hogy nem lehet őket egyértelműen jellemezni. Megnéztem, hogy milyen válaszokat adtak a különböző vallásos csoportok 13 értékrendi és magatartást illető kérdésre. Összességében a hipotézis annyiban igazolható, hogy a hétköznapi élet kérdései tekintetében az átmeneti kategóriák hasonló arányokat mutattak, illetve esetenként kiegyenlített válaszok születettek. Azonban több kérdés esetében a vallásosság tényezője meghatározó volt a válaszadásban, ami nem támogatja a hipotézisemet.

Kulcsszavak: *értékrendi vizsgálatok, vallásos kategóriák, az egyház tanítása szerint vallásos, a maga módján vallásos*

Bevezetés

A tanulmányomban abból indulok ki, hogy az utóbbi években napvilágra került „Ifjúság2000" kutatási eredményei szerint a magyar fiatalok egyre vallástalanabbakká váltak 2012-ig. Ez utóbbi kijelentés survey statisztika módszerrel készült szociológiai felmérések eredményeire támaszkodik. E téren a legutóbbi publikáció 2016-ban jelent meg. (Székely, Szabó 2016.)

A kutatási alapján az ifjúság vallásosságával kapcsolatban az önjellemzés adataira támaszkodhatunk, amelynek részletei – gyorsjelentés lévén – egyelőre nem ismertek az olvasóközönség előtt. Így, ha további részleteket szeretnénk megtudni a vallásos fiatalokról, akkor egyéb források után kell néznünk. Ilyen lehet például az European Values Study (EVS) nemzetközi értékrendvizsgálat kuratása. Ennek a vizsgálatnak az adatai 1990-es, 1999-es és 2008-as felmérésekből származnak, s a következő, 2017-es hullám adatai várhatóan 2018-ban válnak ismertté.

A tanulmány hipotézise, hogy napjainkban eltűnőben van a „maga módján vallásos" és a „nem vallásos" csoportok közötti különbség.[1] A feltételezés mögött az az elméleti megfontolás áll, hogy a posztmodern kor élménytársadalmaiban, vagy másképpen szólva „fluid" társadalmaiban az egyénre hárul a helykeresés felelőssége (Bauman, Zygmunt, 2000; Éber Márk, 2008; Taylor, Charles 2012). Ilyen körülmények között az egyéni élet átmeneti szakaszai tovább tartanak, mint a korábbi korokban, gondoljunk csak a posztadolencia jelenségére. Így – mivel ilyen körülmények között sokak, főleg a fiatalok gondolkodása individuálisabb és lazább, kötetlenebb lesz – kérdésessé válik, hogy működnek-e még az olyan korábbi kategóriák, mint hogy „vallásos" és nem vallásos". Vajon nem csökkent a két kategória közötti távolság, nem mosódnak-e össze egyre inkább?

Az is felmerül, hogy a posztmodern kor vallásosságát talán egyre kevésbé tudjuk leírni a maga idejében nagyszerűen működő Tomka-féle önjellemzés karegóriáival.[2] Ajánlatosnak tűnik alaposan megvizsgálni, hogy a megkérdezett emberek számára milyen jelentése van a kutatók által feltett kérdéseknek, s az általuk kidolgozott kategóriáknak. Úgy vélem, hogy ami progresszív volt 40 évvel ezelőtt, annak használhatóságát ma újra kell gondolnunk.

Ennek a problémának néztünk utána, amikor az EVS eredményei alapján megvizsgáltuk, hogy milyen érrék és magatartás jellemzi a különböző vallásos csoportba tartozó magyar fiatalokat.

Az elemzés a következő lépéseket tartalmazza. Először (1.) az „Ifjúság2000" néven ismertté vált hazai szociológiai kutatás adataira támaszkodva egy helyzetképet mutatok be. (Hámori, Rosta 2011; Rosta 2011; Székely, Szabó 2016). Majd (2.) az EVS kutatás adatai segítségével részletesen jellemzem a különböző vallásos kategóriába sorolható fiatalok értékválasztásait. (3.) Összehasonlítom a

[1] Itt Tomka Miklós (1941-2010) nemzetközi hírű vallásszociológus kategóriarendszerének két csoportjára gondolok. A szerző munkájának köszönhetjük többek között a vallásosság önjellemzésére vonatkozó kategóriákat: 1. vallásos az egyház tanítása szerint, 2. vallásos a maga módján, 3. nem tudja, hogy vallásos-e vagy sem, 4. nem vallásos, 5. ateista.

[2] ua.

maga módján vallásos és a nem vallásos csoportok értékválasztásait 13 kiválasztott kérdés alapján, hogy megállapíthassam, mennyire mosódnak össze, vagy válnak szét ezek a kategóriák.

A magyar fiatalok vallásos önjellemzése (2000–2016)

Ahogyan arról fentebb (lábjegyzet) már szó volt, a vallásos önjellemzés Magyarországon Tomka Miklós vallásszociológus nevéhez fűződik, aki már a '70-es évektől kezdve meghaladta a dichotóm (vallásos /nem vallásos) kategóriákat. Így Magyarországon hagyományosan érzékenyebb adatokkal rendelkezünk a lakosság vallásohoz fűződő viszonyához, mint sok más ország Európában. Ezeket a Tomka –féle kategoriákat használták fel az ifjúságszociológiai vizsgálatokban is.

1. táblázat. **Fiatalok (15 és 29 éves kor között) vallásos önbesorolása, 2000–2016, %[3]**

Év	Vallásos az egyház tanítása szerint	Vallásos a maga módján	Nem tudom, hogy vallásos vagyok-e vagy sem	Nem vagyok vallásos	Nem vagyok vallásos, más a meggyőződésem	Nem válaszolok
2000	10	46	6	28	8	2
2004	10	48	4	24	13	1
2008	7	43	6	35	8	1
2012	7	31	8	40	7	7
2016	6	43	5	41	4	1

Ennek a táblázatnak több olvasata lehetséges. Egyfelől lehet arra a következtetésre jutni, hogy van két határozott világnézetű, de kisebbségben lévő csoport a fiatalok körében, illetve van két igen nagy csoport, a maga módján vallásosak és a nem vallásosak csoportja. Ebből megállapítható, hogy a magyar fiatalok körében az individualista vallásosság stabilan tartja magát, illetve növekszik az elvallástalanodás. Ebben az esetben a két szélső és a két középső kategóriát hasonlítottuk össze.

Egy másik olvasat szerint, s ezt nevezhetjük a „hagyományosabb" elemzési verziónak, össze lehet vonni az egyház tanítása szerint és a maga módján vallásos csoportokat, s abból megállapíthatjuk, hogy a vallásos fiatalok vannak többségben Magyarországon, 2016-ban például 49% (vallásos az egyház tanítása szerint és a vallásos a maga módján kategória összeadva). Ugyanakkor az is látható, hogy 45% tesznek ki a nem vallásosak és az ateisták együtt. Ebből az a következtetés vonható le, hogy van egy nagyon széles vallásos és egy majdnem ugyanolyan széles nem vallásos tömeg a fiatalok körében.

Harmadik olvasatként, abból is kiindulhatunk, hogy olyan sokan választják ma már a két nagy csoportot (maga módján vallásosak és a nem vallásosak), hogy nehéz megmondani, hogy mit jelentenek ezek a kategóriák. Lehet, hogy helytállóak az individualizációs és a szekularizációs magyarázatok, de az is lehet, hogy a két csoport több pontban hasonlít egymásra, ezért mindkettőt tekinthetnénk átmeneti csoportnak.

Láthatóan a fiatalok többsége a maga módján vallásos és a nem vallásos kategóriákba sorolta magát, s kérdés, hogy milyen értékválasztások állnak a döntés mögött?

Érdekessége még a táblázatnak, hogy 2012-ben a nem vallásosak kategóriája megelőzte a maga módján vallásosak arányát, bár ez a mérés inkább tekinthető valamilyen oknál fogva „kilengésnek", mint tendenciának. 2016-ra visszaállt a rend. A táblázat szerint 2012-ben valamiért a nem válaszolók aránya is megemelkedett, ám ez a „rendellenesség" is megszűnt 2016-ra.

A további részletekért az EVS adataihoz fordultunk, s onnan próbáltunk információkat kapni a vallásos fiatalok részletes jellemzéséhez.

Az EVS adatbázis meglepetései és új kategóriák gyártása

A magyar fiatalok vallásos önjellemzését láthatóan az átmeneti kategóriák uralták 2016-ban. A fenti adatsorból az is látható, hogy 2000 óta folyamatosan növekedett azok aránya, akik „nem vallásosnak" vallották magukat.

Ha tudni szeretnénk, hogy 2000 előtt milyen folyamat jellemezte a hazai fiatalok valláshoz való viszonyát, ahhoz úgy véltük, hogy érdemes megnézni az EVS adatbázisát, két ok miatt is. Egyfelől, ez az adatsor 1990-től áll rendelkezésre nyilvános formában. A másik ok, ami miatt érdemesnek véltük ezt a kutatást felhasználni, hogy azt szerettük volna tudni, hogy a különböző vallásos csoportok milyen értékekkel bírnak az élet különböző területein.

Meglepetésként ért bennünket, hogy az európai értékrendkutatás a vallásosság önjellemzésére csak a dichotóm vallásos/nem vallásos válaszlehetőséget ajánlotta fel a kérdezés során. Ez a két kategória kevésnek bizonyult a fenti kérdések megválaszolásához, így a következő eljárást dolgoztuk ki. A két dichotóm kategóriából és a templomba járárási szokások változóiból összeraktunk egy összetettebb, négy kategóriából álló rendszert. Mindenképpen közelíteni akartunk a Tomka –féle változókhoz, mert tudtuk, hogy azt nem tudjuk az adatokból utólag előállítani. Így a következőre jutottunk. (1.) Az **egyház tanítása szerint vallásos** kategóriába azok kerültek, akik magukat vallásosnak modták és legalább havonta egyszer jártak templomba. (2.) **A maga módján vallásos** csopor

[3] A táblázatot a szerző állította össze az Ifjúság2000 kutatás sorozat adataiból készült tanulmányok és gyorsjelentések alapján (Rosta 2011, Hámori-Rosta 2011, Székely-Szabó 2016).

ba azok kerültek, akik vallásosnak tekintették magukat, de csak ritkán jártak templomba. Kialakítottunk egy olyan (3.) **nem vallásos kategóriát**, amelybe azok kerültek, akik magukat nem vallásosnak mondták. S végül (4.) az **ateisták** csoportja, akik meggyőződéses ateistának mondták magukat.

A kategóriák összevonásakor tehát az önjellemzést és a templombajárási szokásokat együtt vettük figyelembe. A további elemzéseket annak tudatában kell elvégezni, hogy a kialakított kategóriák láthatóan az intézményes vallásosság felé húznak el.[4]

2. táblázat. **Különböző korcsoportokba tartozók között a valamilyen mértékben vallásosak[5] aránya Magyarországon, %**

1990	ev	mmv	nv	a
18-29	10	23	62	5
30-44	14	29	55	3
45-59	20	43	32	6
60 vagy idősebb	44	39	14	2
Átlag	23	34	39	4
1999				
18-29	10	37	47	6
30-44	13	41	43	4
45-59	18	39	34	9
60 vagy idősebb	29	50	19	2
Átlag	18	42	35	6
2008				
18-29	10	32	54	4
30-44	11	36	50	3
45-59	13	42	41	4
60 vagy idősebb	27	48	23	3
Átlag	15	40	41	3

A táblázatból látható, hogy a nem kohorsz szemlélet szerint a 45 év alattiaknál a maguk módján vallásosak aránya nőtt meg a vizsgált 18 éve alatt, a 45 év fölöttieknél a nem vallásosaké. A kohorsz szemlélet szerint úgy tűnik, hogy a maga módján vallásos kategória volt a vonzó, a nem vallásosak egy része valószínűleg erre váltott át.[6] 1990-ben és 2008-ban a fiatalok arányának összehasonlítása is a maguk módján vallásosak növekedését mutatja, viszont a nem vallásosak csökkenését. Fontos megjegyezni azonban, hogy a fiatalok több, mint fele a „nem vagyok vallásos" kategóriába került az adataink szerint.

Figyelmünket most már csak a fiatalokra fordítva nézzük meg, hogy iskolai végzettség szerint milyen adatokat kapunk.

3. táblázat. **A valamilyen mértékben vallásos fiatalok között a különböző iskolai végzettségűek aránya, %.[7]**

1999	ev	mmv	nv	a	átlag
8 ált.	(9)	21	12	(8)	15
szmk.	(36)	41	37	(42)	39
ki.	(46)	30	40	(8)	36
efi	(9)	8	11	(42)	10
2008					
8 ált.	(17)	20	19	(13)	19
szmk.	(11)	20	20	(25)	19
ki.	(47)	44	46	(56)	46
efi	(25)	16	15	(6)	16

Az iskolai végzettség tekintetében az átlagok megmutatják, hogy Magyarországon lecsökkent a szakmunkásképzőt végzők aránya és növekedett a középiskolába és egyetemre járóké. A táblázatból látható, hogy az egyetemre járó fiatalok kötében ugrásszerűen megnövekedett az egyháziasan vallásosak csoportja, illetve a középiskolát végzettek között az ateisták mutatnak ehhez hasonló ugrásszerű növekedést. Míg 1999-ben a szakmunkásképzőt végzettek között volt a legmagasabb az ateiták aránya, addig 2008-ban (szakmunkásképzők visszaszorulása miatt) már hasonlóan kiugró a középiskolások köre.

A két demográfiai táblázat után nézzük meg 13 kérdés alapján, hogy milyen hasonlóságok és különbségek mutatkoznak a vallásos fiatalok értékválasztásai között.

[4] Tomka hasonló kategóriáinak más volt a tartalma. Ott csak az öndefiníció számított, s volt egy „bizonytalan" kategória is, s a nem vallásos kategóriából nem lett mindig leválasztva a magukat meggyőződéses ateistának vallók szélső kategóriája. Az általunk használt kategóriák elnevezése ugyanaz, de a tartalmuk, bár szándékunk szerint az övéihez hasonló, azoktól némileg eltérő. Kényeletlenek voltunk az EVS kérdőív vallásosságra vonatkozó kérdésének válaszaiból önkényesen kialakítani a Tomka által használthoz hasonló kategóriákat, mert azok az EVS egyik kérdésében sem szerepeltek. Fontos megjegyzés, hogy az így kapott eredmények, az általa használt elnevezések ellenére sem használhatók idősoros adatként az ő eredményeivel együtt. Megjegyezzük még, hogy Magyarország esetében az EVS kérdései között szerepelt a Tomka-féle kategóriák használata is. Így azok eredményeit összevethettük a magunk által alkotott változóéival, és általában nem voltak jelentős különbségek – tehát elég jól sikerült közelítenünk a Tomka-féle változót az eljárásunkkal.

[5] Az általunk kialakított vallásosság kategóriáit a tanulmányban rövidített formában közlöm. Így is szeretném jelezni a kétféle kategória közötti különbséget. A rövidítések jelentése: ev: egyház tanítása szerint vallásos, mmv: maga módján vallásos, nv: nem vallásos, a: ateista. A tanulmány további részében ezeket a kategóriákat használjuk.

[6] Így például 1990-ben a fiatalok között 62% volt a nem vallásosak aránya, míg 2008-ban az akkor 30-44 évesek között – akik 1990-ben gyerekek és fiatalok voltak – csak 50%. A maguk módján vallásosak aránya viszont 1990-ben a fiatalok között 23% volt, 2008-ban a 30-44 évesek között 32%. Itt tehát növekedést láthatunk nagyrészt ugyanabban nemzedékben – még ha a két kohorsz nem is teljesen azonos, elég nagy köztük az átfedés, ezért fenntartható ez a következtetés – azzal együtt, hogy a kohorszoknak csak részleges átfedése miatt nem tudjuk, mennyit magyaráz a tapasztalt tényezőkből kohorsz hatás.

[7] 1990-ből nem találtunk az iskolai végzettséggel kapcsolatos adatot. A rövidítések feloldása: 8 ált. : 8 osztály, vagy annál kevesebb, szmk: szakmunkásképző, ki: középiskolában érettségit szerzett, efi: egyetemi vagy főiskolai végzettség.

4. táblázat. **A fiatalok (18-29) élettel való elégedettsége. 1-es, ha egyáltalán nem elégedett, s 10-es, ha nagyon elégedett. A táblázat a 8-9-10- es válaszokat együtt mutatja.**[8]

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	47	30	29	50	32
1999	(21)	40	31	(38)	33
2008	72	50	39	(31)	45

A két átmeneti kategória változásaira figyelve elmondható, hogy mindkét esetben növekedés látható az élettel való elégedettség kérdésében. Láthatóan a maga módján vallásosak esetében az elégedettség növekedése korábban jelentkezett, mint a nem vallásosak esetében, s a növekedés mértéke is nagyobb. Adataink szerint az élettel való elégedettség érzete egyenesen arányos a vallásossággal.

5. táblázat. **Mennyire kontrollálja Ön a saját életét? Egyáltalán nem: 1, Teljesen: 10. A táblázat a 8-9-10-es választást együtt mutatja.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	(43)	32	38	(0)	37
1999	(17)	45	42	(54)	43
2008	(49)	51	39	(27)	44

Míg az élet kontrollálásának érzete a maguk módján vallásosak esetében ugyancsak dinamikus növekedést mutatott a vizsgált 18 év során, addig a nem vallásos csoportok esetében ez a növekedés elmaradt. A nem vallásosak kevésbé érezték magukat autonóm személyeknek, mint a maguk módján vallásosak a két utolsó mérés adatai szerint.

6. táblázat. **A család nagyon fontos.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	88	100	89	88	92
1999	83	87	86	(62)	85
2008	91	88	85	(64)	86

A magyar társadalomra, így a fiatalokra is egyaránt jellemző értékek születtek ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Mint az várható volt, a család minden kategóriában nagyon magas értéket mutat, mondhatni a vallásosság mértékétől függetlenül.

[8] A zárójelbe tett adatoknál alacsony volt az esetszám, ezért ezeket óvatosan vettük be az elemzésbe.

7. táblázat. **A barátok és az ismerősök nagyon fontosak az életben.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	53	38	38	(25)	40
1999	46	41	53	(31)	46
2008	47	55	55	(64)	54

A barátok és az ismerősök fontossága is folyamatos növekedést mutatott a vizsgált 18 év során. 1999-ben a nem vallásosak számára nagyobb arányban volt fontos érték. 2008-ban a két átmeneti csoport kiegyenlítődött a barátok fontosságát illetően. A nem vallásosaknál előbb nőtt meg az ezt fontosnak tartók aránya, mint a maguk módján vallásosaknál.

8. táblázat. **A szabadidő nagyon fontos.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	(35)	38	35	(63)	38
1999	(21)	44	47	(62)	43
2008	(36)	45	55	(71)	52

A szabadidő is felértékelődött a rendszerváltás óta. 1990-ben a maguk módján vallásosak és a nem vallásosak közel hasonlóképpen gondolkodtak a szabadidőről, 2008-ban azonban a nem vallásosak számára fontosabbá vált, mint a maga módján vallásosak számára. Ha hihetünk az adatoknak, akkor a szabadidő fontossága és a vallásosság ellentétes vizsonyban áll egymással.

9. táblázat. **A munka nagyon fontos az életben.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	(41)	62	55	(75)	55
1999	(39)	57	55	(46)	53
2008	44	54	46	(47)	49

Míg a VIII. táblázat minden kategóriája szerint nőtt a szabadidő fontossága, addig a IX. táblázat azt mutatja, hogy a munkaetika ereje viszont csökkenőben van. A munkaetika a maga módján vallásosaknak fontosabb, a szabadidő ellenben nem vallásosaknak.

10. táblázat. **Egyetért-e Ön azzal, hogy a házasság régimódi intézmény?**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	(14)	3	17	(25)	14
1999	(26)	20	26	(31)	24
2008	(9)	22	34	(68)	29

A házaság intézményének kérdése különösen fontos a fiatalok számára. A vizsgált 18 év alatt a házasságot egyre többen régimódi, idejétmúlt intézménynek tartották, de a két átmeneti kategória közül a nem vallásosak nagyobb

arányban gondolták ezt. Adataink szerint minél vallásosabb valaki, annál kevésbé tekinti a házasságot régimódi intézménynek. Ugyanakkor az is látható, hogy a házasság megítélésének kérdésében a maga módján vallásosak és a nem vallásosak állnak közelebb egymáshoz, mint a másik két kategóriához.

11. táblázat. **Gyermekvállalás fontos egy házasságban.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	(94)	89	76	(100)	82
1999	(74)	89	72	(62)	78
2008	78	80	66	(50)	71

A gyermekvállalás fontossága minden kategóriában csökkent a vizsgált 18 év alatt. Az átmeneti kategóriák esetében a nem vallásosaknál kicsit erősebb a csökkenés. Itt az a helyzet, hogy a vallásosság jobban befolyásolja ezt a kérdést, mint egyéb társadalmi tényezők.

12. táblázat. **Nagyon fontos megbeszélni a házasságon belüli problémákat.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1999	79	89	72	(69)	86
2008	88	80	66	(71)	89

Az adataink szerint a határozottan vallásos meggyőződésűek körében növekedett azok aránya, akik fontosnak tartották a házasságon belüli problémák megbeszélését. Az átmeneti kategóriába kerültek számára pedig mintha csökkenne a megbészélés fontossága. A tendencia szempontjából (csökkenés) a maga módján vallásosak és a nem vallásosak kategóriája viselkedett hasonlóképpen.

13. táblázat. **A gyermekek megkeresztelése fontos.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	94	86	58	(38)	67
1999	87	83	52	(46)	67
2008	91	92	46	(20)	65

A gyermekek megkeresztelését fontosnak tartók aránya a vallásos fiataloknál magas szintű volt és lényegében stagnált, a nem vallásosaknál közepes szintű volt és csökkenő tendenciát mutatott. A vallásosság itt is jobban befolyásolja ezt a kérdést, mint egyéb társadalmi tényezők.

14. táblázat. **Egyházi esküvő fontos.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	100	94	54	(50)	68
1999	100	92	56	(46)	73
2008	97	88	54	(36)	69

Az egyházi esküvő elfogadása a vallásossággal egyenes arányban áll. Ebben az értékválasztásban a vallásos kategóriák állnak közelebb egymáshoz, nem pedig az átmenetinek nevezett kategóriák.

15. táblázat. **Hisz Istenben.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	100	91	12	(13)	42
1999	100	94	17	(23)	54
2008	100	96	41	(14)	64

Az Istenbe vetett hit a vallásossággal egyenesen arányos trendet mutat. Meglepő azonban, hogy a magukat nem vallásosnak tartók Istenbe vetett hite megugrott a 2000-es évek után. Ennél a kérdésnél a vallásos kategóriák álltak közelebb egymáshoz, az átmeneti kategóiák között nagy különbség mutatkozott.

16. táblázat. **Legalább néha imádkozik vagy meditál.**

%	ev	mmv	nv	a	Átlag
1990	94	70	26	(38)	44
1999	100	67	20	(31)	46
2008	97	83	37	(36)	57

A legalább néha imádkozás, meditálás szokása egyenes arányban áll a vallásossággal. Meglepő azonban, hogy a nem vallásosak is növekvő mértékben imádkoznak, vagy meditálnak. Az imádkozás kérdésében a két vallásos és a két nem vallásos csoport áll közelebb egymáshoz.

Összefoglalás

A tanulmányban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a különböző vallásossági kategóriák mennyiben felelnek meg a mai fiatalok jellemzésére. A kérdés megválaszolásában az EVS európai értékrend vizsgálat adataira támaszkodtam, amelyről hamar kiderült, hogy ez a kutatás dichotóm kategóriákat használt a vallásosságra. (Kivételt képez ez alól a 2008-as hullám Magyarország esetében.) Emiatt két változó felhasználásával előállítottunk egy négy itemből álló kategória rendszert, amelyben az önjellemzést és a templomba járási szokások adatait vettük figyelembe. Ezen új kategóriákat használtam fel a „kvázi maga módján vallásos" és a „kvázi nem vallásos" csoportok jellemzésére. Hipotézisem szerint e két kategória olyan átmenetet képez a vallásosság szempontjából, hogy nem lehet őket egyértelműen jellemezni.

Az EVS adataiból összerakott négy vallásos kategória 'az egyház tanítása szerint vallásos', a 'maga módján vallásos', a 'nem vallásos', és az 'ateista' csoportok voltak. Megnéztem, hogy milyen válaszokat adtak a különböző vallásos csoportok 13 értékrendi és magatartást illető kérdésre.

Az eredmény szerint öt kérdésre adott válaszban hasonlóan reagáltak az átmeneti csoportok. Ezek szerint nincs éles határ vagy nagy különbség a család fontosságát, a barátok fontosságának növekedését, a munkaetika csökkenését, a házasság viszonylag nagy fontosságát illetően a két csoport között. A házasságot elavultnak tartók arányának növekedését illetően úgy tűnik, hogy a maguk módján vallásosak trendje fáziskéséssel követi a nem vallásosakét.

A további kérdésekben (élettel való elégedettség és annak kontrolálása, szabadidő fontossága, gyermekvállalás, gyermekek megkeresztelése, egyházi esküvő kérdése, Istenbe vetett hit és az imádkozás és meditáció) a vallásosság mértékével összefüggő válaszok születtek.

Összességében a hipotézis annyiban igazolható, hogy a hétköznapi élet kérdései tekintetében az átmeneti kategóriák hasonló arányokat mutattak, illetve esetenként kiegyenlített válaszok születettek. Azonban több kérdés esetében a vallásosság meghatározó volt a válaszadásban, ami nem támogatja a hipotézisemet.

Bibliográfia

Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid Society.* Malden, MA: Blackwell.

Éber Márk (2008): Túl az élménytársadalmon? – avagy az élménytársadalom másfél évtizede, *Szociológiai Szemle* (18/1) 78–105.

Hámori Ádám, Rosta Gergely 2011: Vallás és ifjúság. In: Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): Arctalan (?) nemzedék, Ifjúság 2000-2010. Nemzet- és Családpolitikai Intézet, Budapest. 249-262. In *Arctalan (?) nemzedék, Ifjúság 2000–2010.* (o. 249–262.). Budapest: Nemzet- és Családpolitikai Intézet.

Rosta Gergely (2011): *Vallásosság a mai Magyarországon,* (76/11), 741–750.

Székely Levente, Szabó Andrea (szerk.) (2016): *Magyar Ifjúság Kutatás. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok!* Budapest: Új Nemzedék Központ.

Taylor, Charles (2012): The Church Speaks to Whom? In: Charles Taylor – José Casanova – George F. McLean (eds.) *Church and People: Disjunction in a Secular Age.* (12–25.) Washington D.C.: The Council for Research in Values and Philosophy.

MIHALEC GÁBOR, PHD.

Kultúrtörténeti vázlat a házasságról való gondolkodásunkhoz

Kulcsszavak: *felvilágosodás, polgári házasság, teremtéshit, evolúció, szexuális forradalom*

Még soha a történelem során nem állt ennyi megbízható kutatási eredmény a rendelkezésünkre a párkapcsolatok sikeres működtetéséről. Soha sem tudtunk még ennyit arról, hogy mi tesz párokat boldoggá és mi okozza a kapcsolatuk zátonyrafutását. Nem álltak rendelkezésre azok az összehasonlító vizsgálatok sem, amelyek világosan bemutatták volna, hogy milyen szignifikánf különbségek vannak a különböző együttélési formák (házasság, élettársi kapcsolat és ezek alternatívái) között. Egyes kutatók és tesztek már arra is képesek, hogy 80-90%-os statisztikai pontossággal előrejelezzék egy kapcsolat várhaó sikerét vagy kudarcát. Azt várnánk ezek után, hogy végre mindenki tudja, mi a jó, mi a helyes és meg is éli azt. Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy soha sem volt még annyi válás és annyi válságba jutott kapcsolat, mint éppen napjainkban. Miért gondolkodnak az emberek ennyire különböző módokon a házasságról és a tartós szerelmi kapcsolatokról? Az egyiknek evidens és magától értetődő, hogy egy másik személlyel való szexuális kapcsolat ártalmas a házasságra nézve, a másik ember pedig arra kér magyarázatot, hogy miért ne kellene élnie egy kínálkozó lehetőséggel. Hogyan gondolkodhatunk ennyire különbözőképpen és milyen hatások alatt álunk, amikor ezt tesszük? Írásomban szeretnék egy rövid összefoglalást adni azokról az eszmetörténeti hatásokról, amelyek így vagy úgy befolyásolják az intim kapcsolatokról való gondolkodásunkat. Esszémet nem tudományos értekezésnek szánom, inkább gondolatébresztőnek. Nem bizonyítani szeretnék, hanem elgondolkodtatni. Nem válaszokat szolgáltatni, hanem kérdéseket felvetni.

Három eszmetörténeti jelenséget szeretnék közelebbről szemügyre venni és felvázolni, hogy miként hatottak ezek a posztmodern ember házasságképére és szerelemről való gondolkodására.

1. Felvilágosodás

A felvilágosodásnak nevezett történelmi folyamat leválasztotta a mindennapi életet a vallásosságról, és a vallás fegyelmező és szabályozó erejének helyébe a társadalmi közmegegyezést léptette. Előtte a középkor egyháza gyakorlatilag az emberi élet minden mozzanatát uralta. Áthatotta a családi életet a születéstől a halálig; de áthatotta a tudományt is, rengeteg akadályt görgetve az új felismerések meggyökerezése elé, sőt meghatározta még a hadviselést és a politikai életet is (ahol egyébként semmi keresnivalója nem lett volna). Mindezekben még a reformáció sem tudott igazán átütő változásokat hozni. A felvilágosodás törekvése érthető az egyházi visszaélések hátterén, mégis olyan útra lépett ezzel az emberiség, amely az élet valamennyi vetületét előre bejósolhatatlan módon átírta.

Bármely kultúrát is vegyük vizsgálatunk alapjául, a házasságnak a legkorábbi visszakövetkeztethető időkig visszanyúlva mindig volt egy rituális-szakrális jellege. Ősidők óta az egymást szerető (vagy éppen egymásnak a szülők által kiválasztott) emberek a pap, a tabbi, a guru, vagy éppen a sámán elé járultak, aki a transzcendens hatalma(ka)t képviselte és a házasulandók az istenség segítségül hívása mellett elkötelezték magukat egymás iránt. Az európai kultúrát gyökereiben meghatározó keresztény gondolkodásmód szerint egy olyan láncolatba illeszkedik bele minden egyes házasságkötés, amely egyidős az emberiséggel. A teremtéstörténet leírása szerint maga a Teremtő vezette egymáshoz és kötötte össze egymással az első férfit és nőt. Ebben a megközelítésben a házasság nem emberi intézmény, hanem annak az intelligens tervezőnek a találmánya, aki az embert magát is megtervezte. A házasságban élő ember pedig nemcsak saját magának tartozik elszámolással arról, ahogyan a házasság ajándékával él, hanem a társának és a házasság szerzőjének is. A felvilágosodás óta két ember intim kapcsolatát máshogy is fel lehet fogni. A házasságot immáron nem egy fentről kapott ajándéknak tekintették, amelynek megéléséért felelősséggel tartozunk annak irányába, aki a házasságot és a társunkat adta, hanem egy társadalmi szerződésnek, amely a felek viszonyát hivatott szabályozni. Ezzel együtt megváltozott a jóról és rosszról alkotott fogalomrendszerünk is. A korábbi világlátás szerint egy felettünk álló hatalom mondhatta ki, hogy mi a jó és mi a rossz, ez pedig érvényes volt függetlenül az aktuális korszellemtől, élethelyzettől vagy egyéni preferenciáktól. Ez az erkölcs fogalmának alapja. A felvilágosodás azonban relativizálta az erkölcsöt. Hogy mi a helyes, vagy mi a helytelen, azt társadalmi többség útján döntötte el. Így voltak például idők a felvilágosodás utáni történelemben, amikor társadalmi-

lag elfogadható volt egy népcsoport tagjaira hajtóvadászatot szervezni, az elfogottakat állatokhoz hasonlóan zsúfolt vagonokba toloncolni és haláltáborokban tömegesen kivégezni. Ezzel szemben a mai társadalmi közmegegyezés szerint nem elfogadható magatartás még a holokauszt tagadása sem. Az erkölcs, az etika alapja tehát olyasvalami, ami az ember felett álló instanciától származik, amely állandó mércét képvisel és amely külső nézőpontból fogalmazza meg a jó és a rossz fogalmát. A társadalmi konszenzus ezzel szemben az emberek pillanatnyi felfogásán alapul, a korral állandóan változó mércét képvisel, és olyan nézőpontból kerül megfogalmazására, amelyet áthat a pillanatnyi egyéni érdek és a rövidtávú élvezetre való törekvés. A házasság és párkapcsolat ma sokkal inkább áll a társadalmi konszenzus hatása, semmint az etika irányítása és ellenőrzése alatt.

A felvilágosodás eszmerendszere vezetett az egyházi és a polgári házasságkörés szétválasztásához is. Addig úgy Magyarországon, mint Európa más részein a házasságkötés az egyház kiváltsága volt, és ezt még a világi törvényhozás is helybenhagyta. A házasságkötésnek és a házasság jogi szabályozásának ez az egyházi jellege többé kevésbé egészen a XIX. századig fennmaradt, amikor a törvényhozásban megjelent a "polgári házasság" fogalma.

A házasságkötés jogának a társadalomra és annak képviselőjére (anyakönyvvezető) való átruházása nemcsak formai változás volt, hanem befolyásolta a házasság etikai megítélését is. Az etika fogalomrendszerében esküről és fogadalomról beszélünk, a társadalmi közmegegyezésben pedig szerződésről. A szerződés addig kötelez, amíg érvényben van, az eskü azonban egy életre szól. Hogy a házasság viszonylatában mi a különbség a kettő között, azt jól tükrözi az egyházi és a polgári házasságkötést formula.

– „Én, XX fogadom, hogy a mellettem álló XY-t feleségül veszem. Hozzá hű leszek, szeretni fogom őt gazdagságban-szegénységben, egészségben-betegségben, vidámságban-szomorúságban, amíg a halál el nem választ tőle. Isten engem úgy segéljen."

– „XX, kijelenti-e, hogy az itt megjelent XY-al házasságot köt?" „Igen."

Az elsőben a felek konkrét módon elköteleződnek a legkülönbözőbb, akár szélsőséges életkörülmények közötti kitartásra is egymás mellett; kifejezik, hogy hűségesek akarnak lenni egymás iránt és a kapcsolatuk egy kizárólagos viszony, amelyben nincs helye harmadik személynek egyik oldalon sem; nyilatkoznak arról, hogy mindezt hosszú távra – egész pontosan élethosszig – tervezik; valamint azt is bevallják, hogy ebben nemcsak a saját erejükre támaszkodnak, hanem valaki náluk nagyobb és erősebb erőforrásait is igénybe veszik. A másodikban viszont mindez elmarad és a házasulandó felek nyilatkozata a házasságkötési szándék jelen idejű kifejezésére korlátozódik. Arról, hogy a házasság pontosan mit is jelent, valójában semmit nem képvisel, annak eldöntését magánügyként a házasodó pár hatáskörébe delegálja. Így aztán annyi féle házasságértelmezés jön létre, ahány házaspár belevág a közös életútba. A pár immáron szabad a saját értelmezésének megfogalmazására, saját kapcsolati kultúrájának kialakítására. Nincsenek megkötések, korlátozó erkölcsi követelmények, kötelezően követendő tradíciók. Az így elnyert szabadságnak ugyanakkor hátulütői is vannak. A korábban képviselt irányelvek nemcsak korlátoztak, de biztonságot is adtak. Mindenki tudta, mi a feladata, mit tehet meg azért, hogy elvárhassa házasságának boldogságát. Az új értelmezésben azonban a szabadság zavarba ejtően széles teret nyitott és elvesztek az útjelzők jó és rossz között. Ez tükröződik a társadalmi közmegegyezésen alapuló törvényeinkben is. A törvény szankcionálja ugyan a bántalmazást, mint a házasságon belüli visszaélés egyik legdurvább megnyilvánulását, ám ki hallott már olyan bíróságról (legalábbis Európában), amely elítélt valakit, amiért megcsalta a feleségét a titkárnőjével; amiért elhagyta a férjét, miután annak cége csődbe ment, és már nem tudta számára a korábban megszokott életszínvonalat biztosítani; vagy mert elhagyta a feleségét, miután a kemoterápia következtében kihullott a haja és így már nem volt annyira vonzó a számára? Sőt még tovább megyek tudva, hogy ezzel sikamlós talajra lépek: vannak irányzatok, amelyek szeretnék elérni, hogy Petikének az óvodában ne adjanak kistraktort és teherautót a kezébe, hiszen azzal már eleve beszűkítik arra, hogy férfiként gondolkodjon magáról. Ehelyett engedni kell kibontakozódni, hogy a nyilvánvaló biológiai neme ellenére is azt a társadalmi nemet élje meg magának, amelyet szeretné. Így Petikének megvan a lehetősége, hogy Péterré váljon, de ha úgy dönt, akkor – sarkítva fogalmazva – akár Petrának is értelmezheti magát. A szabadság iránti vágyunk végül úgy kihúzta a talajt a lábunk alól, olyannyira összezavart mindent, ami korábban biztosnak tűnt, úgy elvett minden tájékozódási pontot az életünkből, hogy szó szerint azt sem tudjuk már, hogy fiúk vagyunk-e vagy lányok (a Conchita Wurst jelenség jól szemlélteti ezt az állapotot).

Remélem, a fenti eszmefuttatásból világossá vált, hogy egy percig sem akarom elvitatni azokat a vívmányokat, amelyeket a felvilágosodásnak köszönhetünk, nem akarom semmilyen módon helyeselni és mentegetni azokat a szörnyűségeket, amelyeket emberek korszakokon át elkövettek egymás ellen a vallás nevében, és nem akarom elvitatni az anyakönyvvezető jogosultságát sem a házasság érvényességének kimondására. Egyszerűen arra akarok rávilágítani, hogy a szabadságnak, ahhoz hogy teljességgel kibontakozódhasson, szüksége van biztonságot adó támpontokra (ha úgy tetszik, korlátokra), ezek nélkül nem szabadságról beszélünk, hanem káoszról.

2. Evolúció

A felvilágosodás termékeny talajt teremtett a korábban szilárdnak hitt dolgok felülbírálására, a tényszerűnek gondolt álláspontok megkérdőjelezésére. Ebben az eszmetörténeti közegben születhetett meg Charles Darwin elmélete a fajok eredetéről. Eszerint a Föld és a rajta található élőlények nem egy intelligens tervező teremtői munkája nyomán jöttek létre, hanem véletlenszerű láncolatok évmilliókon át gyűrűző fejlődési folyamatai útján keletkeztek. Komolyan veendő kutatók ma is meggyőzőbbnél meggyőzőbb érveket sorakoztatnak fel mindkét modell mellett, abban azonban jobbára egyetértenek a táborok, hogy mivel egyik modellt sem lehet laboratóriumban, kísérleti úton igazolni, mindkét esetben „csak" munkahipotézisről beszélünk és végső soron hit kérdése, hogy ki melyiket fogadja el. Nem rejtem véka alá, hogy világnézetemben a bibliai keresztény hit talaján állok, ezért van saját véleményen a témáról, ám ennek a dolgozatnak nem az a küldetése, hogy igazságot tegyen a két tábor között. Arra viszont vállalkozom, hogy néhány pontban felvázoljam az evolúcióelmélet hatásait a házasságról való gondolkodásunkra. Ez ugyanis hatással van ránk, függetlenül attól, hogy melyik oldalon állunk.

A teremtéshit korában az ember a teremtőjének képmásaként értelmezte magát. Ez a tudat méltósággal ruházta fel, ettől magasabbrendűnek érezte magát minden más élőlénynél, ez a magasabbrendűség pedig azzal a felelősséggel járt együtt, hogy óvja és őrizze a többi élőlényt, valamint mindent megtegyen annak érdekében, hogy egyre jobban hasonlítson ahhoz, akinek képmását hordozza. Minden tettének viszonyítási alapját felfelé kereste, vagyis cselekvéseit Istenhez mérte, és ez a viszonyítás alapján ítélte tetreit jónak vagy rossznak. Az evolúcióelmélet megfordította a viszonyítás irányát. Ha az ember az alacsonyabbrendű lények láncolatából fejlődött ki, akkor ők képezik számára a viszonyítási alapot. Akkor ő is mindent megtehet, amit kevésbé fejlett ősei megtehettek, akkor tulajdonképpen az ő cselekvését is ugyanazok a tényezők irányítják, mint az állatokét. Innen azután könnyen eljutunk arra a kérdésre, amit egyszer egy riporter nekem szegezett: „Az állatvilágban bizonyítható, hogy a monogámia nem természetes és nem magától értetődő magatartás. Az állatok – még az emberszabásúak is – több partnerrel párosodnak és nem maradnak hűségesek egyetlen társhoz. Nem kellene ezeknek a bizonyítékoknak az alapján elengedni a monogám házasság idealista eszményét és olyan kapcsolati formákat keresni, amelyek jobban megfelelnek alapvető természetünknek és evolúciós örökségünknek?" Miközben a válaszon gondolkodtam, eszembe jutottak az afrikai törpepapagájok (Agapornidae), amelyek rózsásfejű alfaját nálunk is sokan tartják házikedvencként. Ezek a kis madarak egy életre választanak társat és hűségesek is maradnak ahhoz. Gyakran megtörténik, hogy amikor az egyik elpusztul, a párja nem áll össze más partnerrel, hanem rövid idővel utána ő is követi elpusztult társát a halálba. E különös tulajdonsága miatt nevezik angolszász nyelvterületen „lovebird"-nek, azaz szerelemmadárnak. A törpepapagájokon kívül az állatvilágban más példák is találhatók ugyanerre a jelenségre. Mit jelent akkor ez az emberi házasságra nézve? Azt, hogy az emberi viselkedést nem kell az állatokhoz hasonlítani. Bennünket éppen az tesz emberré, magasabb rendűvé az állatoknál, hogy rudunk döntéseket hozni, képesek vagyunk különböző élethelyzeteket etikailag is mérlegelni, ballépéseink után pedig bűntudatunk van, lelkiismeret furdalást érzünk (legalábbis az első néhány alkalommal, amíg el nem tompítjuk a lelki érzékenységünket). Az ember legyen ember, az állatokat pedig engedjük állatoknak maradni! Ha a riporter kérdésére egészen kisarkítva akarnék válaszolni, akkor azt is mondhatnám: „Vannak emberek, akik állatok módjára viselkednek, és vannak állatok, amelyek emberi módon viselkednek."

Az evolúcióból levezethető következő hatás a házasságra az ösztönök szerepének erőteljes hangsúlyozása. Ez a szempont nagy hatást gyakorolt a freudi pszichoanalízisre is. A fiatal Sigmund Freudot ámulatba ejtették Carl Brühl előadásai a darwini elméletekről, amelyeket a bécsi egyetemen hallgatott. Később ezeket maga is beledolgozta az általa alapított pszichológiai irányzatba. Az ösztönös késztetések, amelyek a freudi szóhasználat szerint az ösztön-énnek nevezett személyiségrészben keletkeznek, folyamatosan küldik a követelőző jelzéseiket a személyiség felsőbb régiói, az én és a felettes-én irányába. Ezek a késztetések nagyrészt a szexualitás köré szerveződnek, így állandóan a fajunk fenntartásának, a magvaink minél szélesebb körű szétszórásának, a génállományunk továbbörökítésének nyomása alatt állunk és élünk. Miután ezt a gondolatsort sikeresen magunkévá tettük, elhisszük azt is, hogy a szexuális késztetéseinkkel szemben védtelenül ki vagyunk szolgáltatva. A hozzám fordulók elbeszélésében ez a jelenség a következő jellegzetes mondatokban érhető tetten: „Egyszerűen nem tehettem semmit, olyan erős hatással volt rám a kisugárzása, hogy megbabonázva sétáltam be az ágyába." „Az a mennyiség, amit a feleségem nyújtani tud, egyszerűen túl kevés a számomra, nem tehetek mást, mint máshol pótolni a hiányt." Az a veszélyes ebben a gondolatmenetben, hogy leveszi a vállunkról az egyéni felelősséget és az ösztönökre hivatkozva minden helytelen cselekedetünk alól felment bennünket. Ebben az értelemben hibáról, helytelen cselekedetekről, uram bocsá' bűnről már nem is lehet beszélni.

Még egy hatást meg kell említenünk amely az evolúcióelmélet nyomán vert gyökeret a mai gondolkodásban.

Ez pedig nem más, mint az emberek közötti egyenlőtlenség gondolata. Maga Darwin a kaukázusi típusú fehér embert a fejlődési láncolat csúcsára állította, a színes bőrűt (ahogy ő hívta, negrót), valamint az ausztrál őslakosokat pedig a gorillákhoz hasonlította. Ha igaz, hogy az élet egy nagy túlélőharc, amelyben a természetes kiválasztódás révén az erősebbek maradnak fenn, akkor az emberek nem lehetnek egyenlők. Ezzel a gondolattal érvelt Hitler is az árjafaj meghatározásakor. Akár kimondják, akár nem, ez a gondolat a mai napig hat. 2013-ban például egy eminens orvosi etikai szaklapban egy szerzőpáros a születés utáni abortusz mellett érvelt (igen, jól olvasta, egészségesen megszületett, élő embergyermekek megöléséről van szó!), mégpedig azzal a logikával, hogy az emberek nem egyenértékűek, és az újszülöttek még nem személyek, csak potenciális személyek, ezért a személyiségi jogok (mint például az élethez való jog) őket nem illetik meg.

Személynek azt tekinti a szerzőpárok, aki – ha minimálisan is, de – képes hozzájárulni saját létének fenntartásához. Egy segítségre, táplálásra, ápolásra szoruló tehetetlen csecsemő pedig nyilvánvalóan nem felel meg ennek a kívánalomnak. Nem akarom leírni, hogy két csodálatos gyermek apjaként milyen érzések kavarogtak bennem, amikor a tanulmányt olvastam. Érdekes és egyben félelemkeltő gondolat ez, amellyel már találkoztunk idősek, betegek és fogyatékkal élők kapcsán a hitleri Németországban... De mit jelent mindez a házasságra nézve? Ha elfogadható az emberek egyenlőségének felrúgása, akkor a házasságban is annak van igaza, joga, hatalma, aki erősebb. Ez pedig a legjobb táptalaja a családon belüli bántalmazásnak. Mit sugall ezzel szemben a teremtést előtérbe helyező gondolkodásmód? Minden emberben ott van a teremtő képmása, és ennél fogva minden emberi lény tiszteletet és méltóságteljes bánásmódot érdemel, életkorától, nemétől, bőrszínétől és minden más megkülönböztető tulajdonságától függetlenül. Ha egy embert megvetünk, kigúnyolunk, megalázunk, akkor tulajdonképpen azt vetjük meg, akinek képmását hordozza.

Mint mondtam, írásom nem a teremtés kontra evolúció vitájának eldöntésére íródott. Azonban ha nem lennék házas és választanom kellene két hölgy közül, akiknek egyike felfelé tekintve keresi az erkölcsi támpontjait, monogám és elkötelezett kapcsolatban gondolkodik, nincs védtelenül kiszolgáltatva az ösztönös késztetéseinek, hanem értelmével és akaratával kontrollt gyakorol azok felett, aki önmagával egyenlőnek tekint minden más embert; a másik pedig az állatvilágban keresi a helyes emberi magatartás támpontjait, aki elfogadja a szexuális partnerek váltogatását, mint az ösztönök által befolyásolt, kontrollálhatatlan jelenséget, aki felette gondolja magát másoknak, vagy hamar alárendelődik a társának, akkor én egészen biztosan az elsőt választanám.

3. Szexuális forradalom

A szexuális forradalom a harmadik nagy hatás, amely napjainkig érezhető a házasságról való gondolkodásunkban. Ismét látni kell azt a kontextust, amelyben a mozgalom kirobbant és látni kell, hogy pontosan mi ellen is tiltakoztak azok, akik a szexualitás nyilvános kifejezése és lelkiismeret furdalás nélküli megélhetősége mellett kardoskodtak. A szexuális forradalom lényegében az 1960-as évek elejéig jellemző szexuális prűdériára való társadalmi válasz volt. A viktoriánus erkölcs szerint a nemiség egy állatias, szégyellnivaló dolog volt. A tisztességes nőnek semmilyen érdeklődést nem illett mutatnia a házasélet iránt, ha élvezetet mutatott, akkor azzal már romlott erkölcsről tanúskodott. Igyekeznie kellett kitérni férjének minden kezdeményezése elől, ha pedig elkerülhetetlenül sor került az együttlétre, akkor úgy kellett feküdnie, mint egy darab fa, hogy a férje egy darabig biztosan ne kívánja meg újra. Nem volt sokkal jobb az egyházi tanítás sem. A szexualitást egy szükséges rossznak tekintette, amely legfeljebb a gyermeknemzés céljára volt megengedett, de élvezni nem volt szabad. Honnan vették ezt a nézetet? Hogy a Bibliából nem, az biztos! Abban ugyanis a szexualitás a teremtő gyönyörű ajándékaként jelenik meg, aki nemcsak fajfenntartásra, hanem a házaspár kapcsolatának megerősítésére, a kölcsönös örömszerzésre, a szerelmük megünneplésére adta azt, mintegy útravaló ajándékot az Édenkertben. Az egyház szexualitásról való felfogását másfél évezredig egy olyan ember befolyása határozta meg (Augusztinusz személyében), aki egy társadalmi rangjához méltatlan nőbe volt szerelmes, ezért az anyja nem engedte, hogy feleségül vegye. Ennek ellenére született egy törvénytelen gyermekük, ami súlyos erkölcsi és érzelmi vívódásokba sodorta a férfit. Akit pedig az anyja ráerőszakolt, azt soha sem tudta megszeretni. Csodálkozunk ezek után, ha Ágoston olyan éles nyelvvel írt a szexualitás és a női nem ellen? De térjünk csak vissza a szexuális forradalomnak nevezett jelenséghez. Az 1960-as években sok évtized, sőt évszázad elfojtásai törtek vulkánként a felszínre. A hippi mozgalom rendkívül hatékony katalizátornak bizonyult a megkezdett folyamathoz a szabadság, az érzelmek, a megkötöttségek felrúgásának, és az élmények erőteljes hangsúlyozásával. Emlékezünk még a jelmondatra: „Make love, not war!" (Szeretkezz, ne háborúzz!). Ráadásul ekkor vált széles körben hozzáférhetővé a fogamzásgátló tabletta, így a szexuális kalandozások legnagyobb visszatartó ereje (a nem kívánt terhesség) is elkerült a korlátok nélküli szexuális szabadság útjából. A következmények már a 20. századi történelem kitörölhetetlen elemei. A „Baby boom" generációnak nevezett nemzedék a születések számának robbanásszerű megnövekedését jelzi, az élettársi kapcsolatok pedig egyre inkább elfogadottá váltak, kezdetben a házasság előszobájaként („próbaházasság"), majd

pedig önálló alternatívájaként is, a házasság előtti szexuális élet pedig egy csapásra bevett gyakorlattá vált.

De mit is tett velünk a szexuális forradalom pontosan? Hogyan befolyásolja ma is a házasságról való gondolkodásunkat? A hatások két ponton egészen biztosan megragadhatók: a szexualitásnak a házasságról való leválasztásában, valamint a szexualitás szerepének aránytalan túlhangsúlyozásában.

Kezdjük az elsővel! Az 1960-as évek előtt a házasság és a szexualitás elválaszthatatlanul össze volt kapcsolva egymással. Persze, megcsalás mindig létezett, prostitúció (a „legősibb foglalkozás") mindig is volt, de ezeket a társadalmi közmegegyezés is nevesítetten helytelennek és a házasság eszményével összeférhetetlennek tartotta. Ezek a jelenségek a sötétben, az „árnyékvilágban" zajlottak, amelyet senki sem vállalt fel, amelyet minden érintett igyekezett titokban tartani. A szóhasználatunk is megőrizte ezt a gondolkodásmódot. Sokszor hallom például, ahogyan a szexualitás szinonimájaként használják a „házasélet" szót, a házasságon kívüli szexuális megélést pedig „házasságtörésnek" hívják. Ezek a szavaink is jelzik, hogy a tradicionális gondolkodásmód szerint a mi kultúránkban a szexualitás és a házasság összetartozik. Házasság nélkül nincs szexualitás és szexualitás nélkül nincs házasság. Az 1960-as években azonban a szexualitás levált a házasságról és már attól függetlenül is legálisan megélhetővé vált. Az új eszmének ráadásul híres szaktekintélyek is a szárnya alá nyúltak. Olyan emberek is elfogadóan szóltak a szex és a házasság szétválasztásáról, mint Carl R. Rogers, a humanisztikus pszichológia alapítóatyja. Rogers 1972-ben egy teljes kötetet is szentelt a témának "Becoming Partners: Marriage and its Alternatives" címmel. A könyv érdekes, ám nem veszélytelen alapállásból született. A szerző szerint a házasság és a nukleáris család (apa-anya-gyerekek), mint emberi közösség és együttélési forma a könyv megírásának idejére bizonyítottan kudarcot vallott, ezért új utakat kell keresni az intim kapcsolatok megélésére. Az 1970-es években, a hippi kultúra keretében felvirágzó élettársi kapcsolatok és szabad szerelmet hirdető kommunák tulajdonképpen válaszkeresések az intim kapcsolatok kríziseire, amelyeket Rogers kreatív kísérletekként üdvözöl. A szerző szerint ezek mind kísérletek egy újfajta közösség megélésére, egy újfajta értékrendszer mentén. Számos interjú közlése után így foglalja össze álláspontját: "Ha egy pár a szülők, a vallás, vagy a társadalom elvárásai szerint akar élni, az zavarja és károsítja a házasság fejlődésének összetett folyamatát." Magyar nyelvterületen Szilágyi Vilmos népszerűsítette az új gondolkodási paradigmát "Nyitott házasság, korszerűbb életstílus" című munkájában. Ma már megállapíthatjuk, hogy bármilyen nagy nevek is társultak az eszméhez, a házasság és a szexualitás szétválasztásának kísérlete cseppet sem mondható sikeresnek. A megcsalás ugyanúgy fáj ma is az érintetteknek, mint régen, a több személlyel létesített kapcsolat ugyanúgy aláássa a pár MI-tudatát, mint régen, a házasság alternatívájaként rendszeresített kapcsolati formák pedig még a sokat szidott házasságnál is bomlékonyabbnak és sebezhetőbbnek bizonyultak (az élettársi kapcsolat például 3-5-szörte bomlékonyabb, a benne előforduló fizikai bántalmazás háromszor olyan gyakori, az alkoholfogyasztás többszörös, a benne élők várható élettartama pedig 3-4 évvel tövid, mint a házasságban). Több mint negyven év távlatából végülis ugyanarra a megállapításra juthatunk a szexuális hűségre épülő házassággal kapcsolatosan, mint amit oly sokan megfogalmaztak már a demokráciára vonatkozóan is: "A házasságnak, mint intézménynek sok kihívása és nehézsége van, de nála jobbat eddig még senki sem talált ki."

A szexuális forradalom második nagy hatása a házasságról való gondolkodásunkra az, hogy elhitette velünk, szex nélkül nem lehet élni, vagy még ha lehet is, nem érdemes. A szexualitás hihetetlenül felértékelődött, mindent átjár, mindenhol jelen van. Ha csak az esti sorozat közben leadott reklámokat figyeljük észrevehetjük, hogy a legtöbb terméket valamilyen szexuális töltetű üzenettel vagy erotikus képi támogatással próbálják eladni. A szex explicit módon jelen van a zenekultúrában (dalszövegek nyíltan tartalmaznak akár homo- akár heteroszexuális felhívásokat). Jelen van a filmekben, az újságokban, egyszóval mindenhol. Az üzenet egyértelmű: A normális, egészséges, átlagos ember szexel. Függetlenül a családi állapotától, az életkorától, mindentől. A szex része a normális mindennapi életnek akár van párja valakinek, akár nincs. Hogy milyen mélyen gyökeret vert ez a gondolat a mindennapi életben, azt jól szemlélteti egy 30-as tátskereső hölggyel folytatott beszélgetésem. Az eddigi kapcsolatait elemezve elmesélte, hogy a legtöbb párkapcsolata azért szakadt meg, mert a férfiak nem tudtak lépést tartani a hölgy szexuális étvágyával. Ami kezdetben izgalmas és élvezetes volt, az hamar terhes nyomássá változott. Amikor megkérdeztem tőle, hogy mikot tartja elérkezettnek az időt arra, hogy egy férfival intim kapcsolatba kerüljön, azt válaszolta: "Szerintem nem kellene szexszel kezdeni, hiszen fontos a másik megismerése." Majd hozzátette: "Az első randi alkalmával biztosan nem helyes lefeküdni valakivel, mindenképp megvárnám a második, vagy harmadik alkalmat." Kétszer másfél órát beszélgettünk arról, hogy a szexualitásnak fontos szerepe van ugyan a kapcsolatokban, de sokkal fontosabb, hogy egy kapcsolatot először megalapozzunk, valóban legyen alkalmunk megismerni a másikat a legkülönbözőbb élethelyzetekben ahhoz, hogy tá tudjuk magunkat bízni. Ehhez pedig idő kell, sok-sok idő. Azt gondoltam, megértette a dolgok lényegét, ezért nyugodt szívvel kértem meg, foglalja össze az ülés végén, hogy mit fog ezentúl másként

tenni. "Nos, megtanultam, hogy eddig sokat ártottam a kapcsolataimnak azzal, hogy túl hamar került képbe a szexualitás. Mostantól kivárok, amíg tényleg megismerjük egymást. Nem fogom elsietni, ezután leghamarabb a harmadik randin bújok ágyba valakivel." Mennyire másként hangzik ehhez képest annak a párnak a beszámolója, akik az egyenes másik végéről mesélték el tapasztalataikat: "A férjem és én két évig jártunk együtt, mielőtt először szeretkeztünk volna. Tudom, ez így nagyon soknak hangzik, de számunkra nagyon fontos volt, hogy a kapcsolatunkat ne csak a szex tartsa össze. Ez idő alatt megtanultunk hihetetlen mélységekben beszélgetni és megtanultunk intimitást és gyengédséget megosztani egymással a legkülönfélébb módokon. Úgy érzem, nagyon jól sikerült megismernem őt és amikor először együtt voltunk, az olyan volt, mintha az életemet bíztam volna a kezébe. Akkor nem is gondoltuk, hogy ennek a két évnek mekkora hasznát fogjunk majd venni később a házasságunk során. Amikor a kislányunk megszületett, olyan nőgyógyászati komplikációk léptek fel nálam, amelyek miatt hónapokig nem lehettünk együtt. Ekkor volt mihez visszanyúlnunk, és elkezdtük újra azokat a dolgokat tenni egymással, amelyeket az együttjárásunk első szakaszában tettünk. Ez nagyon sokat segített abban, hogy közel érezhessük magunkat egymáshoz és szex nélkül is átéljük egymás mély szeretetét."

Igen, a szex csodálatos dolog! Igen, a szex elengedhetetlen része két ember szerelmi beteljesülésének, kapcsolatuk megünneplésének, kötődésük elmélyítésének. De nem igaz, hogy nem lehet szex nélkül élni, és nem igaz, hogy egy kapcsolat csak akkor jó, ha át meg átjárja a túlfűtött testi szenvedély. Ez egy újkori mítosz, amelyet a szexuális forradalom utóhullámai hitettek el velünk.

Ahogyan azt a bevezetőben is előrevetítettem, sem meggyőzni, sem bizonyítékokat szolgáltatni nem akartam írásommal, egyszerűen csak a megértés utáni vágy vezetett. Annak megértéséé, hogy mi vezérli a posztmodern embert a kapcsolatának megélésében, milyen (még számára is ismeretlen) hatások alatt áll véleményének, nézeteinek formálásában, honnan származtatja kapcsolati etikáját. Ha sikerült az olvasót elgondolkodtatni, új perspektívák felé utat nyitni, akor ez az írás elérte célját.

FARKAS PÉTER

Ép, egészséges és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet

Kulcsszavak: *szeretetközösség, fenntartható helyi társadalom, területi identitás, közösségfejlesztés, civil társadalom*

I. Az ember közösségi természete

Az a környezet, ahol embertárs szeretete és önmagunk helyes szeretet egyszerre megszületik, kibontakozik, az emberi közösség. Közösségi lénynek lenni, közösségben élni annyit jelent, mint képesnek lenni, mint elkötelezve lenni a szeretetre. A személy belső lényegét tekintve társas lény. Az ember egyedi létében másokhoz kapcsolódva talál választ szükségleteire, azaz szabad és felelősségteljes lényként, aki felismeri az embertársaival való integráció és együttműködés szükségszerűségét, s képes arra, hogy a megismerés és a szeretet rendjének megfelelően lépjen velük közösségre.

„A társadalom azon személyek együttese, akiket szervesen összeköt az egység olyan alapelve, amely az egyének felett áll. Az ilyen egyszerre látható és szellemi közösség léte időben maradandó: örököse a múltnak, és előkészítője a jövőnek."

Az ember éntudatra és emberségre csakis a másik személy által tud eljutni. Az ember legbensőbb lényét tekintve közösségi létező. Rá van utalva a másikra, illetve másokra, hogy a velük való kapcsolat nélkül sem személyileg nem tud élni, sem képességeit nem tudja kifejleszteni. Az én-te között a kapocs a szeretet, mely nem más, mint igény és megszólítás, hogy az ember kinyíljék a másik felé önközlésben, s elfogadja a másik önközlését.

Az ember társas lény mivolta nem vezet automatikusan a személyek közösségéhez, az önátadáshoz. Az ember gőgje és egoizmusa elvezethet a közösségellenes individualista bezárkózáshoz, a másik elnyomásához. „Bármely közösség, amely méltó e névre, akkor tud csak megmaradni az igazságban, ha valamennyi tagja önmaga és a többiek javát keresi. Az ok, amely embereket tartós, a közjó megteremtését célul kitűző csoportokká egyesít: önmagunk javának és a másik javának szeretete. Maguknak a csoportoknak szintén szolidaritáson, közösségiségen és együttműködésen alapuló kapcsolatokra kell lépniük egymással az ember és a közjó szolgálatában."

Az ember társas lény mivolta nem egyformaságot jelent, hanem sokféleképpen fejeződik ki. A közjó ugyanis a társas lét egészséges pluralizmusának függvénye. Az ember egyetemes méltósága alapján azonban bőrszíntől, rasszától, nyelvtől, vallástól, társadalmi helyzettől, nemtől függetlenül mindenki felé kötelesek vagyunk megélni a jóakaratú szeretetet. Egyenrangúak vagyunk, de nem egyformák és nem egyenlőek: az az erő tekintetében, a szellemi, az érzelmi és erkölcsi képességekben különbözőek vagyunk, de épp ezért vagyunk képesek közösségre lépni egymással. Amúgy pedig a személyes talentumok többre kötelezenek.

Az ember nem önmagáért van, és önmagában nem tud teljessé válni. A személyt, akit a kereszténység szabadnak és autonómnak hirdet, egyúttal társas lénynek is tartja, olyannak, aki nemcsak másoktól születik és mások segítségével tanul bele a világba, hanem aki saját teljességét és boldogságát is csak mások teljesebbé és boldogabbá tétele útján képes elnyerni. Az emberi méltóságot csak közösségben lehet megvalósítani és megőrizni, szemben egyfelől az individualizmussal, az önzéssel és az emberek elszigetelődésével, elmagányosodásával, másrészt a kollektivizmussal, az egyéni és kisebbségi jogok feláldozásával, a többség vagy a hatalom érdekében.

II. A szeretet közössége

A család az új emberi élet bölcsője, amelyben testileg és szellemileg ki tud bontakozni az emberi személy, ahol a gyermek képességei kifejlődhetnek a szeretetben való életre. A család adja át az értékeket és a hagyományokat. A családból kiindulva épül fel újra és újra az egész emberi közösség. A legerősebb védő és torlasztó gát is a tömeggé válás pusztító áradata ellen. A leghatékonyabb ellenméreg az elmagányosodás és az individualizmus önzésével szemben. Nemhiába tekintenek ellenségesen a család természetes közösségére az individualizmus és a marxizmus képviselői.

A családi közösség a legjobb garancia minden individualista vagy kollektivista befolyás ellen, mert benne a személy mindig úgy áll a figyelem középpontjában, mint cél, és sohasem úgy, mint eszköz. A közösségen belül erős és szilárdan elkötelezett családok nélkül a népek erejüket vesztik. A család a társadalmi felelősség és szolidaritás iskolája.

A család elsőbbséget kell élvezzen a társadalomhoz és az államhoz képest. A társadalom és az állam van a családért. Kötelességük a családhoz való viszonyukban szub-

szilárdítás elvéhez tartani magukat. A családban a különböző generációk egymást segítve növekednek emberi bölcsességben és abban, hogy az egyének jogait összhangba hozzák a társadalmi élet egyéb elvárásaival. A családnak és a társadalomnak egymást kiegészítő funkciójuk van minden személy és az emberiség javának védelmében és fejlődésében.

A család szeretetközösségét jellemzi az *egymás elviselni tudása*. Meg kell tanulnunk becsülni a másik másmilyen voltát. Az elfogadás így együtt jár a jó kompromisszumok megkötésével. A család *fészekmeleget* kell sugározzon. Az anya az ősbiztonság, aki férjéért és gyermekeiért tud élni, testi-lelki kapcsolatban egyaránt. Az apa a jó feltételeket adó és megszabó szeretet: (Gyökössy kifejezésével) olyan korlát, amely nemcsak korlátoz, hanem kapaszkodót lehet benne találni, illetve támaszkodni lehet rá.

Az ember teljes viszonyrendszerét a családban sajátítja el. Itt tanuljuk meg az *én-te* viszonyt, azt, hogy a másik nemmel, illetve a választott társsal hogyan lehet békében együttműködni, hogyan lehet egymással klengeszkelődni stb., mindezt a szülők egymás iránti kapcsolatának a mintája közvetíti számunkra. A családban sajátítjuk el az *én-ők* viszonyt: az emberekkel való kapcsolattartás alapvető formáit, melyek végső soron a világban levő magatartásunknak a biztonságát és alapját adják. S ez egyszerűen annyiból áll, hogy lassan belenövünk szüleinknek és a világnak a viszonyrendszerébe.

A családdal jön, hogy megismerjük az *én-világ* viszonyt: a tárgyak és az értékek felismerését és használatát, a szabadidőtöltés magatartásmintáit. Családban kapjuk az *én-ő* viszonyt. Keresztény családban, ahogy szüleink életében látjuk és felfedezzük az imádságot, a Biblia fontosságát, a vallásos életforma elemeit, úgy növekedünk a természetes hitérzékben, amely a személyes hit kialakításának fundamentumává válik.

A keresztény családnak négy feladat betöltésére irányul a hivatása: 1. személyek közössége, 2. az élet szolgálata, 3. részesedés a társadalom fejlődésében, 4. részt vállalás az Egyház küldetéséből.

1. *Személyek közössége:* A szülők, gyermekek, rokonok olyan életközösséget alkotnak, amely otthonukat megalapozza, s melyben az örömök, a javak és a gondok teljesen megoszlanak. E keretben az a keresztény család hivatása, hogy a természetfeletti közösséget is alakítsák ki, és őrizzék meg, a természetes közösség mellett.

2. *Az élet szolgálata:* A szülők által vesznek részt a teremtői hatalomban. A családtervezés a szülők joga és kötelessége, de benne kell lennie a keresztény gondviselésre hagyatkozásnak és áldozatvállalásnak is. Természetesen a gyermekeket a szülőknek fel is kell nevelniük.

3. *Részesedés a társadalom fejlődésében:* A család a szeretet, a szociális igazságosság s a különféle közösségi erényeknek az első iskolája, mely ilyetén nevelésével kifejezetten hasznára van a társadalomnak. Ebből fakadóan a családnak vannak alapvető jogai is, melyeket a társadalomnak, az államnak feltétlenül tiszteletben kell tartania.

4. *A család részt kap az Egyház küldetéséből:* Épp azáltal, hogy a család az Egyház kegyelmi eszközeivel beleszövődik a Krisztusról tanúskodó életbe, ezzel prófétai feladatot lát el (mert evangelizált és evangelizáló közösségként) a világban megéli és megvalósítja az Evangéliumot, s egyben a család gyermekeit így alapozza meg hívő gondolkodásban és életmódban. A család papi feladatot is ellát: megszentelődik és megszentel, hiszen az imádsággal és az áldozathozatallal önmagát folytonosan felajánlja és Isten akarata alázatos megvalósítójává teszi. S végül a család királyi funkciót is betölt: irányít és vezet, s ezt a családon belül és kívül egyaránt megéli. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy a család valóban olyan feladatokat lát el, mint az Egyház, következtetésképpen a család nem más, mint „kis egyház", „ecclesiola"

III. Egyén, család és közösség:

Manuel Castells szerint kettős világ feszültségében élünk, s ez a kettősség csak erősödött a XX. században. Egyrészt mindnyájan individualistákká válunk, ugyanakkor növekszik igényünk a szövetségek (csoportok és hálózatok) iránt. Valaha zártabb közösségekben éltek az emberek. Nagyjából azonos szálak szőtték össze a családi közösségeket, azonosak voltak a gyökerek is. A nép, a törzs ugyanazt a nyelvet beszélte, közös szertartásaik és hagyományaik voltak. Azonos életmódot folytattak és valamennyien ugyanazt a tekintélyt ismerték el. Összetartoztak. Az összetartozás egyrészt a test és vér közösségéből eredt, másrészt azért is össze kellett tartozniuk, hogy életszükségleteiket kielégítsék, és védekezni tudjanak az ellenséges szomszédok támadásai, valamint a természeti csapások ellen. A közösséghez tartozó emberek egysége tudatalatti mélységekben gyökerezett.

Megváltoztak az idők. A modern társadalom a természetes nagy családi közösségek szétesésével jött létre. Akik ma helyileg közel laknak egymáshoz, már nem tartoznak zárt jellegű csoportba. A család leszűkül a szülőkre és a gyermekekre. Ez a helyzet gyakran az ember elmagányosodását eredményezi. Az ember nem képes önmagában egyedül valami puszta szigeten élni. Szüksége van társakra, akikkel megosztja életét, világszemléletét, eseményeit. Újra megnőtt az igény a természetes kisközösségek iránt. A szociológiai vizsgálatok szerint ebben három tényező játszott fontos szerepet.

A társadalmi struktúrák fokozódó nyomása, mely az egyén szabadságát és személyes kapcsolatait erősen korlátozta. A városi életforma nyomán fellépő elszemélytelenedés, a fogyasztás és termelés állandó versenyfutása, mely

társadalmi elidegenedést okoz. A gyors iparosodás és városiasodás csak fokozták azt, és az emberekben felkeltették a vágyat áttekinthetőbb, kisebb közösség iránt, melyben nagyobb szerepe lehet a személyes tettnek és felelősségtudatnak. Másik ok az ún. „közbülső csoportok" gyengülése. A hivatásbeli és politikai organizációk a közösségi kísérletezésnek kevés helyet adtak. Az egyesek közötti kapcsolatok viszont az új társas formák kikísérletezéséhez túlságosan alkalmiak, túlságosan funkcionálisak. A modern ember olyan új társadalmi formát keres, mely garantálja az egyén harmóniáját, társakat keres, kik a szellemileg szétesett világban ugyanazt a felfogást vallják, mint ő.

A makro- és mikrotársadalom alappillérei a közösségek. Ezek sokszínű és sokszintű hálózata nélkül részekre hullhat, képtelen az egyéni érdekek, értékek és törekvések sokféleségét társadalmilag hatékony csoportérdekké felerősíteni, egymással szembesíteni, s ezzel szerves fejlődésé formálni.

Demokratikus társadalmak közösségi formációk bonyolult hálózata nélkül, közösségek, egyéniségek hiányában, individuumok közössége nélkül aligha alakulhatnak ki. A közösség fogalmát sokan, számosféle módon határozták meg. Eltérően látta H. Spencer, A. Comte és M. Weber, illetőleg E. Durkheim és F. Tönnies vagy R. Dahrendorf. Izgalmas meglátásaikat hely hiányában nem ismertetjük. Kiemelve a sokféle megközelítésből, csak párat ismertetünk.

A Chicagói iskola a közösséget nem állította szembe a társadalommal (mint például Tönnies). A közösség felfogásukban egymás megértésén és kölcsönös figyelembevételén alapuló személyes kapcsolatok hálózata, mely képes kommunikációs mintázatot új egyedekre és csoportokra áthagyományozni.

A szocializmus évtizedei alatt csak Makarenko kollektivista, „eszményi" közösségéről esett szó. Eközben a demokrácia nélküli álközösségiség során meglazultak az azonos világértelmezést, értékeket és normákat közvetítő hagyományos közösségek. S bár a modern társadalmak sokszor közösséghiányosak, a miénk még a többinél is inkább az, mert nálunk a szovjet érában kialakult egy sajátos „individualizmus", amely a közösségiség gátjává vált. Ezt regisztrálja Hankiss Elemér 1979-ben megjelent cikke a közösségek válságáról és hiányáról, melyet a Diagnózisok című művében rögzített és kibontott pár évvel később. „...közösségnek az emberek olyan együttesét nevezem, amelyet a következő négy tényező köt össze: közös érdek, közös cél, közös értékrend és a fenti három tényező meglétének tudata, vagy más szóval a „mi tudat". Álljon itt végül a fogalommeghatározás zárásaként az Encyclopedia Britannica magyar kiadásának (1998) definíciója a szociális értelemben vett közösségről: az emberek azon csoportja, amelyet azonos célok, ugyanazon hit és szokásrendszer köt össze, valamint ugyanazon területen él.

A XX. században növekvő társadalmi mobilitás együtt járt az emberek izolációjával. A kapcsolatok élesen elválnak személyes, családi és formális relációkra, megszűnőben vannak a szomszédsági és ismerősi viszonyok, mintegy elveszőben van a közösség. A közösségi formák felbomlása, illetve átalakulása leginkább a közösségek kompenzáló funkciójának elhalásában mutatkozik meg. A magára maradt, bajban lévő, egészségügyi vagy szellemi hátránnyal induló emberek mindinkább csak rokonaik segítségére számíthatnak, ha elvesztik intim kapcsolatukat, magukra maradnak és bajuk csak súlyosbodik, nemritkán veszélybe kerülnek. Ilyenkor a társadalom külön intézményeinek kell beavatkozniuk.

III. A) A közösségek funkciói

- Hagyományos lakóhelyi közösségekben felnőtt ember számára az identitás, a társadalmi önbesorolás alapja.
- Sajátos a közösség a gyermek számára. A család után a szocializációban a kortárscsoportok, az intézmények, a lakóhelyi közösség szerepe is meghatározó.
- A közösség a társadalmi kontroll szerepét is betölti. A hagyományos közösségekben az ismerősi viszonyok miatt a társadalmi kontroll természetesen erősebb. Másrészt a tradicionálisabb közösségekben a személyiség közvetlenül kapta önmagáról a visszajelentést helyeslés vagy „megszólás" alakjában.
- Az információs igényt és a felszínes kapcsolatok igényét is a közösség elégíti ki.
- Még a legridegebb, személytelenebb kultúrákban is egy idő után sokat megtudnak egymásról az emberek, és ez számukra fontos. Emellett az egyén a formális szereppartnerekkel való viszonyban is ambicionálja, hogy őt egyedileg kezeljék, igényeit respektálják, sajátosságait figyelembe vegyék.
- A közösség adja személyek számára általában a referenciapontot. Ami a személyiség számára hasonlónak tűnő csoport egészével történik, az számára természetesnek, elfogadhatónak látszik akkor is, ha rossz élmény. A közösség ismerős alakjai jelentik azt a mércét, amelyhez az emberek számos vetületben önmagukat mérik.
- A közösség baráti kapcsolatokat is segít alakítani. A létrejövő kiscsoportok személyiségformáló, referenciapontként működhetnek, melyek a szomszédsági és ismerősi viszonyokból kialakulhatnak. Különösen a serdülők referenciacsoportjai szerveződnek ilyen módon. Gyakran deviáns kiscsoportok töltik be ezt a funckiót. Új lakótelepeken gyakran megfigyelhetők a serdülők és fiatal felnőttek galeriszerű, szoros és személyiségre nagy hatást gyakorló csoportkötelékei.

- A közösség kölcsönös és segítő interakciós sémákat is kialakít. Nagy jelentősége van, egy-egy segítőakció tényleges értékén messze túlmegy a szimbolikus jelentés; az a tény, hogy valaki volt, aki utánanézett, hogy egy rég nem látott magányos vagy idős ember beteg-e, vagy volt, aki gondjaiban, bajában segédkezet nyújtott. Harmonikusan fejlődő közösségek szervezett segítőakciókra is képesek. Ilyen módon a közösség bizonyos mértékig pótolni, kompenzálni képes az intim szféra zavarát, hiányát.

IV. A helyi társadalom esélyei

A globalizáció a posztindusztriális társadalmat jellemző általános társadalmi jelenség, amelynek során a világ gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai egységesedési folyamata zajlik. E folyamat alternatívájaként felerősödnek a helyi törekvések, a lokalizáció, amelyek meg akarják állítani a globalizációt. Globalizáció tehát nem létezik lokalizáció nélkül. Felerősödtek a társadalom közösségek iránti igényei, valamint értékeinek és kapcsolatainak megőrzésére és védelmére tett erőfeszítései. Az elmúlt 10-20 évben egyértelművé vált, hogy a helyi társadalom nemcsak védelmet nyújthat egy-egy település polgárainak ahhoz, hogy megőrizhessék értékeiket és közösségeiket, hanem szerves része a polgárosodás és demokratizálódás folyamatának, ugyanis az állampolgár elsősorban lakóhelyének társadalmában sajátíthatja el a polgári értékeket, szocializálhatja a demokrácia játékszabályait.

A szükséges polgári értékek:

- identitás a lokalitással és helyi társadalommal való azonosulás,
- empátia a lakótársak iránt,
- szolidaritás, a tradicionálisabb mechanikus és a modernebb organikus szolidaritás a lakótársakkal és a település egészével,
- adaptációs képesség, azaz a változtatásokhoz való megfelelő alkalmazkodás,
- innovációs hajlam, az újra való fogékonyság

IV. A) A helyi társadalom és integráció

Bőhm Antal alapos meghatározása szerint a helyi társadalomban az individuum elsősorban nem munkásként vagy értelmiségiként van jelen, hanem családok, érdekcsoportok, szövetségek tagjaként vagy esetenként marginálisan. Csak a helyi társadalomból kilépve válik rá jellemzővé foglalkozása, munkacsoportja, azaz osztály- és réteghelyzete. A helyi társdalom védelmet nyújthat a külső hatásokkal szembe, az esetleges külső veszélyeket kompenzálhatja, de fel is erősítheti a „nagytársadalom" hatásait. Mindez a helyi társadalom strukturáltságától, fejlettségi fokától, integráltságától és nem utolsósorban integritásától függ. Ezért helyi társadalomnak nevezzük azt az egy-egy településen kialakult mezocsoportot, amely az individuum és a társadalmi egész között a primer csoportokon keresztül érdekeket, értékeket, ideológiákat közvetít, tradíciókat őriz és autochton strukturálódás lehetőségét nyújtja.

A fel- és leépülés által szüntelenül mozgásban levő társadalmi egység hierarchikusan tagolt csoportjai a strukturálódás különböző fázisait reprezentálják, az integrálódás, a kohézió és az identitás fokozatai alapján. Vagyis akkor képez védelmező és/vagy mentálhigiéné szempontjából biztonságos közeget a helyi társadalom, ha integráltságának, strukturáltságának foka nagy!

Az egyén és a helyi társadalom kapcsolata

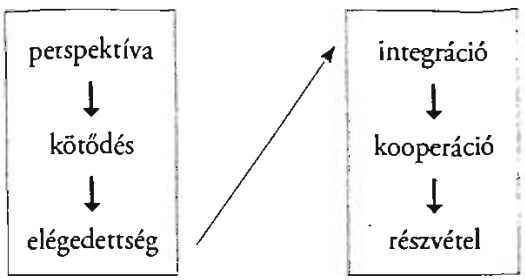

(Forrás: Bőhm Antal: A helyi társadalom)

Az ábra azt szemlélteti, hogy az egyén milyen fokozatokon keresztül válik a helyi társadalom alkotótagjává: Ha elégedett a településen zajló folyamatokkal, akkor kötődni fog lakóhelyéhez és a jövőjét befolyásolni szeretné. Ekkor lép be a helyi társadalomba, részt vesz a közös döntésekben, és a többi hasonló személlyel együttműködve létrehozzák a helyi érdekeket artikuláló integrációt, a település belső humán magját. E köré újabb alanyok szerveződhetnek, bővülhet, erősödhet az összefogás, de csak akkor, ha a megfelelő kommunikációs csatornák rendelkezésre állnak és tiszták. Tiszták, vagyis személyes vagy pártos ellentétek nem akadályozzák a közös célok megvalósítását.

Merton[1] a társadalmi kohézió alábbi fokozatait különbözteti meg:

1. közös normákból és értékekből származó kulturálisan ösztönzött kohézió;
2. szervezetileg ösztönzött kohézió, amikor a csoporttagok tevékenységei egymástól kölcsönösen függnek, és ennek révén valósíthatók meg a célok;
3. strukturális összefüggések által ösztönzött kohézió: a csoportok közötti szembenállás, verseny alakítja ki.

Merton fokozatai fejlődési szintek szerint különböznek egymástól, egyszersmind funkcionális különbségeket is érzékeltetnek. Bőhm Antal[2] munkájában megjegyzi azt

[1] R. Merton: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat Kiadó, Bp., 1980.
[2] Bőhm A. id. mű

is, hogy mai viszonyaink között a lakóhelyhez ragaszkodás, a lokálpatriotizmus igen fontos. Egyre erőteljesebben lehet alapozni a polgárok városszeretetére annak fejlesztése érdekében, mely a civil szerveződések erősödésével továbbfejlődik.

Magyarországon 3200 településére sokkal inkább a közösségképződés természet adta formái, esetenként a véd- és dacszövetség jellegű társulások jellemzőek, s nem a tudatosan kiépített, belülről vezérelt települési közösségek. A magyar társadalom jelentős mértékben közösséghiányos társadalom. Ennek okai viszont nem csupán a mában keresendők, ez az egyik történelmi örökségünk. Röviden feleleventve az eseményeket, könnyen kimutatható, hogy a magyar társadalom polgári középosztálya alig indult fejlődésnek a kiegyezést követő rövid periódusban, máris katasztrófák söpörtek végig a nemzeten. Két ízben emésztette fel hazánk energiáit világháború, a nemzettest is szétszakadt, majd pedig egy sokkal veszedelmesebb tendencia gyakorolt hatást: a kommunizmusban erőszakkal termelték újjá az alattvalói tudatot. Vagyis az organikusan kifejlődő polgári identitás mértéke elégtelen. Ennek baljós következménye pedig – tudniillik, hogy a megfelelő életstratégiák és értékrendszer nélküli társadalomra nagyon rövid idő leforgása alatt zúdult rá a szelektálatlan nyugati „kultúrelegy".

B) A fenntartható helyi társadalom igénye

A fenntartható fejlődés gondolata az ökológiai- és ökonómiai mellett megköveteli a szociális fenntarthatóság szempontjait is. Az alapvető emberi szükségletek biztosításán túl az emberi élet minősége, a társas kapcsolatok, a szellemiség fejlődésének szükségessége is megfogalmazódik. Szintén lényeges kritérium az erőforrások felhasználásában minden ember igazságos részvétele, szociális normáinak érvényesítése. A társadalmi fenntarthatóság fontos kritériuma a civil kezdeményezések erősödése. A fennrarthatóság társadalmi feltételei: szabadságvágy, autonómiaigény, öntevékenység.[3] Ezen feltételek sokszínű közösségekben valósulhatnak meg. A fenntartható közösségben a szolidaritás és esélyegyenlőség intézményei is léreznek. Az autonómia, a saját forrásokból való optimális gazdálkodás megadja a részleges szuverenitás, az önrendelkezés lehetőségét is, csökkentve a kiszolgáltatottságot és növelve a szabadság fokát. Ennek feltétele s egyszersmind megerősített eredménye a közösségi identitás léte vagy kialakulása.

A közösségfejlesztés koncepciója érintkezik a fenntartható fejlődés fogalmával. A kicsi, a hagyományokhoz, a tapasztalatokhoz kapcsolódó helyi és lehetőleg közösségi megoldásokban hiszünk, s amelyekben szükséges a korábbi tudások továbbfejlesztése, a művelődés, a nyitott gondolkodás és a cselekvő életforma.[4] A közösségfejlesztés számára a legfőbb érték a közösségiség, amelyben a szükségletek feltárása és kielégítése, az ehhez szükséges készségfejlesztés, az együttműködés, az egymásért érzett felelősség és szolidaritás valósul meg a helyi cselekvésen keresztül. Leegyszerűsítve úgy is mondhatjuk: cselekvésközösségben.

A fogyasztói társadalom hívei szerinr a demokrácia és a szabadság nem más, mint hogy bármit megvásárolhatunk, amit csak akarunk. A fogyasztás állandó növelésére irányuló törekvés egy bizonyos szint fölött már nemcsak az emberi jólétet nem szolgálja, hanem – a bioszféra véges eltarróképessége miatt – hosszú távon fenntarrhatatlan rársadalmi-gazdasági berendezkedéshez vezet. Ma számosan választják az önkénres egyszerűséget, de az ember teljességéhez szüksége van spirituális gyökereire is. E gyökerek az ember társas, kulturális, természeti és vallási szükségleteit jelentik. Egy ember – vagy közösség – teljességéhez szükséges gyökereinek épsége és a fogyaszrói társadalomba ágyazottsága között fordított irányú a kapcsolat.[5] Az önkéntes egyszerűsítők a materialista alapú fogyasztói társadalmat erőteljes kritikával illetik. Az önkéntes egyszerűséggel kapcsolatban öt, szorosan összefüggő alapértéket emelnek ki: az anyagi egyszerűség, az emberi lépték, az önállóság, az ökológiai tudatosság és a személyes gyarapodás. Amint azt E.F. Schumacher *A kicsi szép*[6] című művében kifejtette, az élet- és munkakörülményeket, valamint a támogaró intézményeket a lehető legnagyobb mértékben decentralizálni kell, hogy ezzel áttekinthetőbb és kezelhetőbb egységek jöjjenek létre. Minden ember számára világosnak kell lennie, hogy mivel járul hozzá az egészhez, mekkora felelősség terheli, s hogy a javakból mekkora rész illeti meg. Az életünk nem attól lesz gazdagabb, amit birtoklunk, hanem amivé válunk!

C) Területi identitás, közösségi településfejlesztés:

A szociológia és antropológia a társadalmi szerveződés térbeli kereteit keresve etnikai-kulturális, szellemi-tudati összetartozásra teszi a hangsúlyt.[7] Így a régió fogalmát P. Bourdieu az identitás és a reprezentáció fogalmaival párosítja, ahol a régió nem stabil kategória, hanem dinamikus társadalmi jelenség.[8] Hazánkban ilyen (kulturális) régió a történelmi Magyarország öt nagy térsége: a Dunántúl, az Alföld, a Felvidék, a Délvidék és Erdély. A térbeli identitás szakirodalmában azok a szociológiai vizsgálatok a domi-

[3] Vásárhelyi Judit: Közösségek identitása, autonómiája, in: *Vissza vagy hová?*, Tertia Kiadó, Bp., 2002.

[4] Varga A. T. – Vercseg I. id. mű

[5] D. Elgin: *Voluntary Simplicity: Toward a Way of Life That Is Outwardly Simple*, Inwardly Rich, New York.

[6] E.F. Schumacher: *A kicsi szép*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1991.

[7] P. Bourdieu: *Társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*, Gondolat Kiadó, Bp., 1978.

[8] P. Bourdieu: Az identitás és reprezentáció, *Szociológiai Szemle*, Bp., 1989/2.

nánsak, amelyek az egyén és a kollektívumok térhez kötődését, annak kulturális, emocionális és kognitív tartalmát és megnyilvánulásait elemzik, s amelyek többnyire a lokalitásra, kisebb terekre irányulnak.[9] A helyi (és civil) társadalom is részt vesz a települések fejlesztésében. A hagyományosabb részvétel, mikor a helyi társadalmi szervezetek a településfejlesztéssel kapcsolatban:

- szervezik a helyi társadalmat a fejlesztési tervezésben és végrehajtásban való részvételre;
- kifejezik a helyi társadalom egyes csoportjainak véleményét
- elősegítik a fejlesztési koncepciók, programok és tervek konszenzusos kialakítását;
- társadalmi, lakossági ellenőrzést gyakorolnak a fejlesztések felett;
- befolyásolják a helyi közösségfejlesztést.[10]

Az ennél újabb, s egyben mélyebb közösségi tervezés (vagy participatív tervezés) kulcseleme a helyi érintettek, közösségek aktivizálása és bevonása egy közös jövőképzés stratégia kialakításába, oly módon, hogy az valóban visszatükrözze a közösség szükségleteit, igényeit és szempontjait.[11] Tulajdonképpen a bölcs településszervezés- és fejlesztés azon a belátáson alapul, hogy a jövőt elsősorban nem az anyagiak, hanem az itt élő emberek tudása, innovációs képessége, hitel és összekapaszkodása határozza meg![12]

A közösségfejlesztés elsősorban a települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak és azok hálózatainak, valamint a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.

A közösségi tervezés közvetlen előnyei:[13]

- A tervezés értékválasztást tükröz;
- Integrált és komplex nézőpontot közvetít;
- Innovatív megoldásokat nyújt;
- Valós igényű, releváns fejlesztést jelent;
- Minimalizálhatja a konfliktusokat, azaz konszenzust tükrözhet;
- Elkötelezheti a helyi szereplőket, kötődést kialakítva;
- Nyertes-nyertes megoldást eredményez;
- Erősödik a társadalmi tőke, növekszik az emberek jóléte.

V. A civil társadalom

A civil szervezetek mibenlétéről, társadalmi szerepéről viták folynak. A civil társadalomnak nincs olyan átfogó és tömör meghatározása, amely minden társadalomtudomány számára kezelhető kategóriát csinálhatna belőle. Egyik lába a filozófiában van: az ideális társadalmi szerződés egyik eleme. A másik az empirikus szociológiában, amiben hol politikai mozgalomként kezelik, hol a nonprofit egyesületekkel és alapítványokkal azonosítják. Talán mégis megemlíthető egy közös nevező: az autonómia, az államhatalomtól való függetlenség eszméje és társadalmi konkrétuma. John Keane, a téma neves kutatója, aki szerint a civil társadalom nyílt vitákat, szembenállást és megértést, gyámkodás alatt nem álló önállóságot, határozott sokféleséget és az egyének, illetve csoportok önmagára visszaható dinamikáját jelenti – egyfajta társadalmi területet az állam, a gazdaság és a magánszféra között.[14] Másként értelmezték a civil társadalom fogalmát az eszmetörténet különböző korszakaiban. Eredetileg a társadalom és az állam nem-fogalma, a „politikai társadalom" szinonimája. A civil társadalom kifejezés (a latin societas civilisből) 1400 körül került be az európai szóhasználatba, kapcsolódva azokhoz a jelentésekhez, amelyekkel Cicero gazdagította a fogalmat. Nemcsak az egyes államokra utalt, hanem a kellően fejlett, tehát városokat magába foglaló saját jogi kódexszel (ius civile) bíró politikai közösségek életviszonyaira is, melyekhez hozzátették a civilizáltságot és urbanitást (a barbárok és a preurbánus kultúrák nem számítottak civil társadalomnak), a polgári társas viszonyt – vagyis hogy az élet a polgári joghoz igazodjék – valamint a „civil élet" és a „kereskedelmi mesterségek" kifinomultságait.

A szerződéselvű politikai gondolkodás közelebbről Locke a „politikai vagy civil társadalmat" az atyai tekintéllyel és a természeri állapottal állította szembe. Az alapfeltevés az volt, hogy a pénzgazdaság, az akadálytalan csere – melynek a szabad piac ad keretet –, a civilizált és értelmes emberek kényelmes és tisztes életet nyújtó fejlődés és a törvénytisztelő politikai rend együttese biztosítja az emberi viszonyok kielégítő és progresszív állapotát. Hegel és Marx visszájára fordította ezt az implicit erkölcsi ítéletet. A civil társadalom (bürgerliche Gesellschaft) a haladottabb népek addig elért fejlődési állapotát jelentette, amely azonban kapzsi és haszonleső társadalom, hiányzik belőle a primitív társadalom melege és erkölcsi összetartása A szó itt egy olyan gazdasági és társadalmi rendet jelöl, amely saját elveit követi, függetlenül a jog és a politikai társulás követelményeitől. A Hegel és Marx hagyományait követő szerzőknél a civil társadalom végső soron az államtól különváltan elgondolt modern nyugati

[9] Éger Györgyi: *Regionalizmus*, Osiris Kiadó, Bp., 2000.

[10] Széman Zsuzsa-Harsányi László: *Halak és hálók*. Nonprofit kutatások 8., Bp., 1999.

[11] Sain Mátyás: *Segédlet a közösségi tervezéshez*, Területfejlesztési füzetek (1), Bp., 2010.

[12] Beke Pál: *Méltósdgkereső*, EPL Kiadó, Bp., 2001.

[13] Sain Mátyás id. mű

[14] John Keane: *A civil társadalom*, Typotex Kiadó, Bp., 2004.

ipari-tőkés társadalmat jelenti. A mai általános szóhasználatban a civil társadalomnak már nincs morális felhangja, a szó egyszerűen a fennálló társadalmi rend nem politikai vonatkozásaira utal, tehát lehet például arról vitatkozni, vajon illeszkedés vagy egyenetlenség jellemzi-e a civil társadalom és az állam viszonyát.

Hankiss Elemér a Diagnózisok 2. kötetében a magyar (akkori) civil társadalom jellegzetességeit elemzi, amelyeket a második társadalom, második nyilvánosság, második tudat kategóriáival jellemez.[15] Manapság a civil szervezeteket mint nonprofit és non-governmental organizations (NGO) definiálják.[16] E koncepciónak megfelelően a társadalmi tevékenység három jellegzetes szférája: a gazdaság, a politika és a civil társadalom jól elkülönült egymástól, általában és az egyes ember tevékenységében is. A gazdaság döntő célja a profitszerzés. Ebben a világban a profit a meghatározó, minden más ennek a függvénye. A politika világában a hatalom megszerzéséért konkurálnak egymással a politikai pártok, a döntő tehát a hatalom birtoklása. A civil társadalom világában az állampolgárok sajátos formális és informális csatornákon keresztül tevékenykednek autonóm célokat követve, önmagukat közösséggé szervezve, s öntevékenyen szolgálva saját érdekeiket.

B) Civilszervezetek történeti perspektívában

A magyar civil társadalom előzményeihez tartozik, hogy a polgári fejlődést megszakítottság jellemezte, a társadalomfejlődést széttöredezettség, az államhatalmat pedig paternalizmus.[17] A modernizációs folyamat elsősorban az iparosodásban és az urbanizációban fejeződött ki. A városok helyi társadalmában jelentek meg a civil társadalom kellékei: az egyesületek, egyletek és más polgári társaságok. A XX. század kataklizmái – világháborúk, forradalmak, diktatúrák – széttördelték a polgárosodás folyamatát. A szocializmus évtizedeiben elvetették a polgári értékeket, betiltották vagy perifériára szorították a civil szervezeteket. Az erősen centralizált pártállam mindenütt jelen akart lenni, mindent ellenőrzött. Amikor a tervgazdaság tartalékai kimerültek és elkezdett működni a második gazdaság, egy sajátos „szocialista kispolgárosodás" ment végbe. A 80-as évek végére már több ezer civil szervezet működött Magyarországon. A rendszerváltás pedig a civil társadalomfejlődés előtt is utat nyitott.18 A civil szervezetekben azonban továbbélt az átpolitizáltság, illetve a központi és helyi támogatástól való függés. A mai túlpártosodott országban fontos a civil társadalom erősödése, mely demokratikus kontrollt jelenhet, erősítve a pluralista demokráciát!

Az elmúlt pár évben új civil társadalmi szereplők váltanak ki vitákat a hazai politikai életben. Nevezetesen a külföldi pénzből élő, külföldi szervezetek által támogatott hazai civil aktorok szerepe. A kormányzati oldal jogszabály-módosítással meg kívánja teremteni e civil szervezetek jobb átláthatóságát, ellenőrzését. Velük kapcsolatban a következők fogalmazhatók meg. Egyrészt demokrácia nincsen honpolgárok nélkül, akik a választásokon való részvételükkel alapból bekapcsolódnak a közéletbe. Minden állampolgár joga a közéleti aktivitás. Arisztotelészi értelemben zoon politiconak, francia szóval citoyenek joga a közjó szolgálata. Ugyanakkor a civilek és pártok közötti alapvető különbség, hogy a pártok tevékenysége a hatalom megszerzésére és megtartására irányul. Bár a civilek sem semlegesek politikai értékeik alapján, de ez az utóbbi nem jellemezheti őket. Szerepük a pártok katalizálása bizonyos ügyekben és kontrollja, de nem a konkrét „hatalom csinálás". A külföldről pénzelt szereplők azonban nem átlátható politikai érdekeket képviselnek, őket hazai politológiai műhelyek szerint lobbistaként kellene számontartani. (ld. Századvég kutatása 2017 március: Az NGO-k mint politikai szereplők)

C) A polgárok lehetőségei, a társadalmi részvétel

A társadalmi részvételnek teret adó mozgalmak szereplehetőségeit két alapvető két alapvető feladatkör között kell kijelölni.[19]

1. A tudomány a maga objektivitásigényével és kritikai funkciójával feltárja a problémák forrását (diagnózis), és igyekszik megoldási javaslathoz segíteni (terápia).
2. A politika feladata ezek lehetséges figyelembevételével a problémamegoldás keretfeltételeinek, eszközeinek, stratégiájának kidolgozása és megvalósítása.

Az aktív állampolgár, a társadalmi mozgalom nem veheti át és nem helyettesítheti a hivatásos kutató és politikus feladatait. Viszont kiegészítheti, továbbfejlesztheti tevékenységüket a hatékonyság és demokrácia szempontjából. Ha az intézményes politika nem funkcionál megfelelően, akkor a társadalmi tevékenység visszacsatolása informálhatja a politikai rendszert. A társadalmi aktivitás a politika számára mintegy katalizátorfunkciót lát el. Elősegítheti a szakmapolitikák megújulását, így innovatív funkciót is teljesít. Emellett a társadalmi aktivitás segíti a demokratizálódást, vagyis azt, hogy a döntések nem csupán a szakmai és politikai elitek körében szülessenek meg,

[15] Hankiss E., id. mű.
[16] Böhm A. id. mű.
[17] Hankiss E., id. mű.
[18] Böhm A. id. mű.

[19] Szabó Máté: Globalizáció, civil társadalom és jogvédelem, in: Csefkó F. – Horváth Cs. (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*, Pécs 1999.

hanem társadalmi beleszólással és részvétellel. Ahogy már e fejezet elején rögzítettük, a civil társadalom a „politikai társadalom" szinonimája volt. Az újkorban a jelentése a „nem állami", magánszféra képviseletévé változott. A cél az lenne, hogy a civil szféra a polgárosodás erjesztőjeként szolgálja a közjóért felelős polgár újra megjelenését, ahol a (helyi) közéletbe mindenki belekapcsolódik, mert felelősnek érzi magát közösségeiért, azok sikereiért.

VI. Összegzés

A globalizált és individualista, „fejlett" világon belül Magyarország is bajban van. A házasság és a család intézménye nincs válságban, noha a társadalom válságjelenségei hatnak rá. A kiút a családok és közösségek megerősítésben, a civil társadalom építésében és a történelmi egyházak erkölcsformáló szerepének helyreállításában rejlik. A család kifogyhatatlan erőforrás, mert ereje a szeretetből és a szolidaritásból fakad. Ha erősek a családok, erős a nemzet. A családok képezik a társadalom gazdasági, humán és szociális tőkéjét, ezért különösen fontos értékteremtő tevékenységük méltó elismerése. A családok mellett közösségeinket kell erősítenünk. Csak ép és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet! Az ember közösségi lény, nem élhet csoport és közösség nélkül. A közösség az emberek azon csoportja, amelyet azonos célok, ugyanazon hit és szokásrendszer köt össze, mely képes kulturális és kommunikációs mintázatait, morális rendszerét új egyedekre és csoportokra áthagyományozni. A közösséget alapvetőnek és meghatározónak tekintjük az egyes ember fejlődésében, ugyanis az egyént születése pillanatától élete végéig közösségi formációk építik, alakítják, kényszerítik vagy késztetik.

A legtermészetesebb közösség a család. A közösség számos funkciót lát el: identitást biztosít, a társadalmi kontroll szerepét tölti be, információs igényt elégít ki, szocializál, referenciacsoportként működik, valamint kölcsönös és segítő interakciós sémákat alakít ki. A közösségfejlesztés elsősorban a települések, térségek, szomszédságok, közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akik bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti a meglévő közösségi erőforrásokat. Tulajdonképpen a bölcs településszervezés- és fejlesztés azon a belátáson alapul, hogy a jövőt elsősorban nem az anyagiak, hanem az itt élő emberek tudása, innovációs képessége, hite és összekapaszkodása határozza meg. A civil társadalom eredetileg a politikai társadalom szinonimája volt. A közjóért felelős szabad polgárok közössége, akik átérzik etikai felelősségüket. Az újkortól a civil társadalom a nem állami, nem direkt politikai szerveződéseket jelenti. Az egyik legnagyobb feladat, hogy a közösségek erősítése révén visszaadjuk a civil társadalom eredeti jelentéstartalmát, a közjóért felelős közösségi magatartást. A családok és közösségek megerősítéséért sokat tehetnek a történelmi egyházak, család- és közösség pasztorációjuk révén. Az ép és boldog családok, az erős és öntudatos közösségek és a közjóért felelős polgári értékeket megvalósító civil társadalom létrejötte fontos előfeltétele a demokráciának; a demokratikus intézményrendszer léte pedig előfeltétele a közösségek létrejöttének és tartós fennmaradásának. A megállapítás a jogállami és lassan polgárosodó Magyarországon is igaz.

Válogatott irodalomjegyzék

A Katolikus Egyház Katekizmusa, SZIT, Bp., 1994.

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, SZIT Kézikönyvek 12., SZIT, Bp., 2007.

A boldogabb családokért, MKPK, SZIT, Bp., 1999.

A. Gergely András: *Identitás és etnoregionalitás,* MTA PTI, Bp., 1996.

Alszeghy Zoltán (szerk.): *Kereszténység és közösségek,* Teológiai Kiskönyvtár, Róma, 1981.

Angelusz Róbert – Tamás Róbert: *Társadalmak rejtett hálózata,* MKI, Bp., 1991.

Arno Anzenbacher: *Keresztény társadalometika,* SZIT, Bp., 1999.

Arisztotelész: *Politika,* Gondolat Kiadó, Bp., 1984.

Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae I-III,* Gondolat Kiadó, Bp., 1996-98.

Augustinus: *De Civitate Dei,* Kairosz Kiadó, Bp., 2006-2008.

Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek,* Századvég Kiadó, 2003.

Beke Pál: *Méltóságkereső,* EPL Kiadó, Bp., 2001.

Beke Pál: *Településfejlesztési füzetek 14,* BM, Bp., 1995.

Bibó István: *Válogatott tanulmányok I-II,* Gondolat Kiadó, Bp., 1995.

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az ember útja,* SZIT, Bp., 2012.

Bolbeitz Pál: *Relatív és abszolút,* Éghajlat Kiadó, Bp., 2012.

Pierre Bourdieu: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése,* General Press, 2. kiadás, Bp., 2008.

Pierre Bourdieu: Az identitás és reprezentáció, *Szociológiai Szemle,* Bp., 1989/2.

Bőhm Antal: *Helyi társadalom, civil társadalom, településfejlesztés,* Agroinform Kiadó, Bp., 2002.

Buda Béla: A közösség szerepe, in: *Mentálhigiéné gyakorlati alkalmazása,* Animula Kiadó, Bp., 1998.

Manuel Castells: *Cities and Social Theory,* Blackwell Publ., Oxford, 2002.

Cséfalvay Zoltán: *Globalizáció I-II.,* MTK, Bp., 2004.

Csefkó Ferenc – Horváth Csaba: *Magyar és európai civil társadalom,* Dialóg Campus, Pécs, 1999.

Cseh-Szombathy László – Tóth Pál Péter: *Népesedés és népesedéspolitika,* Akadémiai Kiadó, Bp., 2002.

Ralph Dahrendorf: *A modern társadalmi konfliktus,* Gondolat Kiadó, Bp., 1994.

Émile Durkheim: *A társadalmi tények magyarázatához,* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1978.

Éger György: *Regionalizmus,* Osiris Kiadó, Bp., 2000.

Daniel Elgin: *Voluntary Simplicity. Toward a Way of Life That Is Outwardly Simple,* Inwardly Rich, New York, 1993.

Farkas Péter: *Egymásba kapaszkodva,* L'Harmattan Kiadó, Bp., 2005.

Farkas Péter: *A szeretet civilizációjáért,* L'Harmatran Kiadó, Bp., 2012.

Farkas Péter: *A szeretet közössége,* L'Harmattan Kiadó, Bp., 2014, II. kiadás

Ferge Zsuzsa: *Elszabaduló társadalmi egyenlőtlenségek,* ELTE, Bp., 2000.

Ferenc pápa: Evangelii gaudium kezdetű apostoli buzdítás, SZIT, Bp., 2014.

Ferenc pápa: *Amoris laetitia kezdetű apostoli buzdítás,* SZIT, Bp., 2016.

Erich Fromm: *Birtokolni vagy létezni,* Akadémiai Kiadó, Bp., 1994.

Gojak János: *A szubszidiaritás értéke a társadalom érdekében*, Adenauer Stiftung, Bp., 1999.
Hankiss Elemér: *Diagnózisok I-II*, Gondolat Kiadó, Bp., 1981-83.
Berhard Häring CSR: *Krisztus törvénye, Erkölcsteológia III*, Róma-Budapest, Pannonhalma, SZIT, Bp., 2015.
Horváth-Szabó Katalin: *Házasság és család*, Új Ember Kiadó, Bp., 2008.
Stephen Paul Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend alakulása*, Európa Kiadó, Bp., 2003.
Szent II. János Pál pápa: *Familiaris Consortio kezdetű apostoli buzdítás*, SZIT, Bp., 1987.
John Keane: *Civil társadalom*, Typotex Kiadó, Bp., 2004.
Kocsis Tamás: *Gyökereink*, Ursus Libris, Bp., 2003.
Kopp Mária – Skrabski Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői a párkapcsolatokban*, Heti Válasz Kiadó, Bp., 2016.
Lányi András: A hely helyreállítása, in : Schneller István: *Az építészeti tér művészeti dimenziói*, Liberatius KKT, Bp., 2003.
Paolo Magagnotti: *A kisegítés (szubszidiaritás) elve az egyházi társadalmi tanításban*, Pécs, 1993.
Robert Merton: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, Gondolat Kiadó, Bp., 1980.
Nagyné Varga Ilona (szerk.): *Közösségi munka a családsegítésben*, Szociotéka, Debrecen, 2011.
Talcott Parsons: *Structure and Process in Modern Society*, Glencoe Press, New York, 1960.
Talcott Parsons – Robert Bales: *Family, Glencoe Publ.*, New York, 1956.
Sain Mátyás: *Segédlet a közösségi tervezéshez, Területfejlesztési füzetek (1.)*, Bp., 2010.
Georg Simmel: *Válogatott társadalomtudományi tanulmányok*, Gondolat Kiadó, Bp., 1967.
Somlai Péter: *Társas és társadalmi*, Napvilág Kiadó, Bp., 2008.
E.F. Schumacher: *A kicsi szép, Közgazdasági és Jogi Kiadó*, Bp., 1991.
Szabó Máté: *Globalizáció, civil társadalom, regionalitás*, Osiris Kiadó, Bp., 2004.
Szabó Máté: Globalizáció, civil társadalom és jogvédelem, in: Csefkó F. – Horváth Cs. (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*, Pécs, 1999.
Tarjányi Zoltán: *Pedagógia III*, SZIT, Bp., 1999.
Tibor Tímea – T. Kiss Tamás: *Közösségi formációk*, ÚMK, Bp., 2000.
Utasi Ágnes: *A bizalom hálója*, Rejtjel Kiadó, Bp., 2002.
Varga A. Tamás – Vereseg Ilona: *Közösségfejlesztés*, MMI, Bp., 1997.
Jean Vanier: *A közösség*, OMC, Bécs, 1986.
Vereseg Ilona: *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*, Parola füzetek, Bp., 2004.
Vereseg Ilona: *Közösségelmélet*, Tantárgyi összefoglaló, ELTE TÁTK, Közösségi és civil tanulmányok szak, Bp., 2014.
Max Weber: *Gazdaság és társadalom*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1997-2004.
Helmut Weber: *Speciális erkölcsteológia*, SZIT, Bp., 2015.

PAPP MIKLÓS

KÜLÖNBÖZŐ ÉRTÉKRENDSZEREKKEL NEM LEHET EGY IRÁNYBA HALADNI

avagy a közös etikai értékrendszer stabilizáló jelentősége a házasságra, családra vonatkozóan

A házassági, a családi együttműködés stabilitásának (ill. gyöngeségének) számtalan aspektusa közül az egyik az etikai. Minden humántudomány keresi a házasságok, a családok meggyengülésének lehetséges okait, s keresi a megerősítés orvosságát is. Ez egy nagy gordiuszi csomó, hiszen élő embereket kutatunk az élénk történelemben, s maguk a kutatók is egyoldalúak. Elkötelezett interdiszciplináris együttműködésre van szükség, hogy a tudósok, az egyházak, a családsegítők, a jogalkotók ne beszéljenek el egymás mellett, hanem meghalljuk és összeadjuk mindenki rész-igazságát.

Kulcsszavak: *életvezetés, önrendelkezés, globalizáció, értékrendszer, mintaadó elit, liberalizmus*

Az életvezetés alakításának lehetősége és határa

A személyes, a családi és közösségi életben is meggyengült az életvezetési bölcsesség. Ma túl jól értünk a világ dolgaihoz, s alig az életvezetéshez. Túl jól értünk a telefonhoz, a bankkártyához, egy idegen nyelvhez, a technikai dolgokhoz, vagy a pénzügyi kalkulációkhoz, de arról keveset tudunk, hogyan kell stratégiai döntést hozni az életvezetés területén és azr meg is valósítani. Mintha a két agyféltekénk közül csak az egyiket használnánk, azt, amelyik a technikai-informális részért felelős, de az életvezetési bölcsességért felelős agyféltekét hanyagoljuk. A hanyagolt bölcsesség pedig majd akkor kellene nagyon, amikor életünk fontos dolgairól kell döntenünk, amikor szürke lehetőségek közül kell mérlegelnünk. Akkor aztán kapkod az ember ilyen-olyan könyvek, guruk, ezotéria után. Pedig amilyen a gyorsérlelt szalámi és gyorsérlelt bor, olyan a gyorsérlelt bölcsesség. Amikor pedig házasságot köt két olyan ember, akiknél az életvezetési bölcsesség gyenge lábakon áll, előre borítékolható olyan feszültség, ami talán nem csak megterheli, hanem túl is terheli a kötőerőt.

Az életvezetés hatalma alapvetően emberlétünkhöz tartozik. Amióta az ember felemelte tekintetét és elkezdte az első köveket szakócává alakítani, azóta ráébredt, hogy van alakító hatalma, a környezettől való szabadsága. Az emberlét kezdetéhez tartozik a belátás, hogy *a külső környezet és a saját életvezetése is alakítható.* A kövek pattinthatók, a lakóhely építhető, a növények termeszthetők, az állatok háziasíthatók. Majd ráébredt, hogy nem csak a külső környezet, hanem a saját életvezetése is művelhető: hozhat döntéseket, kikerülhet csapdákat, dolgozhat a túlélésért, alakíthatóak az emberi kapcsolatok, tervezhető a jövő. Az emberlét kezdetéhez tartozik a ráébredés, hogy az ember nem egy billiárdgolyója a fizikai-biológiai törvényszerűségeknek, nem egy csupasz majom a táplálkozási láncolatban, hanem olyan lény, aki képes aktívan alakítani környezetét és a saját életvezetését. *Az emberlét lényegéhez tartozik a* környezeti függőségektől való függetlenedés, a sorsszerű események helyett az életvezetés szabad *alakítása,* művelése. Persze az első szakóca óta tágul az a kör, amire az ember a hatalmát kifejtheti: a technika szédületes fejlődése mögött az alakítás ígéretei dobognak, melyek valóban emberibbé tehetik a világot a gyógyítás, az élelmiszertermelés stb. területén. Az ember az alakítás sikerének szolgálatába állította a technikát és a tudományokat is, így az őskor óta szédítő sikereket ért el élete bebiztosításához. Sőt, a korai vallások babonás-mágikus kultusszal igyekeztek befolyásuk alá vonni még a transzcendens erőket, a szellemeket és isteneket is – az emberi élet sikeréhez.

Azonban az alakítás lehetőségeitől elbűvölve a modern ember mintha megszédülne: mintha nem venné figyelembe az ökoszisztéma határait, mintha a természet korlátlanul kizsákmányolható lenne, mintha nem lennének erkölcsi határok. Másrészt mintha a világ materiális alakításának technikai módszereit *direkt* módon át lehetne vinni az életvezetésére is. Mintha az mérnökien ugyanúgy megtervezhető és gépiesen keresztülvihető lenne, ha pedig elromlana, akkor csak meg kellene javítani, vagy az elromlottat ki kellene cserélni. Mintha az emberi életvezetés egy *produktum* lenne, amit az ember maga állít elő, és mindenki teljes mértékben olyan életet él és kap, amilyet maga kovácsol, ezért a maga sorsát mindenki megérdemli. Kasper[1] egyenesen babonaságnak nevezi azt a mo-

dern scientizmust, ami a tudományt bálványozva azt hiszi, hogy az ember személye és életvezetése empirikus tudományokkal abszolút feltárható és megoldható lenne.

A modern kor „ipari" aktivitása után a posztmodern kor érzékenyebben veszi észre: az alakítás lehetőségei falakba ütköznek. Az ember a legkorábbi időktől a mai napig azt is tudja, hogy *nem minden rajta múlik, nem mindenható.* A természet, az időjárás, a betegségek, a halál, a szerelem, az új élet, az idő – az ember ezeket nem tudja görcsösen megmarkolni és uralni. Az ember fölött van egy nagy rend, sors, Isten, aminek-akinek engedelmeskedni tartozik, amit-akit nem birtokolhat. *Az ember egy nagyobb egész része, mindent nem tud alakítani.* A reális léthelyzetét kutató emberben így kialakul az a vágy, hogy alaphelyzetét pontosabban felismerje, a nagyobb egésszel valamilyen szinten együttműködjön, azaz az aktivitás mellett a passzivitásnak, a *„hagyásnak"* is legyen helye. Az emberléthez nem csak az aktív alakítás ereje és felelőssége tartozik, hanem a határai felismerése is. Azokban, akik önirányító-önmegváltó módon szeretnének mindent irányítani az életükben, éppen nagyobb szorongás, harag, depresszió alakulhat ki, mert nem tudják feldolgozni határaikat.[2] A családi életre ennek jelentős következményei lesznek, mert a másik ember nem tárgy. Persze itt is kialakulhat egy *végletes magatartás, ami csak teljesen passzív akar maradni*: ebben a végletben a teljes megadáson van a hangsúly, az ember minden aktivitása arra irányul, hogy passzív legyen. Az életvezetés ebben a végletben éppen a teljes hagyást, lemondást jelenti: az ember teljesen kiengedi az életvezetését a kezéből. A sors, a fátum, a végzet, a genetika, a karma-dharma, a véletlen, vagy éppen a káosz, sőt, egy fatalista numinózum, azaz egy félelmetes istenség lesz az életvezetése közepe. Az aktivitás itt arra irányul, hogy az ember ismerje fel a sorsát és ne álljon ellen, csak sodródjon. A cinizmustól a vakhitig, a fundamentalista vallásos beállítódástól a babonáig sokféle magatartás érlelődhet a végzet ezen fáján.

Mindkét végletes magatartás embertelenné tesz. Az élet csodája, hogy mindkét szélsőség a való életen meg tud törni, az ember egyik végletet sem tudja abszolút következetességgel tartani. A modern ember azon igyekezetét, hogy abszolút aktívan uralja a természetet és stratégikusan kezében tartsa az életvezerését, számtalan tapasztalat megtöri. A mai ember érzékenyebben felismeri, hogy a természet nem pusztán nyersanyag: abszolút módon nem alakítható és gátlástalanul nem kizsákmányolható. A modernség „ipari" gőgjén túllépő posztmodern ember tehát alázatosabban felismeri, hogy a természeti határok nem csak behatárolnak, hanem óvnak is. Nem érdemes mindent megtennünk, amit megtehetünk. Ugyanez érvényes az ember életvezetésére is: az ember nem korlátlanul alakítója sem élete empirikus, sem személyes dimenziójának. A test behatároltsága a tér-idő koordinátáiba, a psziché behatároltsága a családi-történelmi viszonyokba, végső soron a betegség, a szenvedés és a halál nem iktatható ki szupertudatosság és szupertechnika által. Sőt, túl azon, hogy már az életvezetés empirikus dimenziója sem alakítható határtalanul, a fő nehézség a perszonális, a személyes dimenzió síkján van. *A barátság, a szerelem, az igaz vallásosság nem egyszerűen emberi produktum.* Az élet csodálatosan leleplezi, hogy az emberi boldogságból kihagyhatatlan a személyes dimenzió, a szeretet ingyenessége, a „Több". Sokan éretlen hévvel ugranak döntésekbe (pályaválasztás, házasság, gyermekvállalás), s később megtörve ismerik be, hogy nem így kellett volna nekikezdeni életvezetésük alakításába. *A posztmodern ember érzékenyebben ismeri fel, hogy van reális hatalma élete alakítására, de nem tudja abszolút birtokolni a létet, nem tud korlátlan ura lenni életvezetésének.* Ez a tudományos igényesség és alázat vezetheti el ahhoz, hogy ráébredjen léte reálisabb, igazabb alapképletére.

Az életvezetési bölcsesség elcsökevényesedése

Életvezetési bölcsességre már az ókortól neveltek. A mítoszok nagy történetei talán mesésnek tűnnek, mindenesetre *nem engedték az ember gondolkodását beleveszni a praktikus teendőkbe.* A kisgyerekkortól hallott mítoszok nagy kérdései ébren tartották az ember fizikain túli, metafizikai dimenzióját, s már korán elültették a nagy kérdésekkel való birkózás szellemi kihívását és gyönyörűségét. A középkorban a legegyszerűbb cipész is hallott életvezetési bölcsességet: minden vasárnap hallgatott prédikációt, minden nagy ünnep előtt 3 napos lelkigyakorlaton vett részt. A középkori egyetemeken pedig *mindenki tanult filozófiát, teológiát, etikát.* A felvilágosodás után lett programmá az életvezetési bölcsesség magánüggyé degradálása: a közoktatás, a közélet szóljon csak a technikai, informális bölcsességről, de legyen magánügy a vallás, a szív filozófiája. Így jutottunk mára oda, *generációk nőttek fel úgy, hogy soha nem tanultak semmit az életvezetésről.* Megtanulták a kémiai periódusos rendszert, de soha nem tanultak döntéshozatalról, stratégiáról, az erkölcsi lecsúszás állomásairól. Generációk tanultak másodfokú egyenlet megoldásáról, de arról semmit, hogyan kell megoldani életük rejtvényét, hogyan kell lépésenként a padlóról felállni.

Ma ott járunk, hogy hatalmas az űr az életvezetésért felelős agyféltekében. Ma köthet úgy házasságot valaki, hogy semmilyen konfliktuskezelésről szóló tanfolyamon nem vesz részt. Ma lehet úgy miniszter valaki, hogy semmilyen etikát nem tanult. Lehet úgy orvos, hogy a filozófiában alig mélyült el. A mai ember egyféle tudásban képzett, így talán kiváló szakember a maga szakterületén, de a sokadik házassága megy tönkre. Kiváló orvos, csak

éppen neveletlenek a gyerekei, kiváló ács, csak éppen behálózzák a függőségek. Az életvezetési bölcsesség hiánya nem ártalmatlan, sem személyes, sem társadalmi szinten. A nyomában sebek, hazugságok, törések, vér. Szó szerint.

Mindezek hátterében az életvezetési bölcsesség elcsökevényesedése áll. Korábbi korszakokban mindig megkülönböztettek *kétféle bölcsességet.* Platón[3] és Arisztotelész szerint a hiedelmeken túl biztos tudást jelent a következtető gondolkodással elért tudás (dianoia), amit megkülönböztetéssel, összevetéssel érünk el, ez az értelmi ismeret. Ennél magasabb szinten áll a szellemi ismeret (noészisz), amit belátással nyerünk, az igazság fénye bennünk. A középkori filozófiában és teológiában folytatták a kétféle tudás megkülönböztetését. A skolasztikában a scientia a tárgyi tudást, a világhoz értést, az empirikus okosságot jelentette. A sapeintia egy tágabb bölcsességet jelent, ami az Istenhez van rendelve, Ágoston szerint illumináció (belső megvilágosodás) által nyerjük. Bonaventura szerint a sapientia az igazi tudás, végső soron a szeretet.[4] A scientia területén a ratio dolgozik, a sapinetia területén az intellectus. A scientia szűkebb, a sapinetia holisztikus. A magyar nyelvben is él a megkülönböztetés: a ratio az „értelem": a megkülönböztető gondolkodás birodalma, empirikus tapasztalatból absztrahál, összevet, fogalmakat dolgoz ki, s főleg számol. A sapientiát „észnek" fordítjuk, amiben van helye a scientiának is, de minden más tudás is benne van: élettapasztalat, hit, életbölcsesség is. Az ész a szellemi működés csúcsa, már nem az ellentéteket, megkülönböztetést keresi, hanem a nagyobb egységet, nem a végest, hanem a végtelent. Az ész a nagyobb igazságok belátása, az *egész szerinti gondolkodás.* Ilyenformán a tudományok is kettéoszthatók: vannak az empirikus-racionális tudományok (természettudományok, medicina, humántudományok) és vannak a holisztikus tudományok (filozófia, teológia, etika). A természettudományok előretörése elkezdte egyre jobban kisajátítani a „scientia-tudás" kifejezést, s egyre jobban hanyagolni kezdték a sapientiát. Szinte védekezően kiált fel Pascal: „A szívnek megvannak a maga érvei, melyeket az értelem nem ismer". Amikor a filozófus Heidegger látni kezdi a technikai fejlődés szédületes iramát és a lehetőségeitől megigézett embereket, már nagyon korán megjósolja, hogy az ész le fog zülleni technikai tudássá. Már nem fogják az embereket érdekelni a nagy kérdések és a nagy válaszok, csak a legújabb technikai vívmány. Heidegger ezt egyszerűen úgy hívja: a létfelejtés miatt az emberek belevesznek a létezőkbe. A valódi tudós helyét átveszi az iparszerű kutató, a filozofáló ész helyét a számító tudományosság. A szellem eszközzé züllesztí önmagát. A veszélyt nem a technika jelenti, hanem az, hogy miközben egészen sikeres lesz az ember a technikai vívmányokban, az élet iparszerű berendezésében, s a föld urának hiszi magát, közben éppen igazi önmagával nem találkozik.[5] Ömlik ránk az információ az interneten, gyűjtjük a szak-diplomákat, a pénz erejével sok mindent el tudunk érni, csak éppen a házas és a családi életünk nem működik igazán.

József Attila róluk-rólunk mondja:

„Az életet hiába hasonlítjuk cipőhöz vagy vegytisztító intézethez, mégiscsak másért örülünk neki.

Naponta háromszor megváltják a világot, de nem tudnak gyufát se gyújtani ...
Jó volna jegyet szerezni és elutazni Önmagunkhoz ...

Akadnak olyanok, akik lovon, autón és repülőgépen is gyalog vannak..."[6]

Az élet átháríthatatlan feladata

Az életvezetési bölcsesség ilyen meggyengülésének sok történelmi, társadalmi, globális oka van, melyek között jelentős a technikai tudástól való elbizakodottság, a világnézeteknek a vallásháborúk miatti belső világba való száműzetése, a napi megélhetési gondok és háborúk, az életvezetés szempontjából felszínes iskolai képzés. A globális összefüggések azonban a személyből indulnak ki, ezért a személy életének a koordinátáiban kell keresni az életvezetési bölcsesség helyét.

Válasz ott kell, ahol kérdés van. A mai ember számára mintha betemetődtek volna a nagy kérdések. Életének a napi kérdései foglalkoztatják, nem a nagy kérdések. Viktor E. Frankl „egzisztenciális vákuumról" beszél. Frankl szerint az tudja helyesen vezetni az életét még a szenvedések közepette is, aki hisz az élet alapvető értelmességében (logoszában), így akinek összeomlófélben van az élete, annak előbb az élet értelmébe vetett hitét kell meggyógyítani (logoterápia), s csak másodsorban az egyedi tetteivel foglalkozni. Frankl egyoldalúnak tartja a sok-sok tankönyvbe anakronisztikusan bekerülő Maslow-piramisát, miszerint előbb az alacsonyabb rendű igényeinket (táplálkozás, biztonság) kellene kielégíteni, s majd csak utána kellene foglalkozni az olyan magasabb rendű igényekkel mint a kultúra és a vallás.[7] Ugyanis semmi értelme enni és egészségesnek lenni, ha az egész életnek nincs értelme. A rész mindig ráutalt az egész keretére: az ember életvezetésének értelme sem merül ki az egyes jó tettekben, hanem azok mindig ráutaltak egy nagyobb értelemre, szeretetre, egy nagyobb ügyre, szolgálatra (öntranszcendencia), s a nagyobb ügy perspektívájában ad helyiértéket az egyes tetteknek ill. szenvedéseknek. Az ember annál inkább kiteljesedik és önmaga lesz, minél inkább beteljesíti élete egész értelmét. Amikor nincs meg az élet értelmének a hite, bizalma – akkor keletkezik az egzisztenciális vákuum, amibe aztán számtalan hibás tett, bűn,

hamis vallás beáramlást talál. Így a lelki tanácsadás, a lélektan szinte kiált az etika, az értékek, az igaz vallás után. Frankl szerint ugyanis az életnek *ezt a nagyobb értelmét nem maga alkotja az ember, hanem azt megtalálni kell, s ebben* érzékeny *érzékszervünk a lelkiismeret.*[8] A koncentrációs tábort makacs hittel túlélő Frankl hitelesen állítja: az élet minden órája értelemmel telve várja az embert, mindenki számára létezik sajátos értelem, saját szeretni való, saját feladat. Frankl nyomatékosan figyelmeztet: az élet értelmének megtalálása áthárithatatlan, ne várjuk azt készen a társadalomtól vagy másoktól. Saját magunknak kell megnyílnunk valami nagyobb igazság előtt, s *ne gondoljuk, hogy a puszta élvezet pótolja az élet értelmét.* A házasságra és a családi életre lefordítva azt mondhatnánk Frankl-lal: azért senki ne kössön házasságot, ha abban csak örömöt, élvezetet keres. Úgy kössön házasságot, hogy azt valami nagy értéknek tartja, amitől sokat kaphat, de önmagát teljesen bele is kell adnia. Ha élete fő értelme valakinek a puszta élvezet, az tárgyként fogja használni a másik embert.

Az életvezetés kulcsa tulajdonképpen a problématudat: nem vagyok készen (mint a kő), az életemet nem vezethetik a puszta ösztönök (mint az állatnál), szükségem van életvezetésre, világnézetre, hitre, filozófiára. Az ember egyáltalán akkor kezd válaszok után kutatni, ha rájött a kérdésre. Az ember egész élete egy nagy kérdés: nem vagyunk készen. Kaptunk genetikai és pszichés örökséget, eleve benne vagyunk történelmi és kulturális keretekben – de ez mégsem abszolút determinálja az életünket. Demmer úgy mondja: az ember adottságai „nyersanyagok", egy „nyers skicc", melyből neki magának kell életművét megalkotnia. Mindez személyes síkon az identitás kialakulásának korszakában vetődik fel a legélesebben: a serdülő elkezd rájönni az életvezetés problémájára és keresi a lehetséges megoldásokat.

Az életvezetés tulajdonképpen döntések sorozata. A *döntés tulajdonképpen önrendelkezés.* A személy a döntéseken keresztül valósítja meg önmagát, így az életvezetés tulajdonképpen önkibontakoztatás. A döntéseknek természetesen hierarchiájuk van: minél jobban belemondja magát a személy a döntésbe, minél inkább elválaszthatatlan az identitásától, annál inkább életreszólóak a döntések. Ilyen nagy döntések a hit vállalása, a házasság, a szülőség, a hivatás, de kevésbé mondja bele magát egy pizzaválasztásba. A nagy döntésekbe a személy a legintenzívebben mondja bele magát, ezek megtartásához önelköteleződéssel ragaszkodik, s ezek feladása valamilyen szinten önfeladás is lenne. A nagy döntéseket aztán napi szinten közép-, és rövidtávú döntésekkel realizáljuk, hogy ne maradjanak absztrakt álmok. A döntés ilyen értelemben a személy külső gesztikulációja, történelmi megvalósulása, valódi önkifejeződése. Mivel az életvezetés áthárithatatlan, ezért szeretjük használni az „önrendelkezés, önkifejeződés, önelköteleződés, önfeladás" kifejezéseket. *A házasságról, a családi életről folyamatosan döntünk, különböző intenzitásban.* Ki tanítja meg a mai embernek, hogyan kell egyszer egy nagy döntést hozni, aztán stratégikusan folyamatosan jó döntéseket hozni? A saját élete vezetésére és a házasságra, a családi életre is alkalmatlan az, aki nem tanul meg döntéseket hozni és abban gazdagítóan (nem statikusan) kitartani.

Mivel a különböző szintű döntések a személy különböző intenzitású önmegvalósulásai, ezért a legintenzívebb döntések áthárithatatlanok. Bizonyos szakmai kérdésekben az ember át tudja engedni valamilyen szakembernek a döntést, de amikor élete egészéről kell dönteni, ott a döntés áthárithatatlan. A saját út felfedezésében foghatjuk egymás kezét, de a végső döntés mindenkinek szíve joga. A nagy életdöntések meghozatala az ember *kitüntetettsége és terhe.* Demmer szerint van egy végső zenitpont, ahol áthárithatatlanul a személynek kell vállalni a döntéseit, az etika ezt nevezi lelkiismeretnek.[9] A lelkiismereti döntés igazi feladata nem a napi teendők síkján van, hanem az élettörténet egészének a beirányításában. Az élet egész hajója merre is menjen. Nem tudunk és nem is akarhatunk mások helyett dönteni és élni. Ahogy a személy páratlan csoda, úgy élethivatása is egyedi csoda, saját út. A filozófia ezt nevezi autonómiának: a személyt nem lehet alávetni az ösztönöknek vagy más emberek heteronóm akaratának, az embernek autonóm módon kell döntenie saját életútjáról. A személynek saját csodája és terhe a maga saját életútja: egy határ után minden szülőnek, papnak, pedagógusnak, politikusnak tisztelnie kell a gyermeke, tanítványa, a másik ember autonóm döntését. Így amikor a legnagyobb döntésekbe a személy belemondja magát, akkor ott mindenkinek tudnia kell megállni, hiszen nem akarjuk tárgynak tekinteni a másikat, hanem autonóm önvezérlőként akarjuk tisztelni.

Ezt a hívőknek is komolyan kell venniük: mindent mérlegelve nekem kell meghoznom a nagy döntéseket – senki más nem dönt és nem dönthet helyettem. Így nem vagyok az ösztönök rabja, sem más emberek marionett figurája, de még Isten kezében sem eszköz – az embernek ez a méltósága, teonóm autonómiája. A fatális kényszerházasságok és a fanatikus hivatások megelőzése miatt ezt szigorúan ki kell jelenteni. *Az ember tehát szabadon dönt az életútja, életdöntései mellett: ez a kitüntetettsége és éppen ez a terhe is.* Senki sem kényszerít a legigazibb önmagamhoz, senki sem boldog helyettem. Van minden döntésnek egy végső magánya, amit nem szabad elvenni másoktól (gyermekeinktől, tanítványainktól), de mi magunk sem ruházhatjuk át másokra (családtagra, főnökre, lelki vezetőre). A teológia a lelkiismeretet azonban nem pusztán a „legfelsőbb döntési fórumnak" nevezi, ahol akár isten-

telenül is egyedül morfondírozhatok életvezetésemről, hanem találkozási helynek, csodaszép képpel a lelkiismeretet „szentélynek" nevezi XII. Piusz és a Zsinat nyomán. A lelkiismeret belső szentély: ide kell bevonulnunk és meghoznunk nagy döntéseinket imádságos találkozásban. Itt páratlan személyességben találkozunk a Szentháromsággal, elbűvölően sajátos intenzitást nyer életvezetésünk, más oda nem lát be, helyettünk senki nem lép be. Végső soron azt kell mondanunk: *a nagy döntéseket a lelkiismerettel kell meghozni,* amiben benne van a racionalitás, a mérlegelés, a misztika, az érzelmek, a kegyelem, s mindenekelőtt az imádságos találkozás a Szentháromsággal.

Fontos ezt magának a döntéshozónak tudatosítania önmagában: ha az életdöntések és a legnagyobb döntések önmagunk kifejeződései, akkor a személyiség áthárithatatlansága jelent egy ugyanilyen áthárithatatlanságot a döntésekre vonatkozóan is. Ez kitüntetettség és egyben teher. Ez a személyes méltóság, az erkölcsi autonómia, a nagykorúság: *nem vagyunk eszközök senki más kezében, helyettünk senki sem lehet boldog.* Amibe őszintén belemondom önmagam, azért élek-halok, a legjobb erőimet mozgósítom a megtartásukért. Végzetes hiba tud lenni, ha a döntéshozó nem saját döntést hoz, ha a szülők-nevelők nem tudnak megállni az áthárithatatlanság határánál. Amit mások erőltettek rám, amit kényelemből, divatból, vagy önállótlan sodródásból vállaltam fel – azokért nem fogok élni, a legjobb erőimet mozgósítani, s nem tudok érte hősiesen szenvedni. A házastárs, a hivatás, a vallás, a barátok, az életstílus kiválasztásánál mérhetetlenül fontos, hogy mindenki szíve szentélyében hozza meg életdöntéseit. A gyereknevelés, a pedagógia, a hitoktatás, a lelki vezetés óriási kihívása úgy terelgetni fiataljainkat a nagy döntések küszöbe elé, hogy képesek legyenek önállóan jól dönteni.

Az értékrendszer jelentősége

A legelső és legfontosabb döntésünk a konkrét értékrendszer, a hit, a világnézet melletti döntés, ami tulajdonképpen az életvezetés csillaga. Az értékek örök csillagok, melyekhez beirányozzuk az életvezetésünket a történelem tengerén. Minden konkrétabb-kisebb döntésünket ahhoz igazítjuk, hogy milyen csillag vezet, milyen a szemüvegünk, az értékrendszerünk. Nem arról van szó, hogy az ember ki van szolgáltatva a történelem szituációinak, hanem fordítva: az egész világ (idő, test, kapcsolatok, pénz, képességek, genetika) tulajdonképpen egy nagy nyersanyaghalmaz, amit értékrendszerünk alapján címkézünk meg. Az érett világnézetű ember nem kiszolgáltatott[10], hanem a saját profilját beleviszi a világ nyersanyagába: az értékrendszeréhez igazítja a házasságát, a családi életét, a munkáját, a pénzkezelését, a politizálását, a szórakozás módjait, a szenvedése viselését, a halálhoz való viszonyulását. Az értékrendszer skálája, a hit melletti elköteleződés segít a lehetőségekből a jobbat választani, ezért nevezik ezt a döntést „előnyt adó választásnak", preferenciális opciónak is, ami mindig tudja az életideáljához alakítani a körülményeket, a lehetőségeket – nem pedig fordítva. Ehhez alap az igényes nevelés és önnevelés, mert ezek által olyan erkölcsi személyiségek keletkeznek, akik nem az értékvilágukat alakítják a világhoz, hanem a világot, a lehetőségeiket, kapcsolataikat alakítják értékfelfogásukhoz. Ennek fényében erkölcsi kiskorúságnak tűnik a történelmi határokkal, statisztikai adatokkal, korszellemmel való mentegetőzés, ami arra hivatkozik, hogy „ma már mindenki, ma már senki, ebben a helyzetben nem lehet..." A fejlődéslélektan mai kutatásai Kohlberg[11] nyomán lépésenként térképezik fel, hogyan is építjük be és haladjuk meg a gyermekkori hatásokat és a konvencionális etikát, s hogyan juthatunk el oda, hogy az egyetemes értékeket belássuk, bensővé tegyük, s azok „belülről vezéreljenek" (József A.).

Amikor fiatal felnőttként áthárithatatlanul kezünkbe vesszük a saját életvezetésünket, akkor *kikerülhetetlenül* döntést kell hoznunk egy értékrendszer, a hit, a világ szemlélete vonatkozásában. Ez az áthárithatatlanság és kikerülhetetlenség egyszerre kitüntetés és teher. Végső soron ugyanis nem egyszerűen értékeket, hitet választ az ember, hanem azt dönti el: milyen úton akar önmagává válni, *melyik önmagát akarja?* Melyik értékrendszer mentén megérlelt ént akarja? Mindez vonatkozik a kifejezett hitre is: még ha valakit meg is kereszteltek gyermekkorában, annak is meg kell hoznia a saját döntését Isten mellett vagy ellen, egyszer elérkezik az idő, amikor a hitért ill. hitetlenségért már nem más a felelős, hanem személyesen kell hitvallást tenni az életet vezető csillagokról. A nagy értékek melletti döntés azért is fontos, mert talán az egyes kisebb tervek kicserélődhetnek, mégis önmagunkkal harmóniában maradva tudunk tovább haladni. Megtörténhet, hogy megözvegyül az ember, munkát kell cserélnie, megtörnek élettervei – de mégsem omlik össze, hiszen az alapértékeivel mégis összhangban marad, keresi a további életet az értékek, a hite mentén. Induló fiatal felnőttként (és később sem mindig) tudja az ember, hogy pontosan mi vár rá, milyen lapokat oszt a sors. Az érett erkölcsi személyiségek éppen azért maradnak konzisztensek és koherensek önmagukhoz, mert a nagy értékekhez, hithez, elvekhez hűek maradnak életvezetésük stratégiájában – még ha a személyes sors, a történelmi tragédiák, a természeti csapások olykor keresztre is feszítik bizonyos terveiket. Továbbá az értékrendszerében, hitében stabil ember nem dől be a nihilizmus, pragmatizmus, relativizmus, agnoszticizmus szellemi áramlatainak. Ezért aki jól akarja vezetni az életét, annak először is a gondolkodásmódjára, a hitére, a filozófiájára, értékrendszerére, lelkiismeretére kell gondot viselnie. *A látható világ, az életvezetés*

alakítása a láthatatlan értékszemlélet alakításában kezdődik. Demmer szerint erkölcsi személyiség az, aki a látható világban is szem előtt tudja tartani a láthatatlant, azaz az értékeket, Istent. A világ izgalmas sokszínűségében és esetleges zűrzavarában van abban valami erősség, ha az ember szilárdan a láthatatlanra szegezi tekintetét.[12]

A házasságra és a családi életre vonatkoztatva ez azt jelenti: *képtelen házasságot kötni az, aki az értékrendszerében kiskorú.* Az ilyen ember nem vezetni fogja az életét, hanem állandóan sodródni fog. Ezért ha egy értékrendszerében éretlen ember lép házasságra, akkor az előbb-utóbb teherré válik, éppen nem tudja teljesíteni a házasság, a családalapítás életfeladatát, mert nem látta el a megelőző életfeladatát, azaz nem döntött az alapvető értékek mellet, nem alakította a személyes világnézete, hite, filozófiája látásmódját.

Két nagy árnyék a házasságot és családot segítő világnézet ellen

A liberalizmus és a természettudományos gondolkodás eszméi szinte észrevétlenül árnyékot vetnek az életdöntések meghozatalára. A liberalizmusnak megvan a helye a sajtószabadságban, a gazdasági és a politikai életben, de valódi rabló lehet az életvezetés síkján. A liberalizmus szabadságfogalma az életvezetés síkján azt jelenti: az a szabad, aki mindig dönthet bárhogy. Sartre filozófiája szerint az ember „szabadságra van ítélve", éppen az a szabadság lényege, hogy mindig választhat. Szerinte éppen természetellenes az elköteleződés. A liberalizmus eszméje a „próbálj ki mindent", „el ne kötelezed magad", „ne zárd magad béklyóba". *Mintha az egy út eldöntésével mindent elveszítenénk.* Mintha egy döntés csak elvenne, s nem adna. A liberális ember lelkében tulajdonképpen nem csak egy nagy hedonizmus állhat, aki egyetlen örömről sem akar lemondani, s ezért képes feláldozni kapcsolatokat, házasságot is. Ennek a felfogásnak a mélyén egy roppant szorongás van: „minden élvezetet nekem kell kicsikarnom ebből az életből", „annyid van, amit magadnak kipréselsz". Az ilyen ember szíve közepében önző lehet, magányos, aki a többi embert is tárgyként használhatja a maga élvezete számára, s működhet benne egy végtelen szorongás, önmegváltási kényszer. Tulajdonképpen attól fél, ha egy utat választ, s lemond a többiről, akkor mindent elveszít. Az egy út eldöntése mintha veszteség lenne. Sokan néhány év-évtized után azonban belátják: talán olyan emberek lettek, akik néhány lépésnyi körzetben letaposták a füvet maguk körül, de nem jutottak sehová. Aki minden irányba lép egyet, aztán vissza, s majd másik irányba, az valóban sokat topog maga körül, sok mindent látott és megtapasztalt, de egyetlen úton sem lett mester, profi, elmélyült, igazán gazdag. Mindent meg akart nyerni, de talán mindent el fog veszíteni. Ezzel szemben az elmélyült szabadságfelfogás azt mondja: *a szabadság képesség a véglegességre* (Rahner). Képesség arra, hogy valami igazán véglegeset alkossunk, megfessük életművünk ikonját. A hiteles szabadság nem szétszórni akarja önmagát, hanem olyan értékeket, célokat akar szolgálni, amelyek túlmutatnak a halálon. Az önmagánál nagyobb igazságokat szolgálja. Van ebben egy hit: egy úton töményen haladva lehet töményen boldognak lenni. Nem nekem kell kényszeresen kipréselni az idő és körülmények adottságaiból minden élvezetet, hanem hiszek abban: ha egy úton igényesen megyek, akkor megkaphatok mindent. Ezért érdemes megnézni az előttünk járó elitek életét és boldogságát, akik egy úton elszántan mentek és jó gyümölcsöket hoztak – s nem feltétlenül a múlt ideológusaira vagy a kortársak szorongásaira figyelni. Amikor tehát az életdöntést meghozzuk, akkor elsősorban nem a lemondás van a szemünk előtt, hanem a *döntés bűvölete*: az ember szerelemből hoz egy nagy döntést a hivatása, szakmája, házastársa, gyermeke, Istene mellett, és nem lemondásból. Nem a lemondás savanyú szájíze dominál, hanem a választott út elbűvölő, megigéző ereje. Demmer szerint lemondásból nem lehet élni, csak valamiért-valakiért lehet élni, s annak bűvöletében lehet és kell lemondani más utakról. Az elbűvöltségen van a hangsúly, a saját út felfedezése lenyűgöz, az ember már nem tud másként élni: ez a „másként már tenni nem tudás" tulajdonképpen egy *egzisztenciális lehetetlenség.* Valahogy ezt kell érezni-akarni egy út, hivatás, jegyes, vallás felé: nélküle, máshogy én nem tudok élni. Döntés elbűvöltségből – ennek az igája valóban könnyű.

Az életdöntés életreszóló elhatározását zavarja egy másik korszellem nagy árnyéka: a természettudományos gondolkodás által inspirált életszemlélet. A természettudományos módszer kis lépésekben kutat, metodikája szerint nem hisz az eleve felállított nagy elméletekben, agnosztikusan közeledik a végleges válaszokhoz. A tudomány valóban mindig meg akarja haladni a már elért szintet, *maradandónak szinte a változást tartja.* Az élet gyorsan változik, a gondolkodás alakul, az elért eredményeket mindig felülmúljuk. Az ilyen szellemben felnövekvő fiatalok nehezen bíznak abban, hogy lehet végérvényes döntéseket hozni, hogy van szilárd hit az agnoszticizmuson túl. Az életdöntés előtt álló embernek azt javasolhatnánk: megfontolandó, hogy az életvezetés gazdagabb és komplexebb valóság, mint a természettudományok által vizsgált empirikus sík. A legmagasabb zenitje, látásmódja nem a természettudományoknak van, hanem a *holisztikusan* gondolkodó filozófiának és teológiának. Az embert és életvezetését nem szabad leredukálni csak az empirikus síkra, így a természettudományos gondolkodásmódot (ami értékes a maga helyén) nem szabad közvetlenül átültetni az életvezetésre. Az embernek ugyanis van lelke, pszichéje, szociológiai vonatkozása, kultúrája, vallása. A természettudományok mestere

gesen leszűkített látásmódja, tudományos metodológiája megfelelő és hasznos a valóság empirikus vizsgálatához, de elégtelen az életvezetés komplexitásához. A rész-terület metodikáját pedig nem szabad átvinni az egész szerinti, holisztikus életvezetésre. Épp ezért érdemes meghallani olyan *természettudósok vallomásait*, akik filozófus-teológus szinten is tudnak nyilatkozni, akiknek a magánéletük is gyümölcsöző, akik vallanak a hitükről, akik valódi elitet jelentenek még a természettudósok között is. Náluk kiderül: hozhat az ember végérvényes döntést, hiszen végső soron nem valamit döntünk el az életdöntésekben, hanem szeretetkapcsolatainkat vállaljuk, önmagunkat adjuk bele a házasságba, szülőségbe, hivatásba, vallásba.

A szélsőséges liberalizmussal szemben, és a változást túlhangsúlyozó természettudományok fölött az etika kijelenti: *a „mindig máshogy" döntések tulajdonképpen a személy önfeladását jelentik.* A személy a döntésekben realizálja önmagát, s a történelem szituációiban érvényre juttatja személyisége profilját. Ha a személy kiszolgáltatja döntéseit a történelemnek, azaz nem ő uralja, akkor tulajdonképpen feloldódik a történelemben. Akkor megszűnik igazán személyesnek lenni: nem érvényesül személyisége, a szituációk játéklabdája, s majd áldozata lesz, tulajdonképpen semmi sem komoly az életében. Talán egy darabig lehet így élni, talán vonzó lehet a fiatalok korában, de egy életen át a könnyelmű élet elviselhetetlenné válik. Ha semmilyen haza, vallás, család, házasság, hit, baráti kör, kultúra, közösség nem köt, akkor ennek a hozzáállásnak a végén nem állhat más, mint üresség, rezignáció, szomorúság. A kozmopolitizmus, a nyitott házasság, a multikulturalizmus, azaz a gyökértelenség, a mindentől való függetlenség nem boldoggá tesz, hanem üressé.

A családi közös életvezetés előfeltétele a közös értékrendszer

A házasság alapja a szeretet. Bármilyen egyszerűnek tűnik is, a szeretet komplex esemény.[13] Az érzékeny görög nyelv a szeretetre három kifejezést használ: erósz, filia és agapé.[14] A stabil házassághoz mindhárom szeretet jelenléte és harmóniája kell.

Az erósz a testi gyöngédséget jelenti, aminek fokozatai vannak. Az erószban a személy a testi gyöngédségén keresztül fejezi ki szeretetét házastársa felé, a test reálszimbólum, azaz a testünkkel jelezzük és meg is valósítjuk, amit a másik felé érzünk. Az erósz elevenséget hoz a kapcsolatba, öröm és összetartozás lesz a gyümölcse, erősíti a házassági köteléket. Másrészt a gyermekáldás forrása, az érett házassághoz hozzátartozik a generativitás, az utódokról való gondoskodás. Az agapé a feltétlen szeretet, ami a másikat kiskapuk nélkül, feltétlenül, teljesen felvállalja. A kereszténveknél ez az isteni szeretet.

Jelen gondolatmenetünkben a szeretet harmadik módja a fontos: a filia. Miért kell a stabil házassághoz, mi a feladata? A filia a szeretet értelmes oldalát jelenti, itt van az intellektus, az értékrendszer, a világnézet. A filia egyrészt szabályozza az erószt. Minden kultúra tudja: *ahol az erószt nem szabályozzák értékek mentén, ott az emberi együttélést szétveri a gátlástalan szexuális élet.* Az ész azt keresi, mi az embernek megfelelő, mi a természetes. Az ember kettős természetű, van biológiai és lelki természete is. Az ész „begyűjti az adatokat" lentről és fentről, a biológiából- pszichológiából-szociológiából, valamint a filozófiából-teológiából, s ezeket feldolgozva keresi, mi a természetes. Az ember természete alapvetően az, hogy értelmes: az emberi intellektust nem lehet megkerülni. Az ember teste, ösztönei, vágyai, kedve csak indítékokat jelentenek, aminek az értelem keretet ad, vagy megtagadja azokat. Az ember teste, ösztönei aluldeterminálták, szerteágazóak, sok irányba elvihetnek, tönkre is tehetnek – rászorulnak az intelligens vezetésre. A teljességet az ember a lelkiismeretében ragadja meg, s ezt fordítja le az ész a mindennapokra. Így az ész és a lelkiismeret tudja kormányozni az erószt. A lelkiismeret pedig a legmélyebben azonos velünk, azaz aki a lelkiismeretére nem hallgat, tulajdonképpen legmélyebb önmagára nem hallgat, s megy alacsonyabbrendű vágya után. A lelkiismeret ellenében pedig a szexualitásban soha nem lehetünk boldogok. A házasságra vonatkoztatva azt kell mondanunk: *ha nem közös értékrendszer alapján élik meg az erószt, akkor az könnyen instabillá teszi a kapcsolatot.* Ahol úgy vélik, hogy belefér a nyitott házasság, a házasságtörés, a maszturbáció, ott biztosan nem lesz tartós kapcsolat.

A másikat szeretnem kell az eszemmel is. Nem csak szexuálisan kell összeillenünk, hanem értelmünkkel is. Ahogy a saját erószom beágyazott a saját értékrendszeremben, világnézetembe, úgy a közös erószunknak is beágyazottnak kell lennie a közös értékrendszerbe, világnézetbe. A testünkkel azt fejezzük ki, amit belül érzünk és gondolunk, az erósszal a filia és az agapé szerelmét. A szerelem nélküli erósz csak kielégülés. A szexuális élet akkor lesz sikeres a párok között, ha fejben és szívben is egyek: akkor az erószban ezt boldogan megélik és megerősítik. S ha fejben és szívben nincsenek egy hullámhosszon, akkor szexuális életükben is zavarok fognak keletkezni. Egyetlen szexuálterapeuta sem a nemi szervek vizsgálatával kezdi, nem buzdít a szexuális praktikák erőltetésére, hanem arra: tegyenek rendet a fejükben és a szívükben. A jó szexuális élet már csak következmény, de a rossz is.

A filiának nem csak a szexuális élet szabályozása a célja, hanem alapvetően az egész életvezetés. *Az értékrendszer, a világnézet szabja meg a napi lépéseinket: személyes, és családi szinten is.* A legtöbb válóperben arra hivatkoznak a felek, hogy „nem ugyanazok voltak a fontosak nekünk",

„nem értettük meg egymást", „más volt az életcélunk", pedig a szexuális életük rendben volt. Mi történt? A legélesebb drámaisággal ilyenkor szokott kiderülni, hogy a szerelmükből hiányzott a szerelem értelmes oldala, a filia, csak az erósz, a vonzalom volt meg. Pusztán az erószra pedig nem lehet házasságot, jövőt, gyereknevelést, közös öregséget építeni. Ilyenkor derül ki húsbavágóan, hogy az erósz nem minden: a szerelemnek elválaszthatatlanul van racionális, intelligens oldala is. Ahogy az én saját életemet sem csak az érzelmeim vezetik, hiszen akkor szeszélyes, kiszámíthatatlan, minden kis széltől megingó lennék, végső soron olyan, akivel nem lehet élni – éppúgy a közös életet sem vezethetik csak az érzelmek, hiszen az élhetetlen lenne. A saját életet az értelem vezeti, figyelő tekintetét az erószra és az agapéra is vetve. Aki haladni akar, annak határozott értékrendszerre, személyes célokra, vezető világnézetre van szüksége. Mindez a közös életre is igaz: *akik közösen akarnak haladni az élet hepehupás talaján, azoknak közösen is kell látni, azaz közös értékrendszerre, világnézetre, hitre van szükségük.* A legtöbb válás ezért van, mert vagy nincs saját határozott világnézet, hit, értékrendszer (azaz éretlenek), vagy nem ismerték meg egymás értékrendszerét, világnézetét eléggé, s bedőltek az erósz vonzalmának.

Mi a világnézet? A világnézet egy szellemi látás, ahogy látjuk a világot, s benne önmagunkat, s ehhez a szellemi látáshoz igazítjuk a mindennapi lépéseinket. *Az életvezetésünk tehát csak következmény: a világnézet következménye.* Ki mint gondolkodik, úgy is él. Az életet előbb döntjük el fejben, s utána valósítjuk meg a konkrét életvitelben. A jó élet is fejben születik, de az élet elrontását is fejben kezdjük. A gondolkodás alól nincs felmentés: a kő kész van, az állatot az ösztönei vezetik, nekik nem feladat a létük. Az ember szabad, önmagának feladott feladat. Önmagának kell kialakítani a saját világnézetét, értékrendszerét, hitét, s ennek fényénél tud majd haladni az életben. A világnézethez, hithez igazítjuk a barátságainkat, időbeosztásunkat, pályaválasztásunkat, szórakozásunkat, szenvedésünk miként jét, munkavégzésünket, pénzbeosztásunkat, halálhoz való viszonyulásunkat – és az erósz megélését, a cölibátust és a házasságot is. Világnézete mindenkinek van, még ha erről soha nem is gondolkodott, hiszen valahogy mindenki él, valahogy mindenki vezeti az életét. Az életben nincs semlegesség, annak hangoztatása csak absztrakció. A házasságra való érettséghez nélkülözhetetlen a saját világnézet kialakulása: a gyerekkorban passzívan kapott világnézetet aktívan a sajátunkká kell tenni. Gyermekként nem csak biológiai védettségben neveltek minket, hanem eleve egy világnézeti burokban is. A saját világnézet, hit, értékrendszer megérleléséhez érdemes sokat utazni, vitatkozni, olvasni, beszélgetni, dolgozni, tapasztalatokat gyűjteni, imádkozni, csöndben lenni, példaképeket keresni, közösségben élni. Éretten az tudja vezetni az életét, akinek érett látása van. Az ösztön hebehurgya, az improvizáció véletlenszerű, a szerencse vak. Aki ezekre bízza az életét, ne csodálkozzon a rossz gyümölcsökön.

Aki szerelmes, annak filiával is szeretnie kell a másikat, össze kell illeni fejben is. Nyilvánvalóan az kössön házasságot, aki megérett rá, akinek van érett világnézete, hite, értékrendszere, erkölcse. A házasságkötés előtt ki kell deríteni, hogy tudjuk-e egymást az értelmünkkel is szeretni, a szerelem értelmes oldala (filia) milyen közöttünk. Akik egy úton akarnak járni, azoknak egyformán kell látni: akik egy házasságban akarnak haladni, azoknak nagyon hasonló világnézetre, hitre, értékrendszerre van szükségük. *Ha az életvezetésünket a legteljesebben a házastársunkkal osztjuk meg, akkor az életvezetés okának is (azaz a világnézetnek is) a legteljesebben a házastársunkkal kell megegyeznie – ha együtt akarunk haladni. Csíkszentmihályi*[15] *szerint ahogy az egyéni életben, úgy a családi életben is van flow-dramlat, de ehhez közös hullámhossz kell. A közös élet vezetése a közös látáson múlik.* Mindenki világnézetében vannak életbevágó, fontos, és kevésbé fontos részek. Ha valakivel szeretnék együtt haladni, az életemet vele a legteljesebben megosztani, akkor vele a legfontosabb dolgokban szinte egyeznem kell. A világnézet, a fő értékek kérdéseiben nem lehet ellentét, mert hová is vezetne, ha pl. a házassági hűségről egészen másként gondolkodnánk. A legfontosabb dolgok a következők: Isten, élet, család, gyetek, erkölcs, becsület, egészség, bűn. Ezeken a területeken ha ellentét van, alapjaiban bénítja meg, lassítja le, terheli meg, vagy egyenesen alapjaiban fúrja meg a házasságot. Amikor kiderül a nagy különbség a fő kérdésekben, akkor vagy a hosszú távú tűrés, kompromisszum, állandó egyezkedés lesz napirenden, vagy a cinikusság, a bínság előtti veszekedés. Azon mondások, hogy „a változatosság gyönyörködtet", „az ellentétek vonzzák egymást" nem lehet igaz az élet fő kérdéseiben, hanem csak a kevésbé fontos területeken. Kevésbé fontos az ízlés, hobby kérdése: ezek bár fontosak, de nem kell feltétlenül egyeznünk. Ír vihetünk egymás életébe színességet, változatosságot. A házasság előtti szexualitás nagy veszélye, hogy annak örömélménye képes többet behazudni a pároknak az összeillésről, mint ami a realitás. Sok fiatal azért szalad bele meggondolatlanul egy házasságba, mert a szexualitást már kipróbálták, élvezték, „ugyanolyan pizzát rendeltek, ugyanolyan a zenei stílus – tehát összeillenek". Az előre lopott szexualitás eltakarja a filia szerelem hiányát, mélységes különbözőségét. A szexuális megtartóztatásnak egyik az az egyik értelme, hogy másra legyen több idő, erő figyelem, energia. Testi kontaktus nélkül még mindig könnyebben szakítunk, ha megértjük, hogy az erósz első fellobbanása mögött a filia és az agapé semmilyen tartalma

nincs jelen. *A világnézeti különbség nem a tojásrántotta elkészítésénél fog válságot okozni, hanem amikor fellép egy nagy öröm, vagy egy nagy gond a közös életben, azaz a határhelyzetekben.* Amikor be kell osztani a házasságra kapott ajándékpénzt, amikor fellép egy súlyos betegség, amikor „váratlanul" gyerek érkezik, amikor a becsületért áldozatot kell hozni, amikor az egyik szülőt ápolni kell, amikor az egyik fényes előmenetelnek örvend, amikor kísértésbe kerül a házastársi hűség stb. A kevésbé szélsőséges hétköznapokban kevésbé okoz feszültséget a különböző világnézet, sőt, még lehet is lépegetni egy darabig együtt, jóllehet a mélyben igazából ekkor sem működik. Amikor különösen szükségünk van a társunkra, azok a határhelyzetek, a nagy örömök és nagy gondok, és éppen az a csöd, hogy a más világnézetű pont ekkor nem tud, nem képes velem lenni, nem tud segíteni, nem érti, nem éli át igazán örömömet és bajomat – és pont ekkor maradok egyedül. Házasságot nem erre kötünk, hanem arra szövetkezünk, hogy jóban-rosszban, holtomiglan-holtodiglan veled leszek. Szarka Miklós pedig azt hangsúlyozza: ha a lét, a házasság értelme közös, akkor abban rengeteg erőforrás van.[16]

Az elit mintája, ereje, értékei

Az életdöntések meghozatalakor tekintetünket érdemes az elitre vetni. Az életdöntések ugyanis a *teljességre* és az ahhoz vezető *jövőre* vonatkoznak: még nincsenek kész, tulajdonképpen élettervek. Ha pedig a jövőre vonatkozó döntéseket hozunk, ha bevetjük önmagunkat egy jövő felé, ha vágányt állítunk a sok-sok lehetőség közepette, akkor fontos tudni, hogy *merre is van a jobb jövő, ami az igaz teljesség felé vezet.* Aki a jövőt elvéti, az a jelent rosszul irányítja be – elvéti a jelent és a jövőt is. Ezért létkérdés, hogy lelki szemeinkkel a vágányállítás előtt kutassuk a jövőt.

A jó elit húzó erejének jelentőségét lehetne szemléltetni pl. Kolumbusz példáján keresztül. Akkoriban elterjedt volt az az általános felfogás, miszerint a Föld lapos, a szélén le lehet esni. Fellépett azonban egy előre merészkedő elit, Kolumbusz, aki másként gondolta. A széles közfelfogás hogyan viszonyult az elithez? Kinevette, tudománytalannak, istentelennek, rendfelforgatónak, öngyilkosnak, társadalomellenesnek tartotta. Azonban Kolumbusz hazatérte után a közfelfogás lépett egy nagyot arra a szintre, ahol Kolumbusz hónapokkal korábban már járt, s közben keletkezett egy újabb előremerészkedő elit. Mindebből jól leolvasható az elit jelentősége az életvezetésre vonatkozóan. Egyrészt az elit eltökélt az örök értékekben, nem alkalmazkodik a kor morális színvonalához, pl. a házasság előtti együttélés „szokásához". Aztán, az elit sejti a jobb jövőt: mivel az életdöntések a jövőre vonatkoznak, nagy hiba lenne, ha csak hátra néznénk (a múlt felé) vagy oldalra (kortársak felé). A nagy életdöntésekhez ezért nem elég csak a múltat boncolgató pszichoanalízis, vagy a jelen széles szokásait elemző szociológiai adatok. Akinek jövője van, annak érdeke kutató szemekkel vizslatni: ki tudja a jobb jövőt? *A döntéshozó embernek, mivel egy élete van, az életideje visszafordí*thatatlan, ezért elemi érdeke, *hogy az igazabb, jobb jövőre tegye fel az életét.* Az elitben továbbá van életstílus, amit másolni nem szégyen: az ember mindig is tanulékony, mintakövető lény, tanulni pedig az elittől érdemes. Végül a jó elitben van egy hihetetlen, olykor nem evilági pszichés energia, *elszántság*, makacs hit, transzcendens dinamika. Lelkesedés, a Lélektől kapott tűz, huzat, életkedv. Sokan tudják „elméletileg", hogyan is kellene élniük, de nincs lelki erejük hozzá. A profetikus elittől, a prométheuszi tűzgyújtóktól, a szentektől lehet életenergiát nyerni. Elitnek lenni egy jó hasonlat szerint azt jelenti: előrefelé machétával vágni az ismeretlen dzsungelt, hátrafelé pedig dobálni a kockacukrokat: „erre gyertek, erre érdemes!" Azaz előrefelé bátran lépni, kockáztatni, a közfelfogást túlszárnyalni, új utakra merészkedni, tűrni a kinevetést, megvetést – hátrafelé pedig kedvesnek, meghívónak, felkarolónak lenni. Nem fordítva: előrefelé gyávának, hátrafelé pedig lenézőnek... Így értve elitnek lenni egyáltalán nem gőg, hanem *szolgálat*: új utakat kockáztatni, a jóban makacsul kitartani, az elesettek és fejlődésben lévők felé pedig meghívónak, kedvesnek lenni. Persze ha jól meggondoljuk, valójában mindenki egy nagy emberláncban van: vannak előttünk járó elitek, s vannak, akiknek én vagyok az elit (saját testvér, tanítvány, fiatalabb generáció). Ismét megerősödik szentháromságos személyfogalmunk érvényessége: eredendően össze vagyunk kapcsolva, egymást kézen fogva tudjuk a teljesség, vagy sajnos a romlás felé vinni: a jó elit a jobb jövő felé viszi a személyeket és közösségeket, de ha az elit romlott, vagy rossz elitet követünk, akkor az egész közösség a romlás felé tart.

Konklúzió

Minden igaz tudomány kutatja a maga hozzájárulását a gyümölcsözőbb házasságokhoz és családi élethez. Az elhivatott tudományosság azonban elhivatott interdiszciplináris együttműködést igényel. Így az etika is bátran hangoztatja a maga szempontjait. Ebből a legelső, hogy stabil közösségi élet nincs stabil értékrendszer nélkül. A jövő kihívása, hogy az értékek zűrzavarában hogyan tudnak a családok, a pedagógia, a tudományok, a közösségek, az egyházak hozzájárulni az érett értékrendszerek kialakulásához. Az etika[17] mint holisztikus tudomány mindig az egész és a rész viszonyát hangsúlyozza: ha stabil az egész látása, akkor a résznek (pénz, erósz, betegség, munka) könnyebben megtaláljuk a helyi értékét. De ha az origó hibás, ha egész látásmódja torz, ideologikus, naiv, akkor a részek helyi értéke is felborul, s az együttélés stabilitása

is felborul. Az egész látásért nagyobb felelősége van az elitnek, jó elitet követve sokak tudnak igazabban élni.

Jegyzetek

[1] Walter Kasper: *Jézus Krisztus Istene*, Osiris, Budapest, 2003, 37.
[2] Horváth-Szabó Katalin: *Vallás és emberi magatartás*, Piliscsaba, 2007, 36
[3] Platón: Állam 509 d – 511 e
[4] Emerich Coreth: *Isten a filozófiai gondolkodásban*, Kairosz, Budapest, 2004, 143.
[5] Fehér M. István: *Martin Heidegger*, Göncöl, Budapest, 1992, 302–309.
[6] József Attila: *József Attila* (részlet)
[7] Viktor Emil Frankl: *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*, Kötet, Budapest, 1996, 148.
[8] Uo. 143–162.
[9] Klaus Demmer: *Fundamentale Theologie des Ethischen*, Freiburg, 1999, 185–227.
[10] Nyíri Tamás: *Antropológiai vázlatok*, Corvinus, 2015, 54-55.
[11] Michale Cole Sheila Cole: *Fejlődéslélektan*, Osiris, 563-566, 657–664.
[12] Zsid 11.
[13] Horváth-Szabó Katalin: *A házasság és a család belső világa*, Budapest, 2007, 58–62.
[14] Johann Baptist Lotz: *Die drei Stufen der Libe: Eros, Philia, Agape*, Frankfurt, 1971.
[15] Csíkszentmihályi Mihály: *Flow. Az áramlat*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015, 229–240.
[16] Szarka Miklós: *Házasságra felkészítő beszélgetések*, Kálvin, Budapest, 2013, 107–120.
[17] Nyíri Tamás: *Alapvető etika*, Szent István Társulat, Budapest, 1994, 30.

Abstract

Temesváry Zsolt

A visegrádi országok családpolitikája

The primary aim of the paper is to compare the different family policy regimes in the visegrád countries. The paper first analyses the main characteristics, trends, development and problems of family policies in Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic. Then, four transfer-groups, namely the infant-care allowances, the maternity allowances, the family allowances as well as the childcare-support allowances are compared to each other. These in-cash transfer categories are available in all selected countries, therefore they are properly comparable with each other. However, the paper does not aim at drawing general conclusions on the family support systems of the involved countries solely based on the analysis of four allowance categories. The main data source of the research originates from the 2016 MISSOC dataset supplemented by other relevant sources of data (e.g. KSH, SAMIP and Eurostat databases). The conclusion of the paper is that however the V4 countries maintain similar, mostly conservative family policy regimes, one can find significant differences regarding the conditions, targeting and values of the certain transfers.

Bögre Zsuzsanna

Mit jelent a „maga módján vallásos" és a „nem vallásos" kategória a magyar fiatalok értékválasztása szempontjából?

Do standard categories we use in sociology to measure the degree of religiosity show a reliable and exact picture about the individual spirituality of postmodern youth? I studied this question with the help of European Values Survey (EVS) data. We created new „quasi" categories of „I am religious of my own way" and of „I am not religious". My hypothesis was that these two transitional categories – between the extremes of „I am religious according to the teachings of my church" and „I am Atheist" – are ambiguous and near to each other so that they cannot be clearly differentiated and characterized. I analysed the rate of answers of these two populations to 13 questions about values and behaviour. These transitional categories proved to be near to each other in the questions of evetyday life and so this supports my hypothesis. However the factor of being religious at all or not was decisive at a couple of questions of more religious nature and so my hypothesis failed in the strictly religious field of values.

Farkas Péter

Ép, egészséges és boldog családokból álló közösségekre épülhet erős nemzet

Within the globalised and individualistic world, Hungary is in trouble as well. The institutions of marriage and family are not facing any crisis, although the crisis phenomena of society prove to be influential on them. The way out is through the strengthening of families and communities, through reconstructing the role of provider of moral guidance of historical churches. Families are inexhaustible resources since their strength is rooted in love and solidarity. Strong families are what make a nation strong. It is families that form the human and social capital of society, which necessitates that they be properly appreciated. In addition to families, our communities have to be strengthened as well. A strong nation may only be based on communities consisting of intact and happy families. Humans are fundamentally communal – cannot live without belonging to a group, a community. Communities are groups of people connected by shared aims, beliefs and a system of habits, that are capable of bequeathing their moral systems to individuals and groups. Communities are regarded as fundamental and determining in the development of individuals, since one is, from their birth to the end of their life, subject to the influence of social formations: one is constructed, shaped, compelled or motivated by them.

The most natural communities are families. The functions fulfilled by communities are numerous: providing an identity and social control, satisfying the need for information, enabling socialisation; also, acting as reference group, procreating interactional schemes. Community development, in the first place, serves to improve the sense of initiative

and that of action in settlements, regions, neighbourhoods, in which citizens and their networks play a key role, so do community development professionals whose work –that involves providing motivation, information, and network building– can bring communal resources into being or contribute to their existence. In fact, community organisation and development done well are based on the understanding that the future is determined by the knowledge, faith, innovation skills and togetherness of people rather than by material aspects. Originally, the term civil society was used as a synonym for political society – as one denoting citizens responsible for the common good, aware of their ethical responsibility. From the modern era, it has come to mean non-governmental, non-political organisations. One of the primaty tasks is to give civil society its original feature back, that is, the atritude based on the responsibility for the common good – through the strengthening of communities. As regards the amelioration of families and communities, historical churches have the chance to do a power of good through their pastoral care. Intact and happy families, strong and conscious communities and the emergence of a civil society responsible for the common good are strong prerequisites for democracy; the existence of a democratic institutional system, in turn, is a prerequisite for the emergence and lasting subsistence of communities. This holds true for the legal and slowly civilising state of Hungary.

SZERZŐINK

DR. BÖGRE ZSUZSA
szociológus, egyetemi docens, PPKE Szociológiai Intézet

DR. FARKAS PÉTER
szociológus, teológus, EMMI CSIAT főtanácsadó

DR. MIHALEC GÁBOR, PHD.
teológus, családterapeuta, főiskolai tanár, Adventista Teológiai Főiskola

DR. TEMESVÁRY ZSOLT
szociálpolitikus, egyetemi adjunktus, PPKE Szociológiai Intézet

DR. PAPP MIKLÓS
teológus, tanszékvezető főiskolai tanár, Sapientia Hittudományi Főiskola, Családteológiai Intézet

LEKTOROK
Farkas Péter, Földvári Mónika, Pári András, Papházi Tibor